

موهن جو دڙو

(ناول)

علي بابا

روشنی پبلیکیشن کنڊيارو

2008ع

ڪمپوزنگ : شاهنواز ٽالپر

ڊجيٽل ايڊيشن:

سند سلامت ڪتاب گهر

اڀرنا

يوسف شاهين جي نالي

جنهن ڪتاب ”ورلڊ ڪانفيڊريشن آف پيپلز“
“WORLD CONFEDERATION OF THE PEOPLES”
لکي هن صديءَ جو سڀ کان وڏو ۽ اهم ڪم ڪيو آهي.

سند سلامت پاران :

سند سلامت **ڊجيٽل بوڪ ايڊيشن** سلسلي جو ڪتاب نمبر (256) مشهور ناول ”**موهن جو دڙو**“ اوهان اڳيان حاضر آهي. هي تاريخي ناول نامياري ليکڪ، ڊراما نگار ۽ ڪهاڻيڪار **علي بابا** جو لکيل آهي. ياد رهي ته هي سندس ناول جو پهريون حصو آهي، ٻيو حصو هو لکي ڪونه سگهيو ۽ اسان کان موڪلائي ويو.

ناول جو ذڪر ڪندي غلام حسين رنڱريز لکي ٿو:
”علي بابا سندس ناول ”موهن جو دڙو“ (پهريون حصو) ۾ ذات ۽ ڏانءَ جي بلندين کي ڇهي رهيو آهي. ٻوليءَ کان وٺي منظر نگاريءَ تائين ڪٿي به سندس گرفت ڪمزور پوندي محسوس نٿي ٿئي. ڪاش! علي بابا ”موهن جو دڙو“ جو ٻيو حصو به مڪمل ڪري سگهي. جيڪڏهن اهو ناول مڪمل ٿي وڃي ته هرمن هيس جي ”سڌارٽا“ کان به وڌيڪ مقبوليت ماڻهي سگهي ٿو.“

هن ڪتاب جو ٽيون ايڊيشن 2008ع ۾ روشني پبليڪيشن ڪنڊيارو پاران ڇپايو ويو. ان کان اڳ هي ناول 1985ع ۾ نيو فيلڊس پبليڪيشن پاران ڇپايو ويو. شروعات ۾ هي ناول قسطوار ”روح رهاڻ“ ۽ ”نئين زندگي“ ۾ ڇپيو. ٿورائتا آهيون پياري دوست، سند سلامت جي مانواري ميمبر، بدين سان تعلق رکندڙ شاهنواز ٽالپر جا جنهن ڪتاب ڪمپوز ڪري سند سلامت ڪتاب گهر ۾ پيش ڪرڻ لاءِ موڪليو.

اوهان سڀني دوستن، پائرن، سڄڻن، بزرگن ۽ ساڃاهه وندن جي قيمتي مشورن، رايين، صلاحن ۽ رهنمائي جو منتظر.

محمد سليحان وساڻ
مينيجنگ ايڊيٽر (اعزازي)
سند سلامت ڊاٽ ڪام

sulemanwassan@gmail.com

www.sindhsalamat.com

مان ۽ منهنجو ناول

اسان تي الزام، آندا جڳ جيڻ جا (اياز)

مون تي وڏا الزام آهن. انهن مان هڪ هي به آهي ته آئون پروفیشنل آهيان. آئون جيڪڏهن پروفیشنل هجان ها ته منهنجو هيءَ ناول " موهن جو دڙو " اڄ کان پنجويھ سال اڳ مارڪيٽ ۾ اچي وڃي ها ۽ ٿي سگهي ٿو ته پبلشر به آئون پاڻ هجان ها. مونکي ياد آهي ته اهو ناول مون يارهن ٻارهن سالن جي ڄمار ۾ لکڻ شروع ڪيو هو. ان وقت قد بت ۾ به آئون پنهنجي پٽ عاشق لطيف جيڏو ٿي هئس. عاشق لطيف کي خبر آهي ته پريس ڇا ٿيندي آهي. سنڌالاجي ۽ سنڌي ادبي بورڊ جون آفيسون ڪٿي آهن ۽ هڪ اسڪرپٽ ڪيترن مرحلن مان گذرڻ کان پوءِ ڪتابي شڪل ۾ ايندو آهي. پر ان وقت مونکي ڪا خبر ڪانه هئي ته سنڌي ادبي بورڊ جو دفتر ڪٿي آهي. رسالا ڪٿان ۽ ڪئين نڪرندا آهن ۽ ايڊيٽر ڪهڙي بلا جو نالو آهي. آئون پنهنجي منهن پيو لکندو هئس. ان وقت ڇپائيءَ جو تصور ئي مون وٽ ڪين هو. بس ذهن جي ڪينواس تي ڪي شڪليون ڪي ڪردار، ڪي سٿان اڀرندا هئا. آئون انهن کي ڪاڳرن تي پيو اتاريندو هئس. اهو سڄو ڪم آئون پنهنجي اسڪول جي ڪم کان وڌيڪ اهم سمجهي ڪري خاص حيدرآباد وڃي، ٻارهيڻ، پندرهيڻ روپين واريون اوچن پنن واريون ٿلهيون خوبصورت ڪاپيون ۽ شيفرڊس ۽ پارڪر پينون وٺي پيو ڪاڳر ڪارا ڪندو هئس. اهي ڪاپيون جلدي پرڄي وينديون هيون ته آئون وري ٻيون ڪاپيون وٺي ايندو هئس. لکندي منهنجي سٽسفيڪشن نه ٿيندي هئي ته آئون اهي لکيل ڪاپيون ڦاڙي يا ساڙي ڇڏيندو هئس ۽ اهو سلسلو چار پنج سال هلندو رهيو. انهن ڏينهن ۾ آئون ايس-ايمر هاءِ اسڪول ڪوٽڙيءَ ۾ پڙهڻ لڳو هئس. جيڪو پاڻ هڪ وڏو شاندار اسڪول هو (اڄ به آهي). انهن ڏينهن ۾ ڪوٽڙيءَ جي ميونسپل لئبريري ڏسڻ وٽان هوندي هئي. مونکي، موهن جي دڙي تي جيڪو به مواد ملندو هو آئون انکي ڏاڍي غور ۽ فڪر سان پڙهندو هئس. ان لئبريري جو انچارج منهنجو مامو عبدالله ڊي-بلوچ هو جيڪو ساڳئي وقت ايس-ايمر هاءِ اسڪول جو هيڊ ماستر به هو. انکري لئبريري جي ڪپڻن جون ڇاپيون به مونکي ملي وينديون هيون ۽ مونکان ڪتاب کڻي وڃڻ جي ڪا به ڀڃا ڳاڇا نه ٿيندي هئي تنهنڪري آئون پنهنجي مقصد جا ڪتاب گهر کڻي ويندو هئس.

پڙهڻ کانپوءِ وري ڪتاب موتائي ڪٿي لئبريريءَ ۾ اچي رکندو هوس. وري نوان ڪتاب ڪٿي ويندو هئس. ان طرح لئبريريءَ ۾ اچڻ وڃڻ ۽ ڪتابن جون الماريون اٿلائيندي ڪيترا سنڌي ۽ انگريزي ڪتاب مونکي ڏسڻ ۾ آيا. جن ۾ "دي لاسٽ ڊيز آف پامي" ، "ڌرتي ماتا" ، "سڌارڻا" ، "اولڊ مين ائڊ ڊي سي" ، "وار اينڊ پيس" ، "دي آئوٽ سائيڊر" ، "هيون نون مسٽر علي سن" ، "گڊارٽ" . مطلب ته الاهين ڪتاب جن منهنجو ذهن پاڻ ڏانهن ڇڪيو. ان وقت ۾ اردو ڪتاب سنڌ جي لئبريرين ۾ ڪو نه هوندا هئا ۽ انهن ڏينهن ۾ رڳو سنڌي ۽ انگريزي ادب پڙهيو ويندو هو. انڪري مونکي اردو ادب جي ڪا خبر ڪانه هئي ته اردو ۾ ڪو به ادب لکيو ويندو آهي. پڙهڻ وقت آئون اهو ڪونه ڏسندو هئس ته ڪتاب جو ليکڪ ڪير آهي، ۽ نه ئي وري مهاڳ. بس هيج ڪري پهرئين باب کان شروع ڪندو هئومانس. ان سڄي دور ۾ مونکي سنڌيءَ جي ڪنهن به اديب، پبلشر، ايڊيٽر يا چاپخاني جي ڪا به خبر ڪانه هئي. بس مون وٽ سنڌي اديبن جو تصور ڪجهه ڊاڪٽر گربخشاڻي، حيدر بخش جتوئي، علامه دائود پوٽو يا پراڻن ۾ مرزا قليچ بيگ جهڙو هو. گهڻو ڪري آئون ائين سمجهندو هئس ته جديد دور جو اديب ڊاڪٽر گربخشاڻي، علامه آءِ آءِ قاضي ۽ حيدر بخش جتوئي جي قسم جا ماڻهو هوندا هئا. آئون سمجهندو هئس ته اهي سڀ عينڪون پائيندڙ سوئيڊ بوتيڊ ڪراڙا ماڻهو هوندا آهن. بس اهڙو ئي اميج هيو ڪجهه مون وٽ سنڌي اديبن لاءِ. ان وقت منهنجي مقصد جا مون وٽ رڳو ٽي ساڻي هئا. جن سان پيو اندر جو اورڻ اوريندو هئس. هڪ منهنجو اياهج چاچو چئو خان جنهن مونکي پُٽ ڪري پاليو هو. ٻارهن سالن تائين آئون پنهنجي چاچي کي سڳو پيءُ سمجهندو هوس جيڪو سنڌي ۽ گورمگي پڙهيل هو. تنهن منهنجي لکڻين کي ڏاڍو ساراهيو هو. جنهن همتايو هو ته تون دنيا جو سڀ کان وڏو ڪم ڪري رهيو آهين. پيو عبدالڪريم ۽ ٽيون ساڻي ماءُ هئي. ڏاڏي وٽ پلجڻ ڪري منهنجي سنڌي ٻولي صفا خراب هئي. انڪري ماءُ مونکي شاه تمام سهڻي نموني ڪجهه سني ۽ تلفظ سان پڙهايو. ۽ قرآن شريف جا بهترين چيپٽرز جي معنيٰ سنڌيءَ ۾ ٻڌائيندي رهي.

مون پنهنجي چاچي جي حياتيءَ ۾ ان ناول کي به پيرا مڪمل ڪيو، پر منهنجي تسلي ٿي نه سگهي. مون اُهي ڦاڙي ڇڏيا. ان وچ ۾ مون ٽي چار ڪهاڻيون لکي ورتيون هيون "پيجري جا پڪي" "ڊبڻ" (جيڪا مونکي نه وڻندي آهي) "نه ته ساڻ هلن سير ۾". جن ۾ رڪي رڪي آئون ڦير ڦار ڪندو رهندو هئس. اسڪول ۾ منهنجا ماستر مون تي ڪاوڙجي پوندا هئا. انڪري ته مونکي "ڊريگن بڪ آف ڪورس" "ٽيلز فرام

شئڪسپيئر " شاه " تاريخ، جيو گرافي کان سواءِ پنهنجي ٻين اسڪول جي ڪتابن جي خبر ڪانه پوندي هئي. اهو سمورو وقت آئون پنهنجي ناول تي سوچيندو رهيس. تڏهن آئون اهو سمجهندو هئس ته سنڌي ڪتاب ڪراچي يا بمبئي مان نڪرندا آهن.

پوءِ منهنجو چاچو گذاري ويو. ان وقت منهنجو سڀ کان وڏو خرچ ڪاپين ۽ انڊينن تي هوندو هئو. پوءِ آئون سادن ڪاغذن تي لکڻ لڳس. هڪ ڀيرو عبدالڪريم بلوچ جو هڪ دوست سيد " خادم حسين شاه " (جيڪو پوءِ منهنجو به دوست ٿي ويو) تنهن منهنجي هڪ ڪهاڻي " پچري جا پڪي " عبدالڪريم بلوچ کان وٺي شمشيرالحيدريءَ کي ڏني جيڪا مهراڻ ۾ ڇپجي وئي. مهراڻ ۾ بي ڪهاڻي ڇپائڻ لاءِ آئون پاڻ حيدرآباد ويس. انهن ڏينهن ۾ مهراڻ جي آفيس تلڪ ڇاڙهيءَ تي هئي. اندر گهڙي مونکي چڪر اچي ويو. اندر مولانا غلام محمد گرامي، ڏيپلائي، عندالله خواب صاحب جن شيروانيون پائي وينا هئا. سندن وڏيون وڏيون عينڪون ۽ شيروانيون ڏسي آئون دل نه جهلي سگهيس ته هيءُ ڪهڙي مخلوق وڃي آهي. سو آئون ڏاڍو پريشان ٿي موٽي آيس.

تن چئن مهينن کانپوءِ شمشيرالحيدري سان ملڻ کانپوءِ سندس سهڻو اخلاق ۽ آڌر پاءُ ڏسي آئون ساڻس هري مري ويس ۽ زندگيءَ ۾ پهريون ڀيرو مون حيدرآباد ۾ " سنڌي ادبي بورڊ " جي پريس جون مشينون ڏنيون. شمشير منهنجي ناول جا ٻه ٽي باب پڙهي ڏاڍو ساراهيو ته تو جهڙيءَ ريت ناول شروع ڪيو آهي، ان ريت جي تون ان ناول کي نباهي وئين ته اهو ناول هن صديءَ جي بهترين ڪلاسڪس ۾ شامل ڪيو ويندو. ان طرح مون سنڌي ادبي دنيا ۾ پير کوڙيا. انهن ڏينهن ۾ طارق اشرف " هڪڙو قدم " " ٻيو قدم " ڪٽندي " سهڻي " تائين پهچي ويو هو. مون کيس سهڻيءَ جي نئين پرچي لاءِ هڪ ڪهاڻي " زندگي " ڏني. طارق ان ڪهاڻيءَ جو نالو مٽائي " مجسمو " ڪري ڇڏيو ۽ پروف جي فقط هڪ چُڪ جي ڪري ڪهاڻي سڄو وجود ڊهي ڪري پيو. ان ريت " سهڻي " ۾ لکڻ کان منهنجي دل ڪڄي وئي. ان وقت حميد سنڌي " روح رهاڻ " ڪڍندو هو. پوءِ آئون روح رهاڻ ۾ لڳاتار ڪهاڻيون لکڻ لڳس. جي " روح رهاڻ " ۾ ڏاڍي سهڻي نموني شايع ٿيڻ لڳيون. حميد شيخ اياز، امداد ۽ تنوير جيان مونکي به تمام گهڻو اسپيس ڏيڻ لڳو. ان ريت منهنجو اهو ناول " موهن جو دڙو " روح رهاڻ ۾ شايع ٿيڻ لڳو. اڃان ناول جا ست اٺ باب مس ڇپيا هئا ته " روح رهاڻ " رسالي تي بندش وڌي وئي. ان دور ۾ شوڪت حسين شورو، عبدالحق عالمڻي، عبدالقادر جوڻيجو، ڊاڪٽر ارباب علي ڪهاوڙ، امداد حسيني، رسول بخش پليجو منهنجا دائمي ادبي دوست بڻجي ويا. انهن ئي ڏينهن ۾ شمشير کي " نئين

زندگي " جو ايڊيٽر چونڊيو ويو. ۽ منهنجو اهو ناول " نئين زندگي " ۾ قسطوار ڇپجڻ لڳو. پوءِ شمشير ۽ منهنجي پٺيان پنهنجي ئي سنڌي عالمن ۽ مولوين باهي ٻاري ڇڏي، ته رسالو عليءَ ۽ شمشير جي جاگير آهي ڇا؟ هي ماڻهو سرڪاري رسالي ۾ وڏو گند ڦهلائي رهيا آهن. منهنجي دل پڇي پئي انڪري مون " نئين زندگي " ۾ لکڻ بند ڪري ڇڏيو.

ان وچ ۾ آئون ريڊيو پاڪستان تي ڊراما ۽ گيتن پريون ڪهاڻيون لکڻ لڳو هئس. وري پاڪستان ٽيليويزن جي جنم وٺڻ ڪري ٽيلويزن تي ٽيڪنيڪل ڊراما نويس نه هئڻ ڪري مونکي زوريءَ ٽيلويزن جي ڊبڻ ۾ اڇلايو ويو. مون عبدالڪريم بلوچ ۽ شمشير کي الاهين سمجهاڻڻ جي ڪوشش ڪئي ته منهنجو ناول اڏورو پيو آهي. پر هنن منهنجون سڀ ڳالهيون رد ڪري ڇڏيون. ۽ وري مونکي اهڙو پبلشر به نه پئي نظر آيو جيڪو فضيلت سان منهنجو ناول ڇاپي. پوءِ هڪ ڏهاڙي سفر ڪندي ڪو شاهينگ منهنجي پيتي ڪڍي ويو. ان طرح آئون ان ناول جو وڏو حصو وڃائي وينس. ۽ ڏاڍي اُٻهراڻي سان سوچيم ته نيڪ آهي سنڌي ماڻهو اڃا ان قابل نه ٿيا آهن جو سندن هٿ ۾ ڪو فضيلت وارو ڪتاب ڏنو وڃي.

۽ اڄ آئون ڇٽهين سالن کان پوءِ ان ناول ۾ ڪيتريءَ ڦيرڦار ڪرڻ کانپوءِ "نيو فيلڊس" پاران ان ناول جو پهريون حصو پيش ڪري رهيو آهيان. آئون ڪوشش ڪندس ته ٽن چئن مهينن اندر آئون ناول مڪمل ڪري پڙهندڙن جي هٿن تائين پهچائڻ ۾ ڪامياب ٿي وڃان.

بي ڳالهه ته مون ان ناول کي جنهن رنگ ڍنگ سان لکڻ پئي چاهيو حالتون سازگار نه هئڻ ڪري شايد آئون ان سان انصاف نه ڪري سگهيو آهيان. پر جيئن ته آئون اهو ناول ڪڇيءَ کان پنهنجي لاءِ لکي رهيو هئس. فقط پنهنجي سٽسفيڪشن لاءِ. هاڻ اهو نقادن ۽ پڙهندڙن کي وڻندو يا نه انهيءَ ڳالهه لاءِ آئون ذرو به پريشان نه آهيان.

علي بابا

اڄ کان گهڻو اڳي، هزارها ورهيه اڳي، جڏهن هن ڌرتيءَ تي ديوتائن جو راڄ هو، جڏهن سج، چنڊ، باهه، پاڻي، نانگن، ٻوٽن ۽ بتن کي پوڄيو ويندو هو، جڏهن هي دنيا هڪ ويران جهنگ هئي، جڏهن انسان جانور هو ---

اهو دنيا جو عجيب دور هو، انهيءَ دور ۾ روشني ئي روشني هئي، انهيءَ دور ۾ اوندھ ئي اوندھ هئي، انهيءَ دور ۾ تهڪ ئي تهڪ هئا، انهيءَ دور ۾ روج ئي روج هو، انهيءَ دور ۾ اڻڳڻت خدا هئا، انهيءَ دور ۾ ڪو خدا نه هو... هيءَ انهيءَ دور جي ڪهاڻي آهي.

هيءَ ڪهاڻي هڪ پيچري کان شروع ٿئي ٿي. هي پيچرو پنجن ندين واري ڏيهه جي هڪ زمين دوز شهر 'هري پايا' مان جاري ٿئي ٿو ۽ اڄ کان اٽڪل پنج هزار ورهيه اڳ جي زمين دوز شهر، موهن جي دڙي جي کنڊرن ۾ ختم ٿئي ٿو. هي پيچرا به اسان جي زندگيءَ ۾ وڏي اهميت رکن ٿا. دنيا هڪ وڏي ڪتاب جيان آهي، ۽ هي پيچرا ان تي اکرن جيان جڙيل آهن، جن ۾ ابتدا کان اڄ تائين بيشمار قومن جون ڪهاڻيون دٻالت ٿيل آهن. عجيب عجيب، پراسرار، هيبتناڪ ڪهاڻيون، جن کي ٻڌڻ سان بُت جا وار ڪانڊارجي وڃن. هي پيچرو به اسان کي هڪ اهڙي ئي پيانڪ ۽ پراسرار ڪهاڻي ٻڌائي ٿو.

تڪي هوا لڳي لڳي، پيچري جي ذهن تان ڪن ورهن جي ڌنڌ ۽ ڌوڙ اڏائي، هن جي ذهن ۾ دٻيل ڪيترن پراڻن پيرن جا نشان پترا ڪري رهي آهي.

هن جي ذهن ۾ ڪيترا ورق وري ويا آهن، تنهن هينان ته، ڪيتريون چمان چم نچندڙ، ڏڪندڙ، ڦرندڙ صديون، ڪيترا دور، ڪيڏا مرحلا، سڀ ته ڪالھوٽا سڀنا هئا. محمد بن قاسم جا برق رفتار گهوڙا، پورس جا هاڻي، سڀ هن جي ذهن کان گذري ويا آهن. پر هو اڃا به ڪنهن آڳاٽي دور جي کوجنا ۾ آهي. هاڻ هن جي ذهن ۾ هڪ ڍڳي جي ڳرن جا ڌنڌليل نشان ڄمي ويا آهن. هي ڍڳي جي ڳرن جا نشان مهاراجا اشوڪ جي دور کان به پراڻا آهن. هي ڪنهن جو ڍڳو هو؟ هتان ٻيو ڪير گذريو هو؟ سندس ذهن تيزيءَ سان ڍڳي جي ڳرن جي نشانن پٺيان سرڪڻ لڳو آهي. پر ايتري پراڻي دور کي ايترو جهٽ پهچڻ به ته سولو نه آهي. سج لهي ويو آهي، رات جي ڌنڌ ماڻ جي پيرن سان پيچري تي چائنجندي وڃي، پر هڪ پيچرو به ڪڏهن سمهي سگهيو آهي؟ هو گذريل دور ڏانهن تيزيءَ سان نانگ وانگر وٽ کائيندو، سرڪندو ٿو وڃي. ڪنهن مهل کانپوءِ رات جي اونداهيءَ ۾، هن کي پاڇولي وانگي ڍڳي تي وينل هڪ واٽهڙو ڏسڻ ۾ آيو. پيچرو تيزيءَ سان هن ڏي

سرڪي ويو. هن انهيءَ رات جي پانڊيٽري کي سڃاڻي ورتو. الائي ڇو، هو انهيءَ واٽهڙوءَ کي ڏسي منجهي بيهي ويو، شايد کيس پنهنجي حال تي رحم اچي رهيو هو. ڪاش هو انهيءَ رات جي مسافر کي ڪو پل ترسائي سگهي! پر ويچارو پيڇرو به ڪڏهن، ڪنهن مانجهي مسافر کي روڪي سگهيو آهي؟ پيڇرو ڇپ ڇپ ڇپ انهيءَ مانجهي مسافر جي ڊڳي جي لتاڙ هيٺ سمهي رهيو آهي. ڊڳي جي لتاڙ کيس ڏاڍو آرام پهچائي رهي آهي. هو انهيءَ ڊڳي ۽ مسافر کي ڪڏهن به وساري نٿو سگهي. اهو رات جو پانڊي پنجن ندين واري ڏيهه، "تامي نگر" جو نوجوان ويد، "آتم تارا سمبارا"¹ هو. هن کي اڄ به انهيءَ نوجوان جي انهيءَ پيانڪ ۽ پراسرار پنڌ جو هڪ هڪ پل چٽيءَ طرح ياد هو. هو انهيءَ نوجوان جي انهيءَ وشواس ڀريل پنڌ کي ڪڏهن به وساري نٿو سگهي.

اها پوه جي پاري، هاڻي رات انتهائي سرد هئي، تارا به اونداهي اپ ۾ ڇٽ ٿر ٿر ڪنبي ڄمي ٿڌا ٿي ويا هئا هو ڳرو اوڇڻ ويڙهيو، ٻڪل هنيو، پنهنجي گگدام تي نهايت ئي سڪڙيو ويٺو هو. گذريل رات کان هو اوجاڳيل هو، سو گهڙيءَ گهڙيءَ ٿي ننڊ جا گهيرات آيس، وري سجاڳ ٿي، اونداهيءَ اڌ رات ۾ هيڏانهن هوڏانهن واجهاڻين، ۽ وري ڊڳي جي ڌار تي جهولندو، جهوٽن ۾ ٿي پئجي ويو. سندس بڪايل، دسين جو ماريل ڳوپ، مئل پير ڪٽندو، وڏن سڱن کي ڌار سان لوڏيندو، ڳچيءَ ۾ ٻڌل ٽليءَ جو مدر آلاپ چيڙيندو، ويو ٿي اونداهيءَ ۾ اڳيرو ٿيندو..... ۽ رات جيئن پوءِ ٿيڻ ويئي ٿي انگهندي.

اوچتو ئي اوچتو رڻ گجيو راڙو ٿيو، ڊڳو ٿٽو، واٽهڙو ڊيهو پري جاڳي پيو، رات جي نوائيءَ ۾ هڪ پيانڪ رڙ ڌرتيءَ کي ڌاريندي، انگاس چڙهي وئي، ۽ ان سان گڏ ئي ڪيئي پيانڪ آوازن جو پڙاڏو پيدا ٿي ويو -- ڄڻ هڪ وقت ڪيئي بد روح ڌرتيءَ تي لهي واپس مچائي رهيا هئا. سارو اونداهو وايو منڊل اهڙو ته پيانڪ ۽ پراسرار ٿي ويو جو وڻ ٻوٽا پوت بڻجي ڪاٺ لاءِ ڊوڙي رهيا هئا. واٽهڙو واٽو ٿيو، هيڏانهن هوڏانهن نهاري رهيو هو ته ڇا جو هل هلاچو آهي. ان ئي پتي تي ان ئي پير تي هڪ ٻي گهٽيل، سنهي، دل ڌاريندڙ ريهه اڀري، ۽ پيانڪ آواز جي پڙاڏي ۾ ٻڏي ويئي. واٽهڙو آواز ڪٽوئي نهاريو، ٿورو ئي پري، گهاتن وٽن جي ڌارن مان کيس سوجهرو ڦٽندو ڏسڻ ۾ آيو. هڪدم ڊڳي تان لهي، ٽلو کولي بجڪي ۾ وڌائين، ۽ تڪڙو تڪڙو ڊڳي کي واڳ کان گهليندو، گس ڇڏي هيٺ اونداهي جهنگ ۾ گهڙي پيو، ۽ گهاتي وٽڪار جي اوت وٺندو، لڪندو، چپندو انهيءَ سهائيءَ ڏانهن وڌڻ لڳو، جتان پيانڪ آوازن جو پڙاڏو اچي رهيو هو.

¹ سمبارا: داروڙ قوم جو قبيلو

جيئن ئي وانهڙو ويجهو ٿيندو ويو، تيئن تيئن آواز ويا ٿي پيانڪ ٿيندا. جان کڻي ڏسي ته ڪارن اگهاڙن شودرن جو هڪ ٽولو آهي، جو مچ ٻاريو، ان جي چوڌاري ڦري رهيو آهي، ۽ مچ جي ڀرسان هڪ ننڍي نيٽي شودر مند ويم جي پيڙا کان رڙي رهي آهي. ٻه ڪاريون ڪوجهيون عورتون سندس تنگن سنڀالڻ جا وس ڪري رهيون آهن ۽ ٻه ٽي اگهاڙيون اٻاليون عورتون هن جي سيرانديءَ پيرانديءَ جهڪيل آهن. جيئن جيئن اها موڳائي منڌ گهٽجيو گهٽجيو رڙيون ٿي ڪري، تيئن تيئن هن جا ننگا ساٿي هنبوڇي هڻي، عجيب عجيب آلاپن سان، گدڙن وانگي اونايون ڏيو، نئين ساٿيءَ جي خوشي ۾ اور گهور پيا وڃن.

اوچتو ئي اوچتو، موڳائي منڌ جي پيڙا وڌي وئي. هانيارو هڻندي، وني زور سان ڪيڪ ڪيائين. سندس ڪارو، ننگو، اڀريل ڌڙ ڄڻ ڌٻي پيو. سڄو بت پاڻيءَ ۾ تڙپندڙ ٻلهڻ وانگي هيٺ مٽي ٿي رهيو هو. ڪنڌ کي ڏونڌاڙو ڏئي، وني اهڙي ته چن پٽ ڪيائين. جو پاڻءَ ته ساهه ٿو وڃيس. جيئن ئي هن جي چن پٽ وڌندي ٿي ويئي، تيئن ئي هن جي چوڌاري نچندڙ ننگا ساٿي، رنين آهن، پنهنجن اڏوتن وارن کي لمڪا ڏيئي، چن پٽ ڪري، زور زور سان گدڙن وانگي اوناڙيون ڏيڻ لڳا، ڪنهن جون ٻانهون اپ ڏانهن پئي ويون، ته ڪنهن جو ڳاتو ڌرتيءَ تان جهولندو ٿي ويو. ڪو چڪريءَ ۾ هو، ته ڪو جهمر ۾ ويندي هڪ ڦوھ جوان نينگر، جنهن جو ڪارو سڊول ڌڙ سونيءَ ننگريءَ جي ڪنهن پوڄائيءَ نچڻيءَ وانگي پٿراهون هو، تڙڪندي ڦڙڪندي، ڪسڪيون ڪندي، مچ ۾ ڪڍي پيئي، ۽ ڪنوڻ وانگي جهڙپ هڻي، تانڊن مان تلندي نڪتي ۽ واسينگ وانگي باهه جي چوڌاري وتجڻ لڳي. ٻانهون مٽي اپ ڏانهن ڪڇي شيخ ٿي ٿي ويس. چيلهه تائين مٿيون ڌڙ پهن، ته تنگن زلزلو هوءَ ائين تڙڪندي ڦڙڪندي رهي.

وانهڙو انهيءَ شودر ننگيءَ نچڻي جو ناچ ڏسي دنگ رهجي ويو. ڪيڏو نه عجيب ڏيک هو! هڪ شودر جو جنم جي خوشيءَ جو ناچ، جو شايد هاڻي ڌرتيءَ تي اچڻ لاءِ تڪڙا تڪڙا هٿ پير هڻي رهيو هو. ۽ اهو سمورو منڊل هو بنهه ويجهڙائيءَ کان، گهاٽن ڌارن مان سسي ڪڍيو ڏسي رهيو هو. هاڻ هو ڏاڍي بيچينيءَ سان ان موڳائيءَ منڌ ۾، نهاري رهيو هو، جنهن جو سڄو بت سيٽجي ويو هو. اڪيون، نڪ، چپ، وات، چنجهه ۽ چپا ٿي ويا هئس، ۽ رڪي رڪي اوڪارا ڪري، وني اهڙي ته هيئن ڦاٽ رڙ ڪيائين جو اڪيون ۽ پاڪو ڦاٽي ويس، ۽ هن جي مٿان جهڪيل عورتن جي چرپر وڌي ويئي، ڄڻ هنن جي هٿن مان ترڪڻي

شي ترڪي ترڪي ٿي وئي، ۽ ان سان گڏ ئي پرڏاءِ ۾ نئين جيو جي پهرين دانهن اڀري ۽ خوشي جي پڙاڏي ۾ ٻڏي وئي.

قوه جواني نچڻيءَ جي هٿن ۾ ٻرندڙ اماڙيون تيز ٿي ويون، هوءَ جهوليندي، واسينگ وانگي وٽ کائيندي، ماءُ ۽ وياءَ جي مٿان ڦيريون پائڻ لڳي، هن جي ايندي ئي، مٿان جهڪيل عورتون پري هتي ويون. ننڳي، نچڻيءَ، ماءُ ۽ وياءَ جي مٿان ڪئين چڪر کائڻ کان پوءِ، هڪ اماڙي هن جي سيراندي ۽ پيرانديءَ کوڙي، ۽ هڪ سنهي ڪيڪ ڪري، ست ڏيئي، ماءُ جي وارن مان چڱا پٽي، ۽ پوءِ قوهارو هڻندي، اونڌي گوڏين، اچي ٻار جي مٿان نانگ وانگر جهولڻ لڳي. هن ڪيئن پيرا، ٻار جي مٿان اوريان گهوريان سرنيو، ۽ هڪ وڏي سنهي ڪيڪ ڪري، ٻار جي مٿان جهڪي، چڪ سان ٻار جو ناڙو چني، وارن جي چڱ سان ٻڏي ڇڏيو.

ان پر، اهو ننڊڙو سرير، ماءُ جي سرير کان چڱي، ڌرتيءَ سان ڳنڊجي ويو. سندس اگهاڙا اتابا ساڻي، خوشيءَ کان جڻ اڏاڻا ٿي ويا، ۽ ماءُ ان ٻڏندڙ ماڻهوءَ جيئن، جنهن کي گهوٽا کائيندي اونهي ۾ ڪو ٿر ملي ويو هجي، نئين سنئين پئي، ساڻي ٿيو، هانپارو هڻي رهي هئي.

هڪ شودر جي پيدائش ----- ڌرتيءَ جي پهرين رات --- پوه جي هنئين - ڪاني هوا --- ننڳو، سڻيو، چلڪڻو، نازڪ بت --- نه اوچڻ نه اجهو --- ننڳا ساڻي، ننڳي ڌرتي، ننڳو آڪاش ... ڌرتيءَ جي پهرين رات ايڏي هاڻي هاڻي ! نه نه ايءُ جاڙ آ، ڪلور آ ! واٽهڙوءَ جون اکيون پهڻ ٿي ويون، جڻ دل تي ڪنهن بڙچ وهائي ڪڍيو هجيس. هو هڪدم ست ڏيئي، ڊڳي سوڌو شودرن جي پڙ ۾ نڪري آيو.

هڪ مهاڀر جو شودرن ۾ اچڻ، جڻ آڪاس ڌرتيءَ تي ڪري پيو، ممڻ مچي ويو. خوشيءَ جون ڪيڪون خوف ۾ بدلجي ويون، جنهن کي جيڏانهن منهن آيو، وٺي پڳو. رڳو اها موڳاڻيءَ ماءُ ۽ سندس وياءُ پٽ پيا هئا. ماءُ ڏهڪاءُ کان ڏکڻي ٿيو پئي هئي، ۽ وياءُ ٿڌ کان.

واٽهڙوءَ ڄاتو ٿي ته هن جي ائين نڪرڻ سان هنن اگهاڙن انسانن جي رنگ ۾ پنگ پوندو. پر هن ڪنهن به ڳالهه ان ننڍڙي ساه کي 'پوه' لاءِ لوه، جي بليدان چاڙهڻ نٿي باسيو. هاڻ هو ان منڌ جي مٿان بيٺو هو، جا پنهنجي اوڙا پيڙا پلجي، پنهنجي وڏيءَ مٿان اونڌي جهڪي ويئي هئي. سندس نست ڪوٺن ۾ گهڙيل، ٻنل گونگيون اکيون، ديا لاءِ دانهي رهيون هيون.

واٽهڙوءَ پنهنجي ڊڳي جي جهل مان هڪ وڏو ڳرو اوني اوچڻ ڪڍي، هن جي مٿان ورائي ڇڏيو ۽ گوڏن پر بيهي، ڏاڍيءَ گنيپرتا سان کيس ٻانهون ٻڌائين، ڄڻ ته هوءَ ڪا شودر عورت نه، ڪا مهاديوي هئي.

شودر عورت جي ڊنل ڦاٿل اکين مان ٻه وڏا لڙڪ لڙي، هن جي ڳڻن تي چمڪڻ لڳا ۽ هن انهيءَ سٻاجهي ديوتا جي اڳيان پنهنجي سسي تيڪي ڇڏي.

واٽهڙوءَ ڪيتريءَ دير تائين ان اونڌي ٻوٽ پيل عورت ڏانهن نهاريندو رهيو، ۽ پنهنجي چوڌاري سڄدي ۾ پيل اڇوتن ڏانهن، جي ٿوري دير پهرين خوف کان ڊڄي پڄي لڪي ويا هئا. سندس نظرون هنن جي ڏڪندڙ اگهاڙن پنين تان ٿينديون، ڌرتيءَ ۾ جهڪي ويون --- ۽ پوءِ هو، جهڪيل ڪنڌ سان، ڊڳي جي واڳ جهلي هلڻ لڳو. سڀ شودر ملي، وڏا سجدا پري، پنهنجي گونگيءَ ٻوليءَ ۾ انهيءَ سٻاجهي ديوتا کي جس ڏيڻ لڳا. هاڻ واٽهڙو هو، ڊڳي جي ڳچيءَ ۾ تل - تل وڃندو ٿو، اونهي اپ ۾ ساڻا ستارا ۽ سنسان واٽ.

رات ڏينهن جهر جهر جهاڳندو، لڪ لتاڙيندو، واٽهڙو آڌيءَ ويل هڪ وسنديءَ پيڙو اچي ٿيو. ساريءَ وسنديءَ تي رات جي ديوي آري تي وينل ڪڪڙ جيان پنهنجا اونها ٻاڙا پر پڪيڙيو ويٺي هئي. هر پاسي ڇر ڦرڪاري ڇاڪ لڳي پئي هئي. مانهو پنهنجي اجهن ۾، ننڊ ۾ الوت هئا. هر پاسي موت جي ماڻ لڳي پئي هئي. بنهه نه هونگ نه هون.

واٽهڙوءَ پنهنجي پونيءَ تان لهي، واڳ مان جهلي، چئني پاسي اونهاين پتين مان واجهائيندو، هڪ وڏيءَ ويڪريءَ جاءِ اڳيان اچي بيٺو. جاءِ جي ڳڙڪين مان سهائو سيرون ڪري پئي ڦٽو، ۽ پانيائين ته ڪو جاڳي پيو، سو وڏي ان رتول جو ڪڙو ڪڙڪايائين. ٿوريءَ دير ۾ در جي تاڪ مان هڪ اڏڙوت مُنڌ منهن ٻاهر ڪڍي، اچرج سان ڏانهس نهارڻ لڳي.

واٽهڙوءَ وڏي کيس چيو "مان واٽهڙو آهيان، پراهين پنڌ ۽ پوه جي سرديءَ سيڪائي وڌو ٿم. هت پيٽي ٿم نه پٽ. اجهو ڏسي تو ڳر آيو آهيان "

" پلي آئين، راول، تو جا پير، اسان جون اکيون ". سٻاجهيءَ منڌ سندس آجيان لاءِ ٻئي ٻانهون سرڻ وانگي ڦهلائيندي، ڪنڌ جهڪائي چيو. " تو جي پلائي، جيگل ! " واٽهڙو به سندس آڏو ٻانهون ٻڌي، نوڙت ڪئي، ۽ چائنٺ چڙهي اندر آيو. جاءِ اندران وڏي ۽ ويڪري، ڪئين ننڍين وڏين ڪوئين ۾ ورهايل، ۽ ڪاٺ، ۽ ڪاشيءَ ڌاتوءَ، عاج ۽ چمر جي سهڻن ٿانون ٿپن سان ڀريل پڪيل هئي. آڻڻ واري آسڻ تي چرخن ۽ ارٿن تي ست چڙهيو پيو هو. هر ڪا شي پنهنجيءَ جڳهه تي سگهڙ پائيءَ سان سجائي رکيل هئي. اندر سگڙي ٻرڻ ڪري،

جاء اندران ڪوسي هئي. وانهڙو ڪجهه دير سگڙيءَ تي بيهي، پنهنجن ڊگهن، اپن، ڪنڌ تائين لڙڪندڙ وارن تان ٻُڪل کولي، پاڻ کي تڏيندو رهيو. سباجهي منڌ جهڙو ئي اندران کير جو ڪپو تامي جي ٿالهيءَ تي رکي موٽي، ته وانهڙوءَ جو مٿيادار مک ڏسي ٻاڪو ڦاٽي ويس. هوءَ وانهڙوءَ کي هڪ عام ماڻهو سمجهي هئي، ۽ ٻڪل مان سندس سباجهيءَ صورت کي چڱيءَ پيٽ نه ڏسي سگهي هئي، هاڻ جو اوچتو سندس اک وانهڙوءَ جي نرڙ تي ٻڌل، سونيءَ سر تي جڙيل، وڏي ڳاڙهي چمڪندڙ مٽيي تي پئي جو سونمباڻيءَ جي مهاتمان جو نشان هو، ۽ جڏهن چوڏهينءَ جي چنڊ جهڙي صورت سڃاڻائين، ته هٿن پيرن کي ڪنبڙي وٺي ويس. ساڳهن خوشيءَ ۽ خوف کان کير جو ڪپو هٿن مان ڇڏائي ويو هوس، ۽ وات مان رڳو ايترو اڪايس "مهاوید لچمڻ آتم تارا" ۽ ڦاٿل اکين سان هن جي مٿيادار مک ۾ نهاريندي سجدي ۾ پئجي وئي.

وانهڙوءَ هٿ ڊگهي ڪيس آشيرواد ڏنو، ۽ چيائين، "اي سباجهي سگهڙ، تو تي ديوتائن جي ديا هجي! اٿ، منهنجو بت ساڻو ۽ نيٺ نند هاڻا آهن، مون کي هانديڪو ڪر." سباجهي منڌ، ٻئي ٻانهون ٻڌي، تپسيا سان اٿي، ۽ پٺي هڻندي، ڪيس هڪ وڏيءَ سهڻيءَ ڪوٺيءَ ۾ وٺي آئي، جو ڪنهن راجا جي رتول وانگي سجايل هو. ساڻو، اوجاڳيل، ٿڪل تتل، چور وانهڙو، وڏو ڳاڙهو جوبان لوڏيندو، جهولندو، اُٿڙندو، اچي نرم سيج تي ڊهي پيو، ان کان پهرين جو سباجهي منڌ کير جو ڪپو سو ساندو ڪري اچي وانهڙو نند ۾ الوت ٿي ويو.

پهرين سباجهيءَ منڌ، ڏڪندڙ هٿن سان، سيج جي پيرانديءَ کان سندس سونن ڦلن واريون چاڪڙيون سڌيون ڪيون، ۽ مٿانئس چڱيءَ طرح سان اوني اوچڻ ورائي ڇڏيو، ۽ ڪيتري دير تائين سندس پيرانديءَ کان تپسيا سان ٻانهون ٻڌي بيٺي رهي. رات جو ڪامڻ ٿيو، تارا تير تروڪڻيون، هڪ هڪ ٿي، اونداهي اپ تان ڇڄي ويا. پورپ کان پرھ جي ديوي، رات جي پٺيڪن ڀرڻ مان پنهنجو لڄوڙو ٻهڪندڙ منهن ڪڍي، ڌرتيءَ ڏانهن جهاتي پائي رهي هئي.

سج جي پهرين ڪرڻن ساڻ ساريءَ وسنديءَ ۾ اها خبر سُرهاڻ وانگي پڪڙجي وئي ته وسنديءَ ۾ نامي جو مهاوید آتم تارا آيو آهي. پوءِ ڇا هو، ماڻهو ڪٿان جو ڪٿان ڪهي آيا، ڄڻ ته ڪو وڏو جشن جو ڏينهن هو. گهريٽڙين پنهنجن گهرڙن جي هاج سوڀري اُڪلائي، پٽ بهاريا، وسنديءَ جي وڏوڙين پنهنجن جواڻ ڏيئرن کي طرحين طرحين سوڻ ساڻ ڪيا. نوجوانن توڙي پوڙهن اوچا وڳا پهريا، جتان ڪٿان، ڪنوار وانگي سجايل گهٽين مان، پٽ

پتھير وڳن ۾ ويڙهيل، ايسرائل جهڙيون سهڻيون نينگريون، سورهن سينگار ڪريو، ڇاڳ ۽ کلڪاريون ڪنديون، جواڻ نينگرن جي دلين کي گهائينديون شرمائينديون، وسنديءَ جي مڪي پڌاري سمبارا جي رتول ڏانهن ويون.

وسنديءَ جي مڪي پڌاري سمبارا جي رتول ۾ اندران توڙي ٻاهران ماڻهن جا ميٽر لڳي ويا هئا، پر تڏهن به سڄي رتول ۾ ماڻ لڳي پئي هئي، جيڪڏهن ڪنهن ڳالهايو ٿي ته قسڪن ۾ ته متان ننڊهاڻو ديوتا ڪڇي ۽ ننڊ مان جاڳي نه پوي. هر ڪو ماڻهو، هر ڪا منڊ، ڏاڍيءَ بيچينيءَ سان ان سباجهي ديوتا جي سجاڳ ٿيڻ جو انتظار ڪري رهيا هئا، ۽ رتول جو سڄو وڏو ورانڊو پوڄارين، پوڄارڻين، وسنديءَ جي وڏوڙين ۽ وڏ گهراڻن سان ڀريو پيو هو.

ان ويل، مهاويد لچمڻ آتم تارا سرهيءَ سيج تي سڀن جي سنسار ۾ وهلور هو. هن جي ڪوئيءَ ۾ هن جي پيرانديءَ کان رڳو وسنديءَ جي مڪي پڌاري سمبارا جي وڏور ڌيءَ، پدمڻي، 'شيوا ديوي' سورهن سينگار ڪريو، ڪنهن سڀني جي ايسرا وانگي، گوڏن ڀر بانهون ٻڌيو، پنڊ پهڻ ٿيو بيٺي، گهائيندڙ پونر نيٺن سان ستل مهاويد ڌي نهاري رهي هئي. هن جو سڄو نازڪ ڌڙ جڻ بيٺي بيٺي ڪڙهي پيو هو. هوءَ جنسي لڇي رهي هئي. ستل ديوتا جي هر ڪروٽ سان هن جي دل ڌڙڪي ٿي وئي. هوءَ ان ديوتا جي درشن لاءِ ماندي ٿي رهي هئي. ديوتا جي جاڳڻ جي هڪ هڪ ساعت هن لاءِ صدين جو سوداءِ بنجي ٿي وئي.

اڄ جڏهن وهائيءَ ويل ماءُ کيس ننڊ مان جاڳائي ٻڌايو ته هنن جي نجهري ٿامي جو مهاويد آتم تارا آيو آهي، ته هن کي پنهنجي ڪنن تي ويساه نٿي آيو. هيٺڙ به ائين پئي پانيائين ته ڪو سندر سڀنو ڏسي رهي آهي. ڀلا ڪٿي پورپ، ڪٿي پچم. هوءَ سوچي نٿي سگهي ته هوءَ ڪو پنهنجي جيون ۾ پنهنجن سڀن جي سپرينءَ کي ڪڏهن ايترو ويجهڙائيءَ کان پسي سگهندي ---- ان اربيلي راول کي، جنهن جي درشن لاءِ سونميائيءَ جون وڏيون وڏيون نٽ راڻيون، لچميون، مانديون هيون، جنهن جي واٽن ۾ "ٿامي" ۽ "سوني" جون نينگريون سجدا گهورينديون هيون، جنهن جي سڀني ڪاڻ سهاڳڻيون پنهنجا ڳهڻا ڌرتيءَ ماتا تان گهورينديون هيون. هن پنهنجيءَ ڄمار ۾ ان سونهن جي سردار کي رڳو هڪ ڀيرو سوني نگرِيءَ جي هڪ وڏي جشن جي ڏينهن ڏٺو هو. مهاراجا سونيه پاويه جي چئن پلن ڍڳن واريءَ سهڻي سجايل گاڏيءَ ۾ سونيءَ جي لچمڻ ۽ لچمين سان گڏ

وينو هو، پوڄل گهر وڃي رهيو هو. تڏهن کان هوءَ مٿس سوءَ جان سان ٻلهار هئي. اها سهڻي صورت هميشه هميشه سندس من مندر ۾ ڳپي وئي.

ان رات هن سوني ننگريءَ جي وڏي پوڄا گهر ۾ ڌرتيءَ ماتا جي وڏيءَ مورتِيءَ تان پنهنجا سمورا ڳهڻا گهوريا، ۽ مها پوڄارڻ کي پنهنجو هٿ ڏيکاريو. مها پوڄارڻ هن جي هٿ جون ريكائون ڏسندي چيو "نينگري، هن ڌرتيءَ تي ديوتا فاني عورتن سان هميشه پيار ڪرڻ لاءِ لهندا رهندا آهن. پنهنجي ڌڙ جي ستيا ۽ رکيا ڪج، جو تنهنجو ڌڙ هڪ ديوتا جي مڏي آهي. تنهنجو لکيو هڪ ديوتا سان آهي."

"ديوتا!" خوشيءَ کان هن جي مٿ ڀڙجي وئي، ۽ ان ڏينهن کان هوءَ پاڻ کي ديوتا جي امانت سمجهڻ لڳي، ۽ ان ڏينهن کان هن ڏينهن تائين هوءَ ان ديوتا جون واٽون نهاريندي رهي. هوءَ سوچيندي هئي ته اهو ديوتا ڌرتيءَ تي ڪڏهن لهندو. ڇا، هن جي جواڻي ائين ئي مٿس وانگي تمڪندي ڳرندي ويندي. هوءَ سوچيندي هئي، اهو ديوتا ڪڏهن ايندو، ڪٿي لهندو. هن جو انتظار ڪهڙن رنگ رتولن ۾ ڪيو وڃي، ڪهڙن جهنگلن ۽ رڻ پٽن ۾ هن کي ڳوليو وڃي. ڪڏهن ڪڏهن هوءَ راتين جو بيچين ٿي پاڻمرادو ڳالهائيندي هئي، ۽ پنهنجي ديوتا کي سڏيندي هئي، --- او ديوتا، هاڻي اچ به! ڏس، مان تڙپي رهي آهيان. هيءَ ڌرتيءَ تو بن سنسان آهي. ڏس مون ڌرتيءَ جي سڀني شين کي پنهنجي ڌڙ کان جدا ڪري ڇڏيو آهي، ۽ مون پنهنجي من جا سڀ در دريون کولي ڇڏيا آهن، اڄ، منهنجي ڪناري پاڪ ڌڙ کي ڇهه، ۽ منهنجن نازڪ چيڙن جو امرت پيءُ. مان ايترو ئي پاڪ آهيان جيترو ماءُ جي ڪڪ مان نڪرڻ ويل. اي ديوتا، تو کي ڌرتي ماتا جو سوڳند، مون کي وڌيڪ نه تڙپاءُ، هاڻي لهي نه آءُ! هوءَ سڄي رات سُري سڄي تي پاسا بدلايو پئي تڙپندي هئي... ۽ اڄ اهو ديوتا، الائي ڪهڙن ستارن جي گردش سان، هن جي نجهري نوڙي آيو هو --- ۽ هوءَ اکين ۾ اوڙاه پريو، سورهن سينگار ڪريو، پوڄارڻن وانگي هن جي شيوا ۾ بيٺي هئي.

ٻاهر وڏي ورندي ۾ پوڄارڻن جهانجهه ۽ ٽلين تي مٿر سنگيت چيڙي ڇڏيو هو، ۽ پوڄارڻ **گرتڪا**² ڊيڄي، ڪوئل جهڙا سريلا آلاپ ڪڍي، پرھ جو راڳ آلاپڻ لڳي. "اي ديوتائن جا دادلا، سجاڳ ٿي! پرھ ڦٽي آ،

² گرتڪا: ڪٽين جو ميڙ.

اپ جي نياڻي نماڻي، اوشا، ڏورانهن ڏينهن مان،
پنهنجي بهڪندڙ رت تي چڙهي آئي آ،
۽ ڌرتيءَ تي پنهنجا رنگا رنگ ڪرڻا ڦهلائي رهي آ؛
ستا، سجاڳ ٿي. ۽ لڄوڙيءَ ديويءَ جو درشن ڪر!
" اودشا جي چاتي روشن ۽ منهن بهڪندڙ آ،
سونا وار تجلا پيا ڏين هوءَ مرڪي رهي آ.
جيئن ڪا سندري پنهنجي سپرينءَ کي موھت ڪرڻ لاءِ سورهن سينگار ڪري پنهنجيءَ
سونهن جو اظهار ڪندي آهي؛
جاڳ ۽ ديوي جو درشن ڪر!
"جيڪي پرياتيون لنگهي ويون آهن،
۽ اڻڳڻيون پرياتيون جي اڇڻيون آهن،
تن جي وات وٺي، اوشا ديوي آئي آ،
هن جي بهڪندڙ مُڪ سان اونداهي ٻات تڙي ٿي،
۽ جي ننڊ ۾ ستل آهن، تن کي سجاڳ ڪري ٿي.
"او سهڻي اوشا! تون اڻڳڻت جڳن کان جئري آهين،
تون هر پنيڪي ويل نئون جنم وٺين ٿي،
تنهنڪري تون ٻڍي به آهين ۽ جواڙ به،
"اڄوڪي پريات اها وات وٺي ويندي،
۽ هنيان پوءِ جي پرياتيون اينديون،
پنهنجي وات وٺي وينديون.
پراڻي ڪال ۾ جن ماڻهن اوشا جي وات نهاري ٿي،
اهي لاڏاڻا ڪري ويا!
اڄ اسين اوشا جي وات پيا پسيون،
۽ اسين به لڏي وينداسون پاتال ڏي،
جتي نه ڪو ڪم هوندو، نه ڪار،
جتي نه وديا هوندي، نه اوديا،
نه ڪو ميڙو هوندو، نه منڊلي؛
۽ اسان کان پوءِ جي ايندا،

سي ان ديويءَ جا رنگين ترورا پسندا.

" جاڳو، ديويءَ جو درشن ڪريو !

هو ڏسو،

اُشا³ ديوي تيتري ڪڪڙ وانگي سونو آنو لاهيو،

ڪاڪاريندي پئي وڃي ۽

نئون سج جنم وٺي رهيو آ،

۽ ڌرتيءَ تي روشنيءَ جو سمنڊ پلتي رهيو آ،

جاڳو، ديويءَ جو درشن ڪريو ! "

جانجهه، ٽلين ۽ جلت رنگ جي مڌر لي تي پوڄارڻ جو آلاپ گونجندو رهيو. مهاويد لچمڻ آتم

تارا جي پيرانديءَ کان بيٺل شيوا ديويءَ جو سڄو ڌڙ اهليو ٿي ويو _ چڻ ته

راڳ پوڄارڻ جي نه، هن جي روح مان ريتا ڏئي پئي نڪتو. تڏهن، ننداڪي لچمڻ آتم

مسين مسين وڃي آرس پڳو ۽ جانجهه ۽ ٽلين جي مڌر سنگيت تي پاسا ورائيندي اک پٽي.

هوريان هوريان، هڪ حسين پدمڻيءَ جو ڌنڌليل پاڇو، سڀني جي ڪنهن اڀسرا وانگي اجاگر

ٿيندو، سندس اکين ۾ ڪپي ويو. هو ڪيتري دير تائين ان سونهن جي ديويءَ کي ڏسندو

رهيو. تڏهن ان پدمڻي نينگر پنهنجا پونر نيٺ کولي، گهائيندڙ گهور وجهي، ڏاڍي تپسيا

سان هٿ ٻڌي، ڊڄندڙ آواز سان چيو: " تامي جي مهاويد لچمڻ آتم تارا کي واهوندي

وستيءَ جي مڪيءَ پنداري سمبارا جي وڏور ڌيءَ، شيوا ديوي، پرنام ڪري ٿي. " هن جو

آواز ايڏو ته منو ۽ سريلو هو، چڻ ته ڪنهن پوڄارڻ جلت رنگ چيڙي ڇڏيو. لچمڻ آتم تارا

موهجي، ٻانهون ٻڌي، اکين ۽ ڪنڌ جي اشاري سان کيس پرنام ڪيو. شيوا ديويءَ وري

پنهنجو ڪنڌ لچمڻ جي آڳيا ۾ جهڪايو، ۽ پوءِ ادب سان پٺي هڻندي، در جي سامهون

تنگيل ٿالھ جهڙي تامي جي گهنڊ تي ڏونڪو هنيائين. گهنڊ جي مڌر آواز جي گونج سان

ئي، چار اڇين ساڙهين ۾ ويڙهيل ديوداسيون، هٿن تي وڏا ٿالھ ڪنيو --- جن تي تيل،

ميٺ، سرهاڻ ۽ اوڇو وڳو رکيل هو --- اندر آيون ۽ مهاويد آتم تارا جي اڳيان نهايت ئي

ادب سان ڪنڌ جهڪائي، گوڏن پر بينيون. انهن جي پٺيان ئي، راتوڪي سباجهي منڌ، ڏاڍي

ادب ۽ ٻاٻوھ سان اندر آئي، ۽ سندس اڳيان ٻانهون ٻڌي، وڏو سجدو گهوريندي چيائين ۽

³ اُشا جي استني جا سلوڪ رگويد مان ورتل آهن، رگويد منڊل پهريون

" اي ديوتائن جا دادلا، ٻانهي سوشاما ديڃي تو کي پرنام ڪري ٿي. تيل، ميت ۽ سرهو پاڻي تيار آهي، اٿي تيل ميت ڪري توانو ٿي."

مهاويد به کيس ٻانهون ٻڌي پرنام ڪيو، ۽ اٿي کڙو ٿيو. چارئي ديوداسيون ادب سان اٿي بيٺيون ۽ ڪنڌ جهڪائي سندس پٺيان هلڻ لڳيون.

وهنجي سهنجي واندو ٿيڻ کان پوءِ، مهاويد آتم تارا کي اشنان گهر جي اڳيان تڙڪي تي رکيل هڪ اوچي آسڻ تي ويهاريو ويو. سوشاما ديڃي سندس ڪارن، ڪلهي تائين لڙڪندڙ وارن تان ڦٽي گهمائي، ۽ سندس اکين ۾ سرمو وڌو، ۽ مٿانس سرهاڙ جي ورڪا ڪئي، ۽ سندس سونيءَ تي چمڪندڙ ڳاڙهي موتيءَ کي چمي، سندس مٿي تي سجائي رکيو. مهاويد آتم تارا آنهريءَ ۾ چڱيءَ طرح پاڻ کي جانچي ڏٺو.

ان مهل هڪ مهاپرڻش آيو، جنهن جي مٿي تي مڪين وارو سونو چٽ ٻڌل هو. سندس اڳيان وڏا سجدا گهوريندي چيائين ۽

" اي ديوتائن جا دادلا، تنهنجو ٻانهو، مڪي پنداري سمبارا تو کي پرنام ڪري ٿو. وسنديءَ جا سڀ مهاپرڻش ۽ منڌيون تنهنجي درشن لاءِ آيا آهن. هل ۽ پنهنجي سڀاجهي هٿ سان کين آشيرواد ڏي."

مهاويد کيس، پرنام ڪيو، ۽ آسڻ تان اٿي اڀو ٿيو. هن جي اٿڻ سان سڀ ديوداسيون ۽ پوڄارڻيون جهڪي ويون. مهاويد هڪ ڪلهي وارو، وڏو ڦلڦلو ڀرت ڀريل، گهيردار وڳو لوڏيندو، پنهنجيءَ سهڻيءَ لڄمڻ واريءَ لوڏ سان مڪيءَ جي پٺيان هلندو، ٻاهر وڌي سجايل ورنڊي ۾ آيو، جتي وسنديءَ جا سڀ وڏا گهراڻا سندس درشن لاءِ گڏ ٿيا هئا. سڀني کيس ڏسي ٻانهون ٻڌي، وڏا سجدا گهوريا. مهاويد پنهنجي سوني ڪڙي واري ٻانهن مٿي ڪٽي، کين آشيرواد ڏنو ۽ " اوهان سڀني تي ڌرتي ماتا جي ديا هجي! آءُ ٽامي جو ويڄ، آتم تارا، اوهان سڀني کي پرنام ڪريان ٿو."

سڀني وسنديءَ وارن سجدي مان ڪنڌ مٿي ڪيا، ۽ هڪ آواز ٿي چيائون ۽

" اي ديوتائن جا دادلا، تو کي پرنام!

اي ڌرتيءَ جي اسرارن جا ڄاڻو، تو کي پرنام!

اي سونميائيءَ جا وڏا - گهراڻا، تو کي پرنام!"

مهاويد لڄمڻ آتم تارا، وري هٿ مٿي ڪٽي، کين آشيرواد ڏنو. مهاويد کي سڀني کان اوچي آسڻ تي ويهاريو ويو، سڀ وسنديءَ وارا، مڙس توڙي زالون، پوڄارڻيون توڙي پوڄارا، پنهنجي مهاويد جي سڀاجهي صورت ڏسيو نٿي ڍاڍيا. شيوا ته پري پري کان بيٺي ٻلهار

پئي وئي. مهاويد سڀني سان گڏجي مڪڻ ماني، گيهه ۾ چلها روتلا، ماڪيءَ ۽ طرحين طرحين جي مٺاڻن سان نيرن ڪئي، ۽ گچ دير تائين پاڻ ۾ روح رهاڻ ڪيائون.

ان ڏهاڙي مهاويد وسنديءَ جي مها پوڄاريءَ، پوپن ۽ پاڙهن سان گڏجي، ڪيترن بيمارن کي ڏٺو، جي سندس اچڻ جو ٻڌي ڪٿان ڪٿان ڪهي آيا هئا. مهاويد سڀني کي چڱيءَ طرح ڏٺو، ۽ مهاپوڄاريءَ ۽ پاڙهن کي انهن جي ستيءَ ڦڪيءَ جا ڏس ڏنا. ان شام سڄيءَ وسنديءَ ۾ پڙهو گهمايو ويو ته اڄ رات مهاويد لڄمڻ آتم تارا جي اچڻ جي خوشيءَ ۾ پوڄا گهر ۾ جشن ملهايو ويندو.

سنڌيا ويل سڀ وسنديءَ وارا مهاويد آتم تارا جي خوشيءَ جو جشن ملهائڻ لاءِ، اوچا وڳا پھري، مڪي پنداري سمبارا جي رتول آڏو گڏ ٿيا. جيسين مهاويد پوڄارڻين ۽ پوڄارن جي ساٿ سان ٻاهر نڪري، تيسين وسنديءَ وارا ٻاهر ميڙو مچايو ويٺا هئا. وسنديءَ جي حسين نينگرين وڏن گهيردار پڙن کي لمڪا ڏيو پئي ناچ ۽ ناڙ ڪيا. دهلارين دهلن سان گڏ پئي جهمر پايو ڌمال هنئي. سارو وايو منڊال چيچ ۽ چمڪارن، ڪيچ ۽ ڪلڪارين جي آوازن سان گونجي رهيو هو.

گهڻيءَ دير کان پوءِ، جڏهن مڪيءَ جي رتول جي وڏي در جي ڏاڪن تان هيڊن ۽ اچن وڳن ۾ ويڙهيل پوڄارا ۽ پوڄارڻيون هٿن ۾ ٻرندڙ اماڙيون کنيو، سنڪ، ڍنڍ، ٽليون، جانجه، چنگ ۽ ڪماچ وڄائيندا ٻاهر آيا ته انهن جي پٺيان ئي مهاويد آتم تارا، مها پوڄاري، مڪي پنداري، سوشوما ديڄي ۽ شيوا ديڄي ڏسڻ ۾ آيا. مهاويد جو درشن ڪندي ئي جيڪي ماڻهو جت سو تڏ پند پھڻ ٿي ويو، ۽ سڀني گوڏن ڀر بيهي، ٻانهون ٻڌي کيس پرنام ڪيو. مهاويد آتم تارا ٻانهن مٿي ڪري کين آشيرواد ڏنو. مهاويد کي هڪ جهان ۽ جهولڻ سان سينگاريل پوٺيءَ تي ويهاريو ويو، ۽ سڀ وسنديءَ وارا ساڻس گڏجي پوڄا گهر وڃڻ لڳا. سڀني کان اڳيان مها پوڄاري هو. ان جي پٺيان پوڄارن ۽ پوڄارڻين جو هڪ وڏو جتو، انهن جي پٺيان اڪو ٻڌل، نيري ستارن جڙيل شال ۾ ويڙهيل شيوا ديڄي ۽ سندس سرتيون، ان جي پٺيان پوٺيءَ تي ويٺل مهاويد، ان جي پٺيان مڪي پنداري ۽ سوشاما ديڄي، ۽ انهن جي پٺيان سڀ وسنديءَ وارا هڪ قطار سان هلي رهيا هئا. رات جي سانت ۾ اهو سمورو ساٿ ستارن ڀرئي سر ڳڏام جي هيٺان، ڍنڍ، ٽلين، چنگ ۽ ڪماچ جا مٿر آلاپ ڇيڙيندو، نهايت ئي تپسيا سان ٻانهون ٻڌيو پوڄا گهر ڏي وڌي رهيو هو.

وسنديءَ کان پريرو، هڪ وڏي مٿانهين دڙي تي، پوڄا گهر جون ديوراوون ٻڌل هيون، جنهنجي چوڌاري ميويدار وڻن جا جُهندا ۽ ساوا سُڪاريا ڪيت سدائين پيا لهرائيندا هئا.

پوڄا گهر جي اوچين ديوارن جي اندر ئي وڏا مٽيءَ جا بت رکيل هئا ؛ هڪ ڌرتي ماتا جو، هڪ شو مهراج جو، ۽ هڪ بيل ديوتا جو. پوڄا گهر جي چوڌاريءَ اوچين پتين تي بک ۾ پاه يوگين، پولڙن، نانگن، وڻن ۽ جيو آتما جي ول اسرڻ جون رنگين مورتيون اُڪريل هيون. ڌرتي ماتا جي وڏي بت آڏو ناچ لاءِ هڪ وڏو نيرو، چلڪندڙ گول پنڊال هو ۽ ٻاهران وڏا گهنڊ ۽ سنگ تنگيل هئا، جن جو گنپير ۽ مٿر پڙالو سدائين رکي رکي پيو گونجندو هو.

ان رات سڄو پوڄا گهر پور نماسي رات جيان چوڌاريءَ ڏيئڻ ۽ ميٺ بٽين جي روشنيءَ سان جڳمڳائي رهيو هو، ۽ سڀ وسنديءَ وارا وڏي بت آڏو ڪنڌ جهڪائي بيٺا. سڀني کان اڳيان، وڏي پنڊال تي، مهاپوڄاري ۽ ان جي پٺيان مهاويد بيٺا هئا. پوڄا گهر جا سڀ گهنڊ هڪ ئي وقت ڊانگ.....ڊانگ.... ڊانگ ڪري گونجڻ لڳا. مهاپوڄاري وڏي ڌرتي ماتا جي وڏي بت کي گگر ۽ لوبان جو واس ڏنو. سڄو پوڄا گهر رنگين، خوشبودار دونهين سان واسجي ويو، ۽ جيئن ئي گهنڊن جو پڙالو سانت جي سير ۾ ٻڏي ويو، مهاپوڄاري جو گنپير گڙ گڙائيندڙ آواز پوڄا گهر ۾ گونجڻ لڳو،

" او ڌرتي،

" او ماتا وڏاتا،

" اڄ تنهنجن جي اسرارن جو ڄاڻو، سڀني ديوين ۽ ديوتائن جو دادلو، شڪتيءَ ۽ مڪتيءَ جو ڌڻي، مهاويد آتم تارا، سڀاجها پير پري اسان جي اڳڻ آيو آهي. ان خوشيءَ ۾ جشن ملهايو ويندو. وسنديءَ جي سڀ کان سهڻي نرتڪي نينگري لچمي شيواڊيجي، اڄ سونمياڻيءَ جا مهاراجا سونيه پايو جو انعام ۾ ڏنل نت راڻين وارو وڳو پهري تنهنجي آڏو نچندي، جو تون سڀني ديوين ۽ ديوتائن کان سڀاجهي پلاري، ۽ اسان کي اوڏي آهين، جو تنهنجي مهر جي مهراڻ جي ٿڃ ٻارهو اسان لاءِ جاري آهي، جو تنهنجا گيت اسان لاءِ سدا ساوا ۽ سڪاريا آهن، جو اسان جي سرير جا پنوڙا تنهنجيءَ مٽيءَ مان ڪجيا آهن ۽ تنهنجي مٽيءَ ۾ ملي ويندا. او جنم ورتي، جنم پوني، او ڌرتي، او ماتا وڏاتا، سڀ پوڄا ۽ پڙلاءِ تولا آهن. اسين سڀ تو کي سجدو ڪيون ٿا.

ڌرتي ماتا کي سجدو ڪريو

ڌرتي ماتا کي سجدو ڪريو. "

سڄو پوڄا گهر پوڄارن ۽ پوڄارڻين جي سريلن آوازن سان گونجي ويو. پوڄا گهر جا سڀ گهنڊ هڪ ساٿ زور سان ڊانگ... ڊانگ... ڊانگ ڪري وڃڻ لڳا. مهاپوڄاري جي پٺيان

مهاوید، سڀ پوڄارا، پوڄارڻيون ۽ وسنديءَ وارا گوڏن ۾ بيهي، ٻانهون ڦهلائي، ڌرتي ماما اڳيان وڌا وڌا سجدا گهورڻ لڳا، ۽ هوريان هوريان گهنڊن جو آواز ڌيمو ٿيندو ويو.

مهاپوڄاري وري اتي ڌرتي ماما کي رنگين خوشبو هاڻي دونهين جو واس ڏنو. ان کان پوءِ ٻاهر وڌي گهنڊ جا ٿي نڪاءَ لڳا. سڀ وسنديءَ وارا پوڄا گهر جي وچ واري جاءِ ڇڏي، پوڄا گهر جي چوڌاري ديوارن سان لڳل ڏاڪن تي وڃي ويٺا. مهاوید آتم تارا کي وچ ۾ هڪ اوچي آسڻ تي ويهاريو ويو. پوڄارڻين پنهنجي هٿن واريون ٻرندڙ اماڙيون ڌرتي ماما جي اڳيان وڌي گول پنڊال جي چوڌاري روشندانن ۾ کوڙيون ۽ سارو پوڄا گهر ديوداسين ۽ پوڄارڻين جي سريلن سازن جي مٿر سنگيت سان گونجي ويو، تڏهن چير جي چم چم جي مٿر آلاپ تي، اڪو ٻڌل، نيري ستارن جڙيل شال ۾ ويڙهيل شيوا ديڄي بيچين ٿي اُٿي. پوڄارڻين سندس پيرن ۾ نورا ٻڌا، ۽ هوءَ ڊيل وانگي هلندي، چم چم ڪندي، گول، لسڙي، اپ جيان چمڪندڙ نيري پنڊال تي ڌرتي ماما آڏو آئي. سڄي پوڄا گهر ۾ سانت چانئجي وئي، رڳو رڪي رڪي چير جو آواز گونجي رهيو هو. شيوا ديڄي ڪيتري دير تائين ڌرتي ماما ڏي منهن ڪيو، گوڏن ۾، تپسيا سان بيني رهي. پوءِ هن ٻئي ٻانهون ڪندڙ جي پٺيان ورائي، اڪي جا سڳا ڪوليا ۽ ڪلهن تان شال هيٺ سرڪائي ڇڏي، جا سندس حسين سينگاريل پٺي ڌڙ تان سو سو سجدا گهوريندي، هيٺ پيرن ۾ اچي پئي، ۽ هن وچ جهڙي وراڪي سان پنهنجو منهن سامهون ڪيو. جيڪو ماڻهو جت، سو نت پنڊ پهڻ ٿي ويو. مهاوید آتم تارا به اچرج سان ڏانهنس نهاريڻو رهيو. هوءَ ڪنهن سوني پتليءَ جيان سندس آڏو بيني هئي. ٻوٽيل پنڊين تي سورن وڙني پاڻيٺ جو جڙاءُ، نرڙ تي ڳاڙهو تلڪ، سيند ۾ سندور، ڳڏيل وارن ۾ سونا ڦل، هڪ ٻانهن ۾ نونٺ کان ڪلهي تائين سوني ٻانهين، ٻي ۾ ڪنگڙ، ڳچيءَ ۾ موتين جون مالهاڻون، پلي جي چلرن جهڙي سوني چمڪندڙ **پولڪا**⁴ سان ڍڪيل اُره، ڳاڙهن موتين جي مالائين ۽ سرن سان وڏو گهيردار سونهري پڙو -- ائين ئي لڳو، جڻ اوچتو ڪا چنڊ جي ديوي سهائي سر ڳڏام مان ٺهي ڌرتي تي آئي هجي. سازن جو آواز هوريان هوريان مٿي اُڀرندو ٿي ويو ۽ ان سان گڏ ئي هن جي ڌڙ ۾ جڻ ساه ڦوڪجڻ لڳو. هن جون ٻانهون هوريان هوريان پنهنجي ڊولائتي ڌڙ جو ڪاڇو ڪنديون، ڪوراڙ بلائن جي جوڙي وانگي وٽ ڪائينديون، مٿي ڪڇي اُڀيون ٿي ويون ۽ هن جي پلي جي چلرن جهڙي پولڪا ائين تجلا ڏئي رڦڻ لڳي، جڻ بينل پاڻيءَ تي

⁴ پولڪا : انگي

چنڊ جا ترورا ڏکي رهيا هجن، ۽ ڏسندي ئي ڏسندي هن جو سڄو ڌڙ ڏکڻ لڳو، پير پٽ سان نٿي لڳس. ڄڻ ڪا وچ هئي، جا سندس سنڌ سنڌ ۾ وراڪا ڏئي رهي هئي. هوءَ سازن جي مها ساگر لهرن جي وهڪري ۾ هڪ ناءُ جيان جهلندي، لڙهندي، اُڀرندي ٿي وئي. هوءَ ڪيئن پيرا پنڊال ۾ بيسٽ گهايل ٿي ڪري ۽ نانگڻ وانگي وٽ ڪائيندي اُٿي وئي. هن ڪئين پيرا اکين جا تير ٺاهيا، گيرائيءَ لاءِ ٻانهون ڦهلايون. هن ڪئين پيرا پنهنجو سر گهوريو ۽ تپسيا سان ٻانهون ٻڌيون ۽ پنهنجو تن من آڇيو ۽ رٿل پرينءَ کي پرچائڻ لاءِ لوهون پاتيون. هن جي ناچ جي هڪ هڪ ادا سمجھ ۾ پئي آئي، ڄڻ چئي رهي هجي ۽

'تون ديوتا، مان داسي،

مان تنهنجي پوڄا ڪندس ۽

مان تو تان گهوري ويندس.

'هيءُ منهنجي سونهن سروب، منهنجو جوين،

هي منهنجا هار سينگار سڀ تولا آهن.

تون جي ايندين منهنجي دوار، مان نورا ٻڌي نچندس ۽

مان تو تان گهوري ويندس،

'تون جي مونکي ڇڏي ويندين،

مان جوڳڻ ٿي تنهنجي ڪڍ لڳندس،

جبل جهاڳيندس،

وڻ وڻ کان واکا ڪري تنهنجو ڏس پچندس ۽

مان تو تان گهوري ويندس.

'تون ديوتا، مان داسي، مان تنهنجي پوڄا ڪنديس ۽

مان تو تان گهوري ويندس.'

هوءَ بيسٽ نچندي رهي، نچندي رهي، ايستائين جو هن جو سڄو ڌڙ پگهرجي ويو.

هوري ان هوريان سازن جي وهڪ مانڀڻي ٿيندي وئي، ۽ نرتڪي هڪ وڏي چيڪلي پائي،

پنهنجن ئي پيرن جي ڏانوڻ سان وٽ ڪائيندي، ڌرتي ماتا جي وڏي بت اڳيان، پنڊال تي

وڃي ڪري.

ڊانگ --- ڊانگ --- ڊانگ پوڄا گهر جا سڀ گهنڊ هڪ ئي وقت وڃڻ لڳا. گهنڊن جو پڙلاءُ

بند ٿيندي ئي شيوا ديوي پنڊال تان پنهنجو منهن مٿي ڪيو. ٻانهون ٻڌي، پويان پير پري،

ڌرتي ماتا جي وڏي بت آڏو وڃي بيٺي ۽ ٻانهن مان سونو ڪنگڻ لاهي، ڌرتي ماتا جي

چرنن ۾ رکيائين. سندس پٺيان ئي مهاپوڄاري پندال تي آيو ۽ پنهنجي ڳوري آواز سان چيائين، "اي نرتڪي نينگري، اڄ جي رات سڀ ديويون ۽ ديوتائون تو مان خوش آهن. اڄ جي رات ڌرتي ماما جي ديا جا سڀ در تو تي کليل آهن. وڏي واک گهر جو گهرڻو اٿئي. اڄ جي رات تنهنجي هر منٿا پوري ٿيندي."

شيوا جهڪيل منهن مٿي ڪري، ڌرتي ماما جي مُک ڏي نهاريو ۽ ٻئي هٿ ٻڌي اُٿي بيٺي. هن جي من چاهيو ته ڌرتي ماما کان هوءَ پنهنجي من مندر جي ديوتا جو دان گهري، پنهنجي سڀني جي سهاڳ ۽ پنهنجي پريم جو نالو گهي. هن جا چپ ڪليا، پر هن جي اندر جي ناريءَ، لڄ شرم ۽ حياءَ جي ڏاڳن سان هن جا چپ سبي ڇڏيا. هن ڌرتي ماما کان ڪجهه به نه گهريو، رڳو منهن ڦيرائي ٻانهون ٻڌي، گول پندال تان هلندي، آتم تارا آڏو آئي، ۽ هن جي آڏو ڪجهه دير بيهي پنهنجو سيس نمايائين. آتم تارا به ٻانهون ٻڌي کيس پرنام ڪيو. مهاپوڄاري ۽ سڀ پوڄارڻيون ۽ پوڄارا ڏانهن نهارڻ لڳا. مهاپوڄاري پندال تان هلندو، ڌرتي ماما جي وڏي بت جي سامهون ويو، ۽ گوڏن ڀر ويهي، ٻانهون ڦهلائي چيائين، "او ڌرتي، او ماما وڏاڻا! ان نرتڪي نينگريءَ جي من جون مرادون پوريون ڪج، جو تون سڀني جي منٿا پوري ڪرين ٿي. او ماما وڏاڻا، ان نرتڪي نينگريءَ تو کان ڪجهه به نه گهريو. او ماما وڏاڻا، پنهنجن پوڄارن تي سدائين ٻاجه ٻيلائي ڪج. اسين سڀ تو کي سجدو ڪيون ٿا." ائين چئي، مهاپوڄاري وري ڌرتي ماما کي واس ڏنو. سارو پوڄا گهر وري رنگين دونهين سان واسجي ويو، سڄو پوڄا گهر پوڄارن ۽ پوڄارڻين جي سريلن هو... هو... هو... هو جي آوازن سان گونجي ويو. پوڄا گهر جا سڀ گهنڊ هڪ ئي وقت وڃڻ لڳا. آتم تارا ۽ سڀ وسنديءَ وارا، مهاپوڄاري جي پٺيان، ڌرتي ماما آڏو ٻانهون ڦهلائي، وڏا سجدا گهورڻ لڳا. گهڻيءَ دير کان پوءِ اهو سمورو ساٿ، اماڙين جي روشنيءَ ۾، ساڳي ريت واپس موٽيو.

2

جشن واريءَ رات گهر گهر ڊيپ جلندا رهيا. ماڻهو شيوا جي سونهن جي ساراه مان ڍاپيا نٿي. جت ڪٿ شيوا ۽ سندس ناچ جي پچار هئي. شيوا پنهنجي هار سينگار واري سجايل ڪوئيءَ ۾، سرتين ۽ جيڏين جي وچ ۾، وڏي آنهريءَ آڏو ويٺي هئي. سرتين سندس ڌڙ تان سونميائيءَ جي مهاراجا وارو سون ورتو وڳو لاهي، کيس نيرو ڪارن جڙيل پولڪا وارو گج پهايو ۽ کيس نوان سينگار ۽ سوڻ ساڻ ڪيا ۽ سندس سونهن سروب جا گيت ڳائڻ لڳيون.

" شيوا، تون شام جي ديوي سنڌيا وانگي حسين آهين. "

" تنهنجون ڪجليون چيراليون اڪيون، تنهنجي گلاب جهڙي مڪڙي تي پونرن جي جوڙي جيان ٿيون لڳن. "

" او شيوا، تنهنجا اُرھ پلي سوئا ٿاريلي ڳاءَ جي اوھ انگي پريور آھن. "

" تنهنجون ٻانهون ڪوراڙ بلائن جو جوڙو آھن. "

" جڏهن تون نيرو گج ۽ پڙو پائي، سينگار ڪري، ڊيل وانگي اوچو ڳات ڪري هلين ٿي، ته مڪي بيلي جي مورن جي مهاراڻي لڳين ٿي. "

" جي سوم ديوتا تنهنجي چپن جو امرت پئي ته الوت ٿي وڃي. "

شيوا آنهريءَ ۾ ڏاڍي موھ سان نهاريو ۽ لڄوڙيءَ مرڪ سان چيائين،

" سرتيون، ڇا سڄي به مان ايتري حسين آهيان؟ "

" ها شيوا، تون سانوڻ جي سڀت سنڌوءَ جيان حسين آهين. اوشا ۽ سنڌيا جي توکي ڏسن ته پروشئيءَ⁵ ۽ ستادرو⁶ وانگي تنهنجو پاڻي پرين. او شيوا، تون ڪنوار جا سينگار ڪري، جڇ جي وهڪري سان جنهن جاءِ به ويندين، اها جاءِ خوشين جي ڦلواڙي ٿي ويندي. "

شيوا آنهريءَ ۾ پاڻ کي چڱيءَ طرح جانچن کان پوءِ اٿي کڙي ٿي، ۽ ساهيڙين سان گڏجي ماءُ ۽ پيءُ جي ڪمري ۾ آئي، جي هڪ نويڪلي ڪوئيءَ ۾ ويهي پاڻ ۾ ڳالهائي

⁵ پروشئي : راوي ندي

⁶ ستادرو : ستلج ندي

اهي ٻئي نديون سنڌوءَ جون ڀرتي ڪندڙ شاخون آهن. رگويد جي رشين سڀت سنڌوءَ جي ڀرتي ڪندڙ ندين کي سنڌوءَ جون پاڻي پريندڙ ٻانهيون ڪوٺيو آهي.

رهيا هئا. ماءُ کيس ڏسي سندس سر تان ٻانهون گهريون ۽ هڪ ٽامي جي چمڪندڙ تراڪڙيءَ تي کيس کير جو ڀريل پيالو رکي ڏئي چيائين، " شيوا، وڃ هيءُ کير مهاوید کي پياري اڃ " شيوا ماءُ کان ترا کڙي وٺي، ماءُ ۽ پيءُ جي آڳاٽا ۾ ڪنڌ جهڪايو ۽ ترا کڙي کڻي. ڌڙڪندڙ دل سان، مهاوید جي ڪوٺيءَ ڏانهن وڃڻ لڳي. سڀ سرتيون کيس مهاوید آتم تارا جي ڪوٺيءَ ڏانهن پنيرو ويندو ڏسي ريسارين نظرن سان مرڪڻ لڳيون.

شيوا هڪل رتول جي رنگين ورهاندن جي لسڙي فرش تان پوڄارا پير پريندي، پنهنجي من مندر جي ديوتا جي شيوا ۾ وڃي رهي هئي، جتي سرير ۽ آتما نرواڻ هئي، جنهن کان پوءِ هي سارو جيون، ساري هلچل، هيءُ سارو ڏيک ويڪ، هي ساز ۽ سنگت هڪ مونجهارو هو، هڪ مانڌاڻ هو، هڪ منجهڙاڻ هو، جنهن ۾ هوءَ ان ناءُ جيان ٻڌتر م هئي جنهن جو ناکڻو نه هو، نه ڪو مانجهي نه هو. ها، ها..... پرير بنا هي جيون بي معنيٰ آهي، سراپ آهي، جنهن جي ڪاٺي ڪنڌي ڪانهي، ڪو اٿاھ ڪونهي، ڪو انت ڪونهي. پرير **ديھ**⁷ جو سڀ کان وڏو ڌرم آهي. پر هن جي من مندر جو ديوتا اڃا گهريءَ نند ۾ الوت هو. هن سوچيو، اڄ هوءَ پنهنجي من جي ديوتا کي جاڳائڻ لاءِ پيار جو سنگ وڄائيندي، هن کي جاڳائيندي، ۽ هن جي چرڻن ۾ پيار جا املهه ماڻڪ موتائي ڇڏيا ته پوءِ ڇا ٿيندو، ڇا ٿيندو؟ انهيءَ ٻڌتر ۾ جڏهن شيوا کير جو ڀريل پيالو ترا کڙيءَ تي کڻي آتم تارا جي سجايل ڪوٺيءَ ۾ پير رکيو، ته سڀج تي لڻيل آتم تارا کيس ڏسي هڪدم اُٿي کڙو ٿيو ۽ ٻانهون ٻڌي کيس پرنام ڪيائين.

" پرنام، " شيوا چيو، ۽ پوڄارڻين جيان تپسيا سان هلندي اچي، سندس آڏو گوڏن پر بيٺي. هن جو ڪنڌ جهڪيل هو. آتم تارا ڏاڍي موه سان ڏانهنس نهاريندو رهيو.

" شيوا، مون چيٽ جي چانڊوڪيءَ ۾ مور کي ناچ ڪندي ڏٺو آهي، ۽ سدا ائين پائيندو هوس ته مور نرت جو انت آهي. پر تنهنجي سونهن ۽ ناچ ڏسي پانيان تو ڪلا جو ڪو انت ڪونهي. سڄ، تون سپنن جي افسرائن کان به سندر آهين. " شيوا ڊيل جيان ڪنڌ مٿي کڻي، گهائل مڌماتن نيٽن جي گهور سان نھاري چيو، " مهاوید، ناچ سرير جي ڪويتا آهي، اندر جي اُيام، بن ۾ مور نچندو آهي، ڪنهن لاءِ نچندو آهي، ايءُ رڳو مور ڄاڻي ٿو، مان هنيان اڳي ڪڏهن به ائين سڌ ٻڌ ڪوئي نه نچي هيس، سنگيت جي وهڪري ۾ ڪڏهن ائين نه لڙهي هيس. " هوءَ واجهه وجهندڙ گهور سان آتم تارا جي ڪڪوريل نيٽن ۾

⁷ ديھ : جسمر

نهارڻ لڳي. آتم تارا جي اکين ۾ بيچيني هئي. ٻنهي جي سوچ بيهي وئي هئي ۽ ٻئي هڪٻئي جا گجهه ڳولڻ لاءِ هڪٻئي جي اکڙين ۾ کوئجي ويا --- اڪڙيون جي دل جي زبان آهن، اڪڙيون جي اندر جي آنهري آهن. شيوا جي مڪڙي تي چڻ پرھ جا پاڇاوان پئي پيا، ۽ نيٺ هن آتم تارا جي سج جيان ٻهڪندڙ صورت جو تاءُ نه جهلي، ڳاڙهي ڪنبهي ٿي ڪنڌ جهڪائي ڇڏيو. آتم تارا بنهه سندس ويجهو آيو ۽ جهيٽي آواز سان چيائين، " شيوا، مان سپاڻ سون ساڻيهه رمندو ٿيندس، هي جشن جي رات، تنهنجو ناچ، هي تنهنجا وشال نيٺ ڪڏهن نه وسرندا. سج، من ته ائين ٿو چاهي ته جيون جي هر موڙ تي، چيٽ جي چاندوڪين ۾ تو کي پسندو رهان. " شيوا چڻ اچانڪ سڀني ڏسندي ڏسندي چرڪ ڀري جاڳي پئي هئي. ڏاڍي پيڙا سان چيائين،

" اوه راجاڻ، اڃا ته اوهان جي صورت ڏني اسان جون اکيون به نه نريون، اوهين وڃڻ جون ٿا ڪيو. ايءُ ته سڀني ٿيندو." " ها شيوا، هي جيون ڏک سک جو سڀني آهي. مون کي وڃڻو پوندو. مان وڏو مام پروڙي آيو آهيان،"

" اوهان وس وارا آهيو. ڀلا ديوتائن تي ڪنهن جو وس هليو آهي؟ " شيوا گهائل ٿي، ڪنڌ جهڪائي، سندس آڏو ڪير جي پيالي واري ترا ڪڙي وڌائي. آتم تارا به چار ڍڪ ڀري پيالو وري ترا ڪڙي تي رکيو. ٻنهي جون نظرون وري ٽڪرايون. شيوا وري سندس آڳيا ۾ ڪنڌ جهڪايو، ۽ پٺيرن پيرن سان سندس ڪوٺيءَ مان نڪري وئي. ان رات شيوا ڪنهن سان به نه ڳالهايو. ماءُ، سرتيون، آٽڻ - هاريون، سڀ وائڙيون ٿيو ڏانهنس نهارينديون رهيون. هوءَ چپ چاپ پنهنجي ڪوٺيءَ ۾ هلي وئي.

ان رات هوءَ ساري رات سيج پلنگ تي سوڙين ۾ ڪرون موڙيندي رهي. اهو سندر سڀني جو هوءَ ڏسي رهي هئي، سرجي سرجي ٿئي ويو. سڀ آشائون اُمنگون هٿ مان ڇڏايل ٽانڪي آنهريءَ جيان ڪري چڪا چور ٿي ويون. هوءَ ساري رات سرهيءَ سيج تي تڙپندي رهي، سوچيندي رهي.

' هي سڀنا چو ٿا سرجن، هي ديوتا فاني عورتن سان پيار ڪرڻ لاءِ ڌرتيءَ تي چو ٿا لهن. هن جي سڀني جو سپرين ايڏو جلد هليو ويندو، هوءَ وري ان راول کي ڪڏهن پسندي ڪهڙين چيٽ جي چاندوڪين ۾ ويل ڪانڌ وري ڪڏهن واهر ڪندو. اڃا ته هن پنهنجي ديوتا جي چرڻن ۾ ڪري انت به نه پاتي. اڃا ته هن پنهنجي پريم کي چيڙن جو امرت به نه پياريو. اڃا ته هن پنهنجي ارڙي سپرينءَ جي نيٽن جي پاڻ کان گهائل ٿي پاڻ کي هن جي جهوليءَ ۾

نه وڌو. اڃا ته، هوءَ گل ڳيرائي پائي، پنهنجي من مندر جي ديوتا جي ڳچيءَ جو هار به نه ٻڌي. اڃا ته ڪجهه به نه ٿيو. هو ايڏو جهٽ هليو ويندو. هاڻي..... هوءَ ساري رات سوچيندي رهي، تڙپندي رهي. ان ڏهاڙي مڪيءَ هڪ جوپ جواڻ کي سوني جي مهاراجا ڏانهن ريارو ڪري موڪليو.

هر شي ڄڻ ننڊ ۾ الوت ٿي وئي هئي، تڏهن رڳو اماڙين جي جهيٽيءَ جوت ۾ ڌرتي ماتا جي وڏي مورتي جاڳي رهي هئي. ماتا جي پيار ۽ پيڙا سان ڀرپور، ننڊاڪڙي، اوجاڳيل، آدجڳاد جي سوچن ۾ ٻڌل، ڄڻ سوچي رهي هئي؛ هاڻ هن وٽ ڪهڙا سک جا سڀنا آهن، جن جي هوءَ پنهنجن پوجارين تي ورڪا ڪري. سڄي پوڄا گهر ۾ هر طرف سانت ۽ سوچ پڪڙي پئي هئي.

ان ويل، رات جي نوائِيءَ ۾، چار اماڙيون، چپر ڪٽ وانگي، وسنديءَ جي سنسان گهٽين مان، تانڊاڻي جيان روشنيءَ جا ترورا ڦهلائينديون، پوڄا گهر ڏانهن وڏي رهيون هيون. اهي چارئي اماڙيون ڪير جهڙن اچن وڳن ۾ ويڙهيل ديوداسين جي هٿن ۾ هيون، ۽ انهن جي وچ ۾، شيوا، نو ورنِيءَ ڪنوار جيان سينگار ڪريو، تپسيا سان ٻانهون ٻڌيو هلي رهي هئي. سندس موتين جڙيل ڳاڙهو گج اماڙين جي روشنيءَ ۾ چوڏهينءَ جي رات جيان ڄمڪي رهيو هو.

پوڄا گهر ۾ اچي پيشوا ناچ جي گول نيري پندال تي بيٺي، چارئي ديوداسيون هن جي چوڌاريءَ هڪ وڏي وٿيءَ سان چونڪ ٺاهيو بيٺيون رهيون، شيوا ڪيتريءَ دير تائين ٻانهون ٻڌيو، بيچين نيٽن سان ڌرتي ماتا ڏي نهاريندي رهي. اماڙين جي سوجهري ۾ سندس لال گلابي چهرو تامي جي ڌوتل ٿانو جيان ٻهڪي رهيو هو. هوءَ پاڻ به نهائينءَ مان تازيءَ پڪل مورتي جيان پئي لڳي. هن جي اندر جي سمور ي پيڙا ۽ آند مانڌ، دم تي رکيل ديڳڙيءَ جيان اڏما کائي، سندس چهري جي ريڪائن سان پڌري ٿي رهي هئي. اکين جا بند ڄڻ ٽٽي پيا هئس، ۽ ڳوڙهن جو درياھ نيٽن مان چلي پيس. ... ۽ هوءَ وڻ جي ڪپيل ڌار جيان ڍرڪندي، اونڌي ٻوٽ اچي ڪري، ۽ سڌڪا پري ڌرتي ماتا کي ٻاڏائڻ لڳي؛

"او ڌرتي ماتا وڌا تا !

اڄ منهنجو من اسات آهي، اٻاڻڪو آهي. مان هڪ ارڏي ديوتا جي پيار ۾ پڄي رهي آهيان، او ديوي، مونتي ديا ڪر!

"اڄ منهنجي من جون ساريون امنگون چرڪ پري جاڳي پيون آهن، منهنجي من ۾ هڪ مها پرلءُ برپا آهي، ۽ منهنجي جواڻي سانوڻ جي سنڌوءَ جيان اٿلڻ لاءِ آتي آهي !

او ديوي، مون تي ديا ڪر. .... ديا ڪر !

" منهنجو من ميٺ کان ڪنڌو آهي. مان هن جي ڦوڙائي جو ڦٽ سهي نه سگهينديس. هن جي وچوڙي جو ويراڳ مون کي ماري وجهندو. او شڪتي ماتا، او سونهن ۽ سندرتا جي ديوي، توکي پنهنجي همالا ڇاتين جو سوڳند، مونکي پنهنجو راول ريجهائي ڏي. اڄ جي رات منهنجي اکين ۾ ڪامڻ پري ڇڏ. جو مان پريم پوڄيندس. اڄ جي رات منهنجي سنڌ سنڌ ۾ جادو جاڳائي ڇڏ، جو مان من مندر جي ديوتا کي هر ڪائيندس : او ديوي، مون کي آڳيا ڏي، مون کي شڪتي ڏي، نه ته منهنجو هانءُ ڌري پوندو، ۽ منهنجي آتما تنهنجي مندر ۾ سدائين وڳر کان وچڙيل ڪونج جيان ڪيهون ڪندي رهندي، مون کي آڳيا ڏي ديوي، مون کي آڳيا ڏي.... "

هوءَ ڌرتي ماتا آڏو بيست ٿي، سڌڪندي ۽ ٻاڏائيندي رهي، هن جي آه زاري تي مهاپوڄاري اندران ڏيوريءَ مان اٿي، هلندو، سڌو مٿان اچي بيٺو. هوءَ بيست پيئي رهي، ايستائين جو ڪٿين ڪر موڙيا، ۽ تارا، تر، تروڪڙيون سُهائي سرگدام تان هڪ هڪ ٿي ڇڄڻ لڳا. سڀ پوڄارا ۽ پوڄارڻيون جاڳي ڌرتي ماتا جي شيوا ڪرڻ لڳا. سانت جي سير ۾ گهنڊن جو پڙالو وڃڻ لڳو. سڀ پوڄارا ۽ پوڄارڻيون، ٻانهون ڦهلائي، سريلا آلاپ ڪڍي، ڌرتي ماتا آڏو سجدا گهورڻ لڳا، پر شيوا، ڪنهن ماتا جي گرپ ۾ ستل ٻار جيان سڀني کان بيست ٿيو، سجدي ۾ پئي هئي.

ان ويل مهاپوڄاري وڏيءَ مورتِيءَ اڳيان سر ڪٽي، هوريان هوريان هلندو، پندال تي شيوا جي مٿان اچي بيٺو، ۽ مٿانئس ڳاڙهي پٽ جي سچلين ڪوڏين ٻيل ڳاني وراو هٿ دعا سان ڊگهيري چيائين : " اي پدمڻي نينگري ! ڌرتي ڇا ڇا دان ڪري ٿي، ايءُ رڳو ديوتا ڄاڻن ٿا. تو ساري رات ڌرتي ماتا جي پوڄا ڪئي ۽ ڌرتي ماتا کي خوش ڪيو. اڄ جي رات تنهنجي هر منٿا پوري ٿيندي. اچي، هيءُ سهاڳ جو پڙهيل ڳانو وٺ، ۽ وڃي پنهنجي پريميءَ کي جنم جنم ٻنڌڻ ۾ ٻڌي ڇڏ. "

اهو آواز شيوا کي ڄڻ پري ڪنهن ڀولار مان ٻڌڻ ۾ آيو. هن هوريان هوريان سجدي مان منهن مٿي ڪٽي، مهاپوڄاريءَ ڏانهن نهاريو. ڏڪندڙ قدمن سان هلندي، ڌرتي ماتا جي آڏو آئي، ۽ ڳاني وارا هٿ ٻڌي، وڏا وڏا سجدا گهورڻ لڳي. سڄو پوڄا گهر گهنڊن، ٽلين، جانجه ۽ پوڄارڻين جي ياترا جي سريلن آوازن سان گونجي ويو.

پوءِ شيوا وڏي سجدي مان اٿي، ڌرتي ماتا آڏو نونڙندي، سهاڳ جي ڳاني وارا هٿ ٻڌندي، پنيئن پيرين هلندي، چئني ديوداسين جي وچ ۾ اچي بيٺي. هن جي پندال تي ايندي ئي

چئني ديوداسين پنهنجا منهن پوڄا گهر جي وڏي در ڏانهن ڦيرايا، ۽ شيوا سميت پوڄا گهر مان نڪري، ڏند سان گهريل وسنديءَ جي پيپرڪن پتين ڏانهن وڃڻ لڳيون.

رات جي ديوي، ڪنهن پرينءَ جي اوسيئڙي ۾ وينل مُند جيان، ٽڪي چور ٿي، ستارن هاڻي شال لڙڪائيندي، ڪنڌ ڍرڪايو، اُجهائڻ اُجهائڻ پيرن سان هلندي، سڌڪندي، لڙڪ لاڙيندي ٿي وئي. پوڄا گهر جي گهندن جي پڙالي سان ساري وسندي سجاڳ ٿي وئي. گهر گهر جند گونجارڻ ۽ ولوڙا وايون ڪرڻ لڳا. چلهين جي چتين مان دونهين جا ڪڪر، وٽ ڪائيندا، نچندا، اُپ ڏانهن ڦلارجڻ لڳا. سايون سنگهارون پنهنجن ڍاين گائين کي ڍنگ وجهي ڏهڻ لڳيون. نوجوان نينگريون گهاگهر مٿان گهاگهر ڪنيو، چيلهين تي ٻانهن ڏيو، چاتيون ڇلڪائينديون، پڙن کي لتڪائينديون، ڪوهن تان پاڻي ڀرڻ لڳيون. ۽ هوريان هوريان، پرھ جي پاڇون سان، ساري وسندي ڏند مان سڀني جي سرڳ اجاگر ٿي آئي.

اڄ مهاوید آتم تارا اُسري رهيو هو، تنهنڪري سڀ وسنديءَ وارا پنهنجا سنهڻا ٿلها ڪم سوڀري اُڪلائي، زالين ٻارين رنگا رنگ ويس ڪري، هن جي موڪلاڻيءَ لاءِ اچي گڏ ٿيا هئا. هن جي سواريءَ لاءِ ٻن پلن ڍڳن واري چوڦيٿي گاڏيءَ کي رتول جي آڏو سينگاري بيهاريو ويو هو. سندس گس ۾ پري پري تائين گاڙهي ۽ هيڊي مٿي چنڊي وئي هئي، ۽ گس جي ٻنهي پاسن کان وسنديءَ وارا قطارون ڪيو بيٺا هئا.

رتول جو سڄو ورهاندو پوڄارڻين ۽ وڏ گهراڻن سان ڀريو پيو هو. مهاوید آتم تارا، سنڀري، ٺهي نڪي تيار ٿيو. اڄ هو اٻاڻڪو ٿي لڳو. اڄ هن جي من چاهيو ٿي ته هو سدائين لاءِ ان سڀن جي وسنديءَ ۾ رهي پوي. شيوا سدا ڪنهن سندر سڀني جي اڀسرا وانگي پنهنجيءَ مور جهڙيءَ ٿور سان سندس آڏو تلندي رهي، ڪوئل وانگي ڪوڪندي ۽ گل وانگي مرڪندي رهي. هن جڏهن کان شيوا جو سلوٽو سروب ڏٺو هو، هن جي اندر ۾ پيار جا ڪرڻا باڪ جيان ڦٽي پيا هئا. هوءَ سندس آتما تي چانئجي وئي هئي، جنهن جي ساهن جي سرهاڻ ۾ هو وڪڙجي الوت ٿي ويو هو.

ڪله رات کان پوءِ شيوا کيس ڏسڻ ۾ ڪان آئي... ائين ئي پانيو، جڻ ڪانئس رسي وئي هجي... ۽ هو بيچين هو. هن ويندي ويندي شيوا سان الاهي ساريون ڳالهيون ٿي ڪرڻ چاهيون، پر شيوا ته الائي ڪٿي، ڪهڙيءَ ڪنڊ ۾ لڪي وئي هئي، ۽ هو ڪالهه کان اٻاڻڪين اڪڙين سان هن جون واٽون واجهائيندو رهيو، ان ٻار جيان، جنهن جو رانديڪو گم ٿي ويو هجي.

" اوهان سڀن منهنجي شيوا ۽ آجيان ڪئي، ڌرتي ماما انهيءَ جو اجورو اوهان کي ڏيندي. اوهان سڀني تي ديوتائن جي ديا هجي! شال اوهان جا ڪيت سدا ساوا ۽ آتڻ سوايا هجن! آءُ آتم تارا، اوهان سڀن کي پرنام ڪيان ٿو. " ائين چئي، آتم تارا سڀني کي ٻانهون ٻڌي پرنام ڪيو.

" اي مهاويج، تو کي پرنام.

اي سونمياڻيءَ جا وڏ گهراڻا، تو کي پرنام.

اي راج گهراڻا، تو کي پرنام.

اي دراوڙن جا دادلا، تو کي پرنام.

شال تنهنجو بخت سدا پليرو هجي،

شال سدا سک ماڻين، ڪڏهن ڪوسو واءُ نه لڳئي! "

سڀ دايون ۽ ٻايون، پوڄارا ۽ پوڄارڻيون، سندس سر تان ٻانهون گهوري ڪيس دعائون ڪرڻ لڳا.

آتم تارا اباڻڪن نيٺن سان هيڏانهن هوڏانهن نهاريندو رهيو، شيوا جون سڀ سرتيون هٿ ٻڌيو بينيون هيون، پر شيوا ڪٿي ڪا نه هئي، ماءُ کي پتڻ پيا ته مهاويد شيوا کي ڳولي رهيو آهي. سو، شيوا جي هڪ سرتيءَ کي آهستي چيائين "روپا، وڃ شيوا کي سڏي آءُ " پر ان کان پهرين جو روپا وڃي، آتم تارا پاڻ شيوا جي نجهري ڏانهن وڌيو. ماءُ جو مڪڙو خوشيءَ کان ٻهڪي ويو، سڀ سرتيون وائڙيون ٿي هڪٻئي ڏانهن نهارڻ لڳيون.

شيوا پنهنجي سجايل ڪوئيءَ ۾ جاري تي رکيل ڌرتي ماما جي ننڍڙي مورتيءَ آڏو گوڏن پر پئيري بيٺي هئي، هن جو ڪنڌ جهڪيل هو.

" شيوا، " آتم تارا در تي بيهي چيو،

آتم تارا جي سڌ سان شيوا جي دل ڌڙڪي وئي، رڳ رڳ ۾ ڄڻ رباب وڃي ويو، ڄڻ ورهين کان ڪنهن ويران مندر ۾ ڪنهن پڄاريءَ اچي سنگ وڄايو هجي. پر هوءَ ڪنهن ديويءَ جي مورتيءَ جيان چُرِي به ڪانه. هوءَ ائين ئي پئيري بيٺي رهي.

چون ٿا جواني جادو آهي؛ سونهن جڏهن ماڻو ڪندي آهي، ڌرتي ۽ آسمان جا سمورا ديوتا اونڌي ٻوٽ جهڪي پوندا آهن. پرينءَ جي مُڪ کان وڌ ڪا شي سهڻي نه آهي. آتم تارا جي چپن تي هلڪڙي مرڪ اچي وئي، ۽ هو گهاٽل نيٺن سان ڪيتريءَ دير تائين پئيري بيٺل شيوا جو سروپ ڏسندو رهيو. هن جي ڳنڍيل وارن جو ڪاريهر چوٽو سندس گول اُڀريل ڍاڪن تي لڙڪي رهيو هو. ديل جيان ڍرڪيل ڳچي، ڀرپور، نرم نازڪ ٻانهن ۾

سونيون ٻانهون، ڳاڙهيءَ ننڍڙيءَ گگريءَ هيٺان سنهڙي، وٽ کاڌل چيلهم، گهنبي، گهيردار پڙي جا پيچ... سڀ ڪجهه طلسمي ٿي لڳا. ڄڻ سڀني ۾ پاڻو هيل، پير پريندو، هو اڳتي وڌيو. " شيوا، تو رات ڏينهن هڪ ڪري منهنجي سيوا ڪئي. ڇا، هاڻي وڃڻ ويل موڪلائي به ڪا نه ڪندين؟"، هن جو آواز ڳورو هو.

شيوا جو من ڄڻ ميٺ وانگي وگهري ويو نيٺن مان ڄڻ ڪا نئن ڇلي پيس، هن ڏاڍيءَ پيڙا سان وٽ کائي پنهنجو منهن سڌو ڪيو، هن جي ترين تي، روپيءَ ترا کڙي تي، سهاڳ جو، سچلين ڪوڏين جڙيل ڳانو رکيل هو. هن جا گلابي چيڙا ڪنهن آند مانڌ کان ڦڙڪي رهيا هئا. نيٺ ٽمي رهيا هئا. ڪي چوڻ آڪڻ کان سواءِ، سندس آڏو ڪنڌ ڍرڪايو، گوڏن پر بيٺي رهي. آتم تارا ٿڪ ٻڌي ڏانهس نهاريندو رهيو. هڪ اداس مرڪ سندس چهر تي کڙي آئي. پوءِ هن ڏاڍي موھ ۽ نمائائيءَ سان پنهنجي ٻانهن سندس آڏو وڌائي.

شيوا کي ائين محسوس ٿيو، ڄڻ اونهي ۾ ٻڌندي اڃانڪ ڪنهن کيس ٻانهن جو سهارو ڏنو هجي. هن ڏڪندڙ هٿن سان پنهنجي پرينءَ جي ڪارائيءَ ۾ سهاڳ جو ڳانو ٻڌو. ڪڇ جو ڪوڏيون، پٽ جو ڏاڳو، جنم جنم جو ٻنڌڻ. لڄ کان هن جو منهن ڳاڙهو گهنبو ٿي رهيو هو. خوشيءَ کان لڙڪن جون مالهائون ڳڻن تان گهورجنديون ٿي ويس. هوءَ ڍرڪنديءَ پنهنجي پرينءَ جي پيرن تي وڃي پئي، ۽ ڏاڍيءَ پيڙا سان سڌڪندي چيائين :

" ڪانڌ، ورو هيٺيءَ تان ور ڪڇ، ان جي ڦوڙائي جو ڦٽ مون کي ماري وجهندو، سهاڳ سڱ سڃاڻج. آءُ ويلا ڪري اوان جون واٽون نهارينديس."

آتم تارا ٻانهن کان جهلي کيس اٿاريو :

" شيوا، تون منهنجن سڀني جي ديوي آهين. تنهنجا اي ڪجلا نيٺ، تنهنجي هن ڳنڌيل وارن جي سرهاڻ، منهنجي ساهن پساهن ۾ پئي وئي آهي. مان جيون جي هر جات ۾ تنهنجو سات ڏيندس. مان موٽي ايندس، شيوا، تو کي پاڻ سان وٺي وڃڻ لاءِ."

آتم تارا جي هٿن جي ڇههءَ سان شيوا جو سڄو ڌڙ آنهجي ويو. ٻنهي جي نيٺن ۾ پيار جو مها ساگر لهرون هڻڻ لڳو ۽ پوءِ... ڄڻ ڪا مها پرله اچي وئي، ڄڻ ڪا نئن گجگاه ڪندي، چلندي، اچي وهندڙ نديءَ ۾ ڌوڪي پئي... ٻئي هڪٻئي کي پاڪرين پئجي ويا، چپ چپن سان پڇي ويا. جوانيءَ جو پهريون پيار... جئن ڪا ٻلهڻ پاڻيءَ ۾ تڙپي، تن شيوا پنهنجي پرينءَ جي پاڪر ۾ وڃي سٽجي پئي ٻڌي ۽ اُپري. هن جي جسم جو سڄو رت سندس چهر تي ڊوڙي آيو هو، ۽ وڏيءَ چڪتاڻ کان پوءِ هڪدم هن جو بت ڍرڪي ويو، ۽ هن

پنهنجو ڪنڌ آتم تارا جي ويڪريءَ ڇاتيءَ تي ائين ڌاري ڇڏيو، جيئن ڪو رڻ رستو، پٽڪندو، سهڪندو، اچي ڪنهن وڻ جي ڇايا هيٺ ڊهي پيو هجي.

آتم تارا کيس سڌو ڪري، ڏاڍ ڏيندي چيو، "شيو، مان موٽي ايندس." ائين چئي هو به ٽي پير پوئتي هٽيو، ۽ گوڏن پر بيهي، هٿ ٻڏي، کيس پرنام ڪيائين. شيو ڍرڪي اچي سندس پيرن ۾ سر جهڪايو، ۽ آتم تارا پٺئين پيرن ساڻ هلندو ٻاهر آيو.

سندس ڪارائيءَ ۾ سهاڳ جو ڳانو ڏسي، سڄي ست جا منهن بهڪي ويا. پوڄارڻيون مرڪڻ لڳيون. سرتين وٺي شيو جي نجهري ڏانهن ڊوڙ وڌي ته گهڙيءَ پل ۾ ايءُ سڀ ڇا ٿي ويو.

پوءِ آتم تارا مهاپوڄاريءَ ۽ مُڪي پنداريءَ اڳيان هٿ ٻڏي نوڙت ڪئي، ۽ ترشيماديجيءَ آڏو بيهي، سندس سيند ڇمي چيائين: "جيگل، مون ۽ شيو جنم جنم جو سانگ رڄايو آ. مان شيو کي وٺي وڃڻ لاءِ موٽي ايندس

ترشيماديجي خوشيءَ کان ڪپڙن ۾ نٽي مائي، آتم تارا تان ٻانهون گهوريندي چيائين: "راول، هي گهر تنهنجو آهي. شال سڀ سانگ سجايا ٿين. تون سوء پيرا اچيڃ، اسان جو اڪيون ٿڌيون، شيو تنهنجي آهي. اسان جو سڀ ڪجهه تنهنجو آهي." ائين چئي، هن آتم تارا جي نرڙ تي ٻڌل مُگت کي ڇميو.

کيس پلن ڍڳن واريءَ گاڏيءَ ۾ ويهاريو ويو. سندس اڳواڻي ڪندڙ، چئن پلن تي ويٺل جوپ جوانن پنهنجن ڏاندن کي هڪليو. ۽ انهن جي پٺيان ئي سندس گاڏيءَ جا ڀلا ڍڳا، سڱن ۾ ٻڌل چيرين ۽ چمڪن کي لوڏيندا چم چم ڪندا، گاڏيءَ کي گهلڻ لڳا. هو ٻنهي پاسن کان بيٺل ٻاين، ٻارڙن ۽ مڙسن کي موڪلائي لاءِ هٿ لوڏيندو رهيو.

شيو، پري کان پنهنجي رتول جي ڇت تان، سرتين سان گڏ، رنگين ڌوپ ڇت جي هيٺان بيٺي، وياڪل نيٽن سان، کيس پري ويندو ڏسي رهي هئي. سونميائيءَ جي اها شام ڏاڍي سونهن پري هئي.

پري، تمام پري، الهندي جي هُن پار، جتي ڌرتيءَ ۽ آسمان جو سنگم ٿئي ٿو. سونو روپو سج هيٺ پاتال ڏانهن لڙي رهيو هو. جيستائين نهار ٿي وئي، سائيءَ وٽڪار ۾ گهيريل سونميائيءَ جا رنگ رتول، محل ۽ ماڙيون، ٽڪاڻا ۽ ٽيڪاهيون، اوڏ ۽ اوڏاڻا، پوڄا پاٽ ۽ گهاٽ، جايون ۽ جهروڪ، بندر، باغ ۽ بزارون، ڪنهن پوڄاريءَ جي سرڳ جي سڀني جيان جڳمڳائي رهيا هئا. سنڌو - گهاٽ تي هزارين ماڻهن جو ميڙ متل هو. رنگين پڙن ۽ ساڙهين ۾ ويڙهيل نينگريون ۽ ناريون، هر طرف کان پنيورين وانگر پئي پٽيون. سارو وايو منڊل

گھنڊن جي گونجار، چيرين جي چمڪار، دهلن جي ڊماڊم ۽ پوڄارين جي ياترائن کان ٻيڙن ۽ هوڙهن جا رنگين سڙه، ڍنڍ تي لٿل اُپسرائن جيان نچي رهيا هئا. هر شي سڀنيهاڻي تي لڳي.

اڄ سونمياڻيءَ ۾ مهاوید آتم تارا اچي رهيو هو، تنهن ڪري سڄي سونمياڻي، مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ سميت، سندس آجيان لاءِ سنڌو - گهاٽ تي اچي هيڪاندي ٿي هئي. مهاوید کي سنڌوءَ اُڪارڻ لاءِ مهاراجا جي هنجھ - نما رنگين هوڙهي کي سينگاري، سنڌوءَ جي پريئن پار پتڻ تي بيهاريو ويو هو. ۽ سڀ سون - واسي سندس واٽون واجهائي رهيا هئا. جيئن ئي مهاوید آتم تارا جي پلن ڊڳن واري گاڏي. ڌوڙ اُڏائيندي، سنڌوءَ جي ڪنڌيءَ تي آئي، ته پوڄارين سنڪ وڃايا. سندس واٽ ۾ ٻنهي پاسن کان بيٺل، لچمڻن، لچمين ۽ وڏ گھراڻن ڪنڌ جهڪائي، هٿ ڦهلائي، کيس پليڪارون ڏنيون. ديوداسين ۽ پوڄارڻين مٿس گلن جي ورکا ڪئي. سونمياڻيءَ جي مهاراجا جي ننڍي ڀاءُ، سورهي پهلوان، جدا اڳواڻ، لچمڻ ڄام سرواڻ، ڪٽڪ جي وڏي جتي سان پنهنجا ڪرڳ، ڪلول، ڪٽارا ۽ بڻچ نوائي، ڪنڌ جهڪائي، سندس آجيان ڪئي. آتم تارا پنهنجي ننڍپڻ جي ساٿيءَ، ڄام سرواڻ، کي ڏسي خوشيءَ کان ڪپڙن ۾ نٿي ماريو. لچمڻ ڄام سرواڻ وري به سندس آڳيا ۾ گوڏن پر بيهي، رڪ جهڙين سگھارين، وٽيل ٻانهن کي ڦهلائي، ڪنڌ جهڪائي چيو، "اي سونمياڻيءَ جا مهاوید! تون پلي آئين، جيءُ آئين! اسين سڀ تنهنجيءَ آجيان ۾ سر نوايون ٿا، جو تنهنجو مان سڀني لچمڻن ۽ لچمين کان مٿانهون آهي ۽ سونمياڻيءَ جي ديوتائن تنهنجي سر تي مهاتمان جو چٽ رکيو آهي." آتم تارا به ٻانهون ٻڌي کيس پرنام ڪيو، ۽ چيائين ته "اي سونمياڻيءَ جا ڏڱ پهلواڻ، جدا اڳواڻ، تو کي ڏسي اسان کي خوشي ٿي آهي جو تون سونمياڻيءَ جي سرحدن جو رکوالو آهين. هن ڌرتيءَ تي ڪنهن ماءُ اڃا اهڙو پٽ نه ڄڻيو آهي، جو تنهنجي آڏو هام هڻي! اي ڌرتيءَ جا ڏڱ، سونمياڻيءَ جا راڪي ۽ ساڪي، آءُ، مون سان پاڪر پائي مل. تو کي پاڪر پائي مون کي شڪتي ملندي آهي ته سنڌو ڪيڏي نه سگھاري آهي." ٻئي ٻالاڻ جا ساٿي، هڪٻئي سان پاڪر پائي مليا. پوءِ آتم تارا پتڻ تي آيل سڀني ماڻهن ۽ مُنڌين کي هٿ لوڏي اُشيرواد ڏنو، ۽ پري، نديءَ جي هن پار، سنڌو - گهاٽ ڏانهن نهارڻ لڳو، جتان هزارين آوازن جو پڙالو اچي رهيو هو. نديءَ جي هن پار جيستائين نهار ٿي وئي، سنڌوءَ جي بچاءُ بند تان سنڌوءَ گهاٽ جي رنگين ديوارن اڳيان، جاين ۽ رنگ رتولن جي چٽين مٿان، رنگا رنگ وڳن ۾ ويڙهيل هزارها سون - واسي، زالين، مڙسين، ٻارين، سندس آجيان ۾ ٻانهڙيون لهرائي، شور مچائي رهيا هئا.

هر طرف رنگيني هئي، جڻ آسمان مان ڪنهن هزارها رنگن جا دٻا هيٺ ڌرتيءَ تي پلٽائي ڇڏيا هئا. سنڌوءَ جي اوريڻن ڀر تان سونمياڻيءَ جو رنگين چهچتو پسندي، آتم تارا جو من ئي نٿي ڀريو. هو سڪايل اکين سان سنڌوءَ جو چهچتو ڏسندي سوچڻ لڳو، 'هيءَ سنڌوءَ هر واري نوان چهچتا ڇڏيندي آهي، روز نوان سينگار ڪندي آهي. هي سڀن جو ديس آهي. سونهن ۽ سندرتا جي وسطي ۽ ديوتائن جي ڌرتي آهي. اها ڌرتي، جا ٻين سڀني کان آگاهين آهي، جتي سڀ کان پهرين ديوتائن جنم ورتو، جنهن کي سڀ کان پهرين ديوتائن سينگاريو، جتي سڀ کان پهرين رشين "ناد" ۽ "نگد" ⁸ جواستيون جهونگاريون. هي اها ڀلاري پونءِ آهي، جنهن مان وديا، امن ۽ سندر سڀيتا جو رئون وهي نڪتيون. هي اها ڌرتيءَ آهي، جتي سڀ کان پهرين چرخو چُريو، ارت ۽ هر هليو، چڪر ڦريو، هيءَ ڌرتيءَ جو سرڳ آهي. سنڌوءَ ديش مهان... سنڌو ديش مهان !

آتم تارا ڪيتريءَ دير تائين سونمياڻيءَ جو سڀني سمان چهچتو ڏسندو رهيو. جيتوڻيڪ سندس ساري جمار سونمياڻيءَ ۾ گذري هئي، هو انهيءَ ئي ننگريءَ ۾ ڄائو ۽ نپنيو هو، انهن ئي رنگ - رتولن ۾ لڄمڻ، لڄمڻين ۽ جيڏن سرتين سان رانديون ڪندي سامڻو هو. انهيءَ ئي سنڌو - گهاٽ جي ديوارن ۾ هزارين ماڻهن جي وچ ۾ مهاراجا کيس گهرائي سندس سر تي مهاتمان جو ڇٽ رکيو هو، پر پوءِ به اڄ ائين ٿي پاسيو، جڻ هو اڄ انهيءَ نديءَ ۽ انهيءَ ننگريءَ کي پهريون ڀيرو ڏسي رهيو هجي. هن جي رڳن ۾ رت جو دورو تيز ٿي ويو، جڻ ڪا ڪشش هئي جا کيس سنڌوءَ ڏانهن ڇڪي رهي هئي ۽ هو سنڌوءَ جي ڪنڌيءَ تي اچي، ٻئي ٻانهون ڦهلائي، سنڌوءَ کي پوڄيندي چوڻ لڳو :

"او سنڌو، تون ڌرتي ماما جي همالا ڇاتين مان مني امريت جي ٿڃ ڪڍي، سون - ساڻيه ڏي، جا ديوتائن جي ڌرتي آهي، کير سان ڀريل سوئا گانءِ جيان رنڍيندي ڏوڙين ٿي، ۽ سون - ساڻيه جي ٿرن ۾، جي ڌرتيءَ جو سرڳ آهن، چُلڪندڙ گهاگهر جيان پلتي پوين ٿي... تنهنجو پاڻي اڪت آهي !

"او سنڌوءَ، تون ڌرتيءَ تي سڀني ندين جا مهاراڻي آهين، ستادرو، پروشن، وسنتا، گومل اسڪني، ڪيا، اورا گيڪا، ڪرومو سويت، گنگا، يمونا ⁹ سڀ تنهنجي پٺيان آهن.

⁸ "ناد" ۽ "نگد" : رگويد کان به آڳاٽا ڪتاب، جن لاءِ رگويد ۾ ڄاڻايل آهي ته هڪ وڏيءَ مها پرلئ ۾ ناس ٿي ويا

⁹ اهي درياءَ، گنگا کان سواءِ، هن وقت ستلج، راوي، جهلم، گومتي، چناب، ڪابل، بياس، ڪرم، سوات ۽ جمنا جي نالن سان سڏجن ٿا.

تون سڀني جي اڳواڻي ڪرين ٿي، ڪا چرندڙ شي تنهنجي وهڪ کي نٿي رسي، تون سڀني کان آگاهين آهين.

"او سنڌو، تنهنجو پاڻي سڀني ندين کان روشن ۽ اجرو آهي. تون پنهنجن چمڪندڙ تجلا ڏيندڙ لهرن ۾ سون جا ذرڙا ڀري، اسان جي کيٽن لاءِ مٺن ميون ۽ سونن سنگن جو انعام آئين ٿي. تون سڀني ندين کان مهان ۽ شاهوڪار آهين"¹⁰

"او سنڌو، او وديا جي ديوي، سڀ ديويون ۽ ديوتا تو کي پوڄين ٿا. مان تنهنجيءَ ڀلاريءَ پونءَ کي چمان ٿو ۽ تنهنجي پوڄ پاڻيءَ کي پرنام ڪريان ٿو."

آتم تارا سڪ مان نوڙي، سنڌوءَ جي چمڪندڙ واريءَ کي چمي، وڏا وڏا سجدا گهورڻ لڳو سندس پٺيان بيٺل پوڄارا، وڏا وڏا سنڪ وڄائڻ لڳا، ۽ سڀ سندس پٺيان بيهي سنڌوءَ جي شيوا ڪرڻ لڳا. پوءِ ڪٽڪ جي جتي سندس اڳواڻي ڪئي ۽ هو لچمڻ ڄام سرواڻ سان گڏ هلندو، پتڻ تي بيهاريل مهاراجا جي وڏي هوڙهي ۾ آيو. وانجهين ونجهه هلايا. سنڌوءَ جي ترورا ڏيندڙ چر مٿان سندن ڪيتريون ڊونڊيون ۽ ٻيڙيون ڍرڪنديون، ججهي زور تي جنبنديون، سنڌوءَ جي وڏي پيٽ ۾ تار ترنديون، هن ڀر سنڌو - گهاٽ ڏانهن وڌڻ لڳيون. سنڌو - گهاٽ تي هزارين آوازن جو هل پيدا ٿي ويو. پتڻ تي ايندي ئي، ماڻهو مٿس مڙي ويا. هر ڪنهن کيس ويجهو کان ويجهو ٿي پسڻ چاهيو. هر اک سندس درشن لاءِ ماندي هئي. پوڙهين سندس سر تان ٻانهون گهوريون، سهاڳئين ڪجي ڪجي سندس چرڻن ۾ گل گهوري، ڪنوارين موٽ ٿي مٿس چندن، ڪپور، سندر ۽ سرهاڻين جي ورڪا ڪئي، جوانن ٻانهون ڦهلائي، ڪنڌ جهڪائي، کيس پليڪارون ڏنيون، گلن جهڙن ٻارڙن، ڊوڙون پائي، سندس هٿن کي چميون ڏنيون، ۽ پوڙها به سندس آڳيا ۾ جهڪندا رهيا. آتم تارا، لچمڻ ڄام سرواڻ سان گڏ، پنهنجي ٺاهوڪي، لوڏي سڀني کي آشيرواد ڏيندو، سنڌو - گهاٽ جي وڏن ويڪرن پڪ سرن ڏاڪن تان هلندو، مٿي، وڏي ويڪري سنڌو - گهاٽ جي ديوارن ۾ آيو. هن جي ايندي ئي سڀ لچمڻ ۽ لچمڻيون، پوڄارا ۽ پوڄارڻيون، ديوان داڙا، مڪي، ودوان، راجاڻ، جڏا اڳواڻ، وڻجارا، وڏا گهراڻا، سندس آڳيا ۾ پنهنجن آسٽن تان اٿي بيٺا. سارو سنڌو - گهاٽ، پليڪارن جي آواز سان گونجي ويو. رڳو مهاراجا ۽ مهاراڻي، وڏي سونهري پنڊال ۾ رکيل اوچي تخت تي، پنهنجي راجاڻي نيٺ ۽ ڏيا سان ويٺا هئا. ٻنهي جي سون ورنه، پٽ پٽير وڳا، اڀرندڙ سج جيان چاٽون هڻي رهيا هئا. ٻنهي جا مڪڙا گلاب جيان پئي بهڪيا.

¹⁰ سنڌوءَ جي پوڄا استني رگويد مان ورتل آهي.

جيئن ديوتائن جي دربار ۾ وجبو آهي، آتم تارا نهايت ئي ادب سان هٿ ٻڌي، پوڄارا پير پريندو، مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ آڏو آيو، ۽ گوڏن پر بيهي چيو ۽

" اي سونميائيءَ جا سرواڻ، دراوڙن جا اڳواڻ، شال اوهان جو تخت سدا اوچو هجي ۽ شال سون - ساڻيهه پرڻويءَ تي سدا سج جيان چمڪو، شال اوهان جا ڪت سدا ساوا، آڻڻ اجرا ۽ سڙه سوايا هجن، جو اوهين هن ڌرتيءَ تي امن ۽ اهنسا جا ڏئي آهيو. مان پنهنجي مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ آڏو سر نمايان ٿو."

ائين چئي، هن مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ آڏو ٻانهون ڦهلائي، سر نوايو.

مهاراجا ڏاڍي پيار سان ڏانهس نهاريو، ۽ تخت تان لهي، مٿانئس ٻاجهارو هٿ ڊگهيري، چيائين " اي مهاتما ! تون پلي آئين، جي آئين، اسان جون اکيون ٿڌيون، اسين تنهنجي مٿيادار مڱت کي چمون ٿا، جو اسان جي ابي، سونميائيءَ جي مهاراجا، **جادم ديو** ¹¹، تنهنجي سر تي رکيو، جو مهاتمان جو نشان آهي. تون پلارا پير پري اسان جي آسڻ آيو آهين." مهاراجا نوڙي سندس نرڙ تي ٻڌل سونيءَ سر جي ماڻڪ کي چميو. آتم تارا جي ڪارائيءَ ۾ ٻڌل سچلين ڪوڏين جڙيل سهاڳ جو ڳانو ڏسي، خوشيءَ کان گد گد ٿي ويو، ۽ ڏاڍي پابوھ سان سندس گل چمندي چيائين، " اي ڳاڙها گهوٽ، هي تنهنجي هٿ ۾ سهاڳ جو ڳانو ڪنهن ٻڌو آهي؟ اسان کي ان سونهن جي ديويءَ جو نانءُ ٻڌاء، جنهن تنهن جي من کي موهيو؟ " مهاراڻيءَ چيو، " اسين اها لال ڪنوار پنهنجن هٿن سان تو کي پرڻائي ڏينداسين." مهاراڻي جي ڳالهه تي سڄي ست ۾ سس پس پيدا ٿي وئي. سڀ سندس ڪارائيءَ ۾ ٻڌل ڳاني ڏانهن نهارڻ لڳا. مهاراجا به ڏاڍو خوش ٿيندي چيو، " مهاويد آتما، تون اسان کي پنهنجي ننڍيءَ پاء، لچمڻ جام سرواڻ جيترو پيارو آهين. اسين پاڻ هلي ملي تنهنجو سڱ گهرنداسين. سونميائيءَ جي وڏي پوڄا گهر ۾ پنهنجي هٿن سان تنهنجون لائون ڏينداسين. اسان کي ديويءَ جو نانءُ ٻڌاء، اسان کي خوشي ٿيندي."

آتم تارا، مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ آڏو جهڪيل ڪنڌ سان چيو، " مهاراجا، شيوا ديجي افسرا آهي. هوءَ واهوندي وسنديءَ جي مڪي پنڊاري، سنمبارا جي وڏور ڌيءَ آهي."

آتم تارا جي ڳالهه تي مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ هڪٻئي ڏانهن ناهاري مريو. مهاراجا چيو، " آتما، اسين مڪي پنڊاريءَ کي سڃاڻون. هو سنمبارن جي وڏ گهراڻيءَ آڪه مان آهي. اسان ان نرتڪي نينگريءَ کي به ڏٺو آهي، هوءَ سڄي به افسرا آهي. اسين پنڊاري سنمبارا کان

شيواديجي جو سڱ پاڻ هلي گهرنداسين. هوءَ سونمياڻيءَ جي راڄ رتولن ۾ راڄ ڪندي، مهاديون جي نٿ سان رهندي، اسين راڄ ۽ پاڳ جو در مٿس کولي ڇڏينداسين.

"مهارجا ۽ مهاراڻيءَ جون وڏيون وڏيون مهربانيون."

آتم تارا ڪنڌ جهڪائي ٿورائتو ٿيو. پوڄارين جا منهن خوشيءَ کان بهڪي ويا، لچمڻ ۽ لچميون هڪٻئي ڏانهن نهاري مرڪڻ لڳا. آتم تارا جي وهانءَ جي خبر سنڌو - گهاٽ جي اندر توڙي ٻاهر سرهاڻ وانگر پکڙجي وئي. هر طرف خوشيءَ جو هولريو مڃي ويو. پوءِ مهارجا ۽ مهاراڻيءَ، آتم تارا کي، لچمڻ ڄام سرواڻ سان گڏ، هڪ ڀلي بگي هاڻيءَ تي ويهاري، وڏي نٿ ۽ اڊمبر سان راڄ رتول وٺي ويڃڻ لڳا... سنڌو - گهاٽ کان ڇڻ ڪا جڇ نڪتي آهي. اڳيان پوڄارا ۽ پوڄاريون ڏين، سنڪ ۽ ساز وڄائيندا هلي رهيا آهن. انهن جي پٺيان پلن بگن ڏانڊن تي هٿيارن پونهارن سان وينل سونمياڻيءَ جي ڪٽڪ جو هڪ وڏو جٿو آهي، انهيءَ جي پٺيان مهارجا، مهاراڻيءَ، لچمڻ ڄام سرواڻ، مهاويد آتم تارا ۽ مهاپوڄاري جا هاڻي آهن، انهن جي پٺيان سوين پلن گهوڙن واريون رتون ۽ ڏانڊ گاڏيون آهن، ۽ هزارها سون - واسين جون قطارون آهن. شام جي اوندھ ڦهلجندي ئي، سونمياڻيءَ جي وڏين ويڪرين، پڪ سرين، سهڻين سڙڪن جي ٻنهي پاسن کان گهر گهر آڏو، وڪ وڪ تي روشندانن ۾ ٻرندڙ اماڙيون کوڙيون ويون آهن. هزارين ماڻهو مهاويد جي خوشيءَ جو جشن ڏسڻ لاءِ گهرن جي درن ۽ چٽين تي ميڙا مڄائي بيٺا آهن. مهارجا جو ساٿ جتان جتان روشن گهٽين مان گذري رهيو آهي، هزارين ٻانهون هوا ۾ لهرائجن ٿيون، خوشيءَ جي آوازن جا پڙالا گونجن ٿا، ۽ گهرن جي چٽين تان چندن، ڪپور، سندر، چانور ۽ ڦلن جا مينهن وسن ٿا. چونڪ چونڪ جي پنڊالن تان نٿ - راڻيون ۽ نرتڪيون، جهمر پايو، پڙا نچايو، پنهنجين نرتڪي ادائن سان پيون هن مهمان جي آڃيان ڪن. سنڌو - گهاٽ کان راڄ - رتول تائين روشنيءَ جون لائون آهن، دهل ۽ دمام آهن، خوشيءَ جا پڙالا آهن. هاڻي مهارجا جو ساٿ، سڀني جي جڇ جيان، وڏي اشنان گهر وٽان ڦرندو، چوڏهينءَ جي رات جيان روشنين سان سجايل راڄ - رتول ڏانهن مڙي رهيو آهي. وڏي اشنان - گهر جي چوڌاريءَ، خوبصورت رنگين ڍڪين تي کير جهڙن اڇن وڳن ۾ ويڙهيل ديوداسيون، سڀني جي اڀرائن جيان ٻانهون ڦهلايو، ڪجيو ڪجيو، مرڪيو، پيون پليڪارون ڏين. هر طرف سڀني جو سمان آهي. ڇڻ هي جيون هڪ سندر سڀنو آهي - ڪڏهن نه ڇڇڻ وارو سڀنو، ڪڏهن نه ختم ٿيڻ وارو سڀنو!

***

ان رات راج - سپا ۾ وڏي محفل مٽي، مهاراجا ۽ مهاراڻي هٿن ۾ سونا بڻج کنيو، پنهنجيءَ اوچيءَ راج - گديءَ تي براجمان هئا. سندن هڪ پاسي کان اوچن آسٽن تي جُڳن جو جهونو پوڙهو مهاپوڄاري، ۽ آتم تارا ويٺل هئا، ته ٻئي پاسي کان ڪچمڻ ڄام سرواڻ ۽ مهاراجا جو ننڍو چئن ورهين جو پٽ، مهراڻ ميندرو، ويٺل هئا. سپا جي ڊگهين ديوتائن جو رنگين مورتيون اُڪريل ديوارن جي هڪ پاسي کان، هڪ سڌ ۾، اونڌن گوڏن ۾، سونمياڻيءَ جا لچمڻ، مڪي، ٻاوا، راجاڻ، ودوان ۽ داڙا، ٻانهون ٻڌيو ويٺا هئا ته ٻئي پاسي کان سونمياڻيءَ جي ڪٽڪ جا اڳواڻ، راج - رکوال، جُنگ جواڻ ۽ جوڌا پهلوڻ ويٺا هئا. ساريءَ سپا ۾ چئني پاسن کان ڏيئڻ، ميٺ بٽين ۽ ديوان - اماڙين جي روشني هئي. چپ چاپ هئي، بيچيني ۽ سوچ هئي. مهاراجا سڄي ست تان نظرون ڦيرائيندي، مهاويد آتم تارا ڏانهن نهاريو، ۽ نهايت ئي گنڀيرتا سان چيائين:

"مهاويد آتم تارا، اسين ماڻهوءَ جي اندر جو گُجهه ڄاڻون ٿا. تنهنجو اڪيلي سر هي پوه جو ستاڻو پند، تنهنجي چهري تي هي سوچ جون ريكائون، ڪنهن گجهاندري ڳالهه کان خالي ڪينهن. تو کي پڳهه تي ڏسي، اسان کي پتو به ته تون وڏو اهم ڪم ڪئي آيو آهين." مهاراجا جي ڳالهه تي سڄو ست آتم تارا ڏانهن نهارڻ لڳو. آتم تارا پنهنجو جهڪيل ڪنڌ مٽي ڪيو، ۽ مهاراجا آڏو گوڏن ۾ ويهي، هٿ ٻڌي، پنهنجو سر نوايو ۽ چيائين، "مهاراج، اوهان ۾ ديوتائن جي شڪتي آهي، اوهين سمنڊ جي پاتال جو گجهه ڄاڻو ٿا. مان وڏي مام پروڙي آيو آهيان."

"اسان کي ٻڌاءِ، مهاتما، تنهنجي هر ڳالهه غور سان ٻڌي ويندي." مهاراجا جي ڳالهه تي سڄي سپا بيچينيءَ سان آتم تارا ڏانهن نهارڻ لڳي. آتم تارا مهاراجا آڏو پنهنجو منهن مٽي ڪيو، ۽ وڏي واڪ چيائين، "مهاراج، آريا اسان جا ويري آهن. اسان هنن سان دوستيءَ جو هٿ وڌايون يا سڳابنديون ڪريون، آريا اسان جا ڪڏهن به ڪين ٿيندا. آريا ڏينپن جو مانارو آهي. انهن مان مني ماڪي ڪڏهن به نه جڙندي. ڪاريهر جي ٻچي کي ڪيترو به امرت پياريو وڃي، پر هن جي واچن جو زهر ڪڏهن به ختم نه ٿيندو."

"مهاويد، تون ڇا ٿو چوڻ چاهين؟" مهاراجا بيچين ٿيندي چيو.

" مهاراج، ٿامي جو راجا ديوداسا، آرين جو سڀ کان وڏو حامي آهي. هن آرين کي پروشنيءَ ۽ وستنا¹² تي پڙاءِ وجهڻ جي موڪل ڏني آهي، ان لاءِ ته هن جي ماءُ آريائي آهي ۽ اندرا ۽ اگني ديويءَ جي پوڄارڻ آهي. "

آتم تارا جي ڳالهه تي سڄي ست ۾ بيچيني ڊوڙي وئي. مهاراجا جي منهن تي به گھنڊ پئجي ويو، ۽ نهايت ئي ڳري آواز سان چيائين، " مهاويد. ائين ڪيئن ٿو ٿي سگهي ۽ سونميائيءَ جي مهاراجا جي موڪل کان سواءِ ڪو به دراوڙ راجا اهڙو اڳرو پير نٿو کڻي سگهي! "

" مهاراج، مان چڱيءَ پيت ڳجهه پروڙي آيو آهيان. ٿامي جو راجا چئن جڏاڳوڻن کي، جي آرين جا حامي نه هئا، مارائي چڪو آهي. ٿامي جي ڪيترن جڏاڳوڻن، ودوانن ۽ رڪوالن کي بند جي اونداهين ڪوٺڙين ۾ پوريو ويو آهي! "

" ايءُ ڇا ٿو چوين، مهاويد؟ " مهاراجا ڪاوڙ مان وڏي رڙ ڪندي چيو،

" مهاراج، آريا سنڌو-ساڻيهه تي ڏاڪو ڄمائن جا سڀنا ڏسي رهيا آهن. هو وري مهاپاري جنگ لاءِ گڏ ڪڍي رهيا آهن، ۽ ٿامي جي راجا کي پلا گهوڙا آڇيو، سوم رس جا پيالا پياريو، پتيون پڙهائي، پروشنيءَ ۽ وستنا جي ڪنڌين تي مڪڙن جيان پڙاءِ وجهي رهيا آهن. مهاراج، اڄ آريا پروشنيءَ تائين پهچي ويا آهن ته سڀاڻي سنڌو-ساڻيهه تائين به پهچي ويندا! " ان ويل لچمڻ ڄام سرواڻ پنهنجي آسڻ تان پڙڪو کائي اٿيو، ۽ شينهن وانگي گجگوڙ ڪندي چيائين،

" مهاراج، مان مهاويد آتم تارا جو حامي آهيان. اسين آرين کي ابن ڏاڏن کان سڃاڻون ٿا. اسين آرين تي ڪهڪاءُ کائي کين ڄام دواپي، ورونا ۽ ڪيا وارا پٽ ڏيئي چڪا آهيون — ان لاءِ ته آريا سان وڏا وڙ ڪيا. ان جي اجوري ۾ آرين دراوڙن جي وستين سان جي هاڃا ڪيا، سي وسارڻ جوڳا نه آهن. آريا اگنيءَ جا پوڄاري آهن، جا ننگرين کي ناس ڪندڙ آهي. اوهين هنن جي اندر ۾ لوپ، اهنڪار، ڪروڌ ۽ انياءَ جي باهه کي ڪڏهن به نه وسائي سگهندا. هو سڄڻ جي سڄي ٻانهن کائڻ وارا آهن. بگهڙ جي ٻچي ۾ ڪڏهن به چيلڙي وارو گڻ پيدا نه ٿيندو. هو بيوڙا ۽ بيپاڙا آهن، ۽ اڻسٽريل آهن. هو اسان جا ڪڏهن به ڪو نه ٿيندا. آريا جي ائين ئي وڪ وڌائندا رهيا ته پوءِ سمجهو ته سنڌو-سپيٽا جي پڄاڻيءَ جو سنڪ وڳو آهي! "

¹² پروشني : راوي، وستنا : جهلم

لچمڻ ڄام سرواڻ جي ڳالهه تي ساريءَ سڀا ۾ سنسو ڦهلجي ويو، هر هڪ مُڪ تي ڳوڙهيءَ سوچ جون ريكائون ڊوڙي ويون. جهوني مهاپوڄاريءَ جي اکين جا ڌوڌا به ڪنهن ڳوڙهي ويچار کان گهنججي ويا. هر ڪنهن جي هر ڏي ۾ بيچينيءَ جي لهر ڊوڙي وئي هئي.

"مهاراج، اسان کي آرين جو زور ڀڄڻو پوندو، انهي ۾ ئي اسان جي پلائي آهي." هڪ مڪيءَ ست سان اُٿي، گوڏن ۾ بيهي چيو، ۽ پنهنجي آسڻ تي ئي بيٺو رهيو.

"تامي جي راجا کي ڪو به حق نٿو پڄي ته هو ائين دراوڙن جي وسندين جا آرين سان سودا ڪري. هن سونميائيءَ جي قانون جي ڀڃڪڙي ڪئي آهي." هڪ جڻنگ اڳواڻ پنهنجي آسڻ تان گوڏن ۾ اٿي بيٺو.

"آريا اسان جي سندر سڀيتا کي ناس ڪرڻ ٿا چاهين. اسان جو جياپو انهيءَ ۾ ئي آهي ته آرين سان پاري جنگ ڪري، کين پنهنجي ملڪ مان تڙي ڪيون." هڪ نوجوان لچمڻ پنهنجي آسڻ تي گوڏن ۾ پيٽ تي هٿ ڏيئي اٿي بيٺو.

"پروشنيءَ تي پڙاءِ آرين جي وڏي ۾ وڏي سوڀ آهي." پري ڪنڊ مان ڪٿان آواز آيو.

"آرين سدائين اسان جي وسندين تي چٽن نهارن جيان اوناڙيون ڏئي حملا ڪيا آهن. آرين کي جڏهن به وجهه مليو ته هو وڏو ممڻ مچائيندا."

"اسين مهاويد آتم تارا ۽ لچمڻ ڄام سرواڻ جا ساڪي آهيون."

رڪي رڪي هڪٻئي جي پٺيان راج-سڀا ۾ آواز ايندا رهيا. مهاراجا هر هڪ کي غور سان ڏسندو رهيو ۽ ٻڌندو رهيو. سندس ڳوڙهيءَ سوچ ۾ ٻڌل نظرون راج-سڀا ۾ بيٺل هڪ هڪ رتن تان ٿينديون، مهاپوڄاريءَ چپ هو. سندس چهرو سنسان ۽ بت چڻ پٿر جي اهوڙيل مورتِيءَ جيان پٺ-پهڻ ٿي ويو هو. مهاراڻيءَ جو لال ڳلابي چهرو به ڪنهن انڀوي ڏهڪاءَ کان ڪومائجي ويو هو. سڄيءَ سڀا ۾ چڻ موت جي ماڻ چانئجي وئي هئي.

"مهاپوڄاري، اوهين چپ ڇو آهيو؟ اوهين به ڪي ڳالهايو؟ مهاراجا جي ڳالهه تي سارو ست مهاپوڄاريءَ ڏانهن نهارڻ لڳو.

پٺ پهڻ جيان وينل جهوني مهاپوڄاريءَ هڪ اونهو ساه ڪيو. سندس سنسارن ڪوٺن ۾ گهڙيل اکين ۾ چڻ ساه پئجي رهيو هو. ڪن لاءِ سندس ڏکي چهرِي تي ڪا ڏکوئيندڙ، ڪسياري مرڪ، رانيات ڪندي آئي، ۽ چهرِي جي اٿا گهنجن ۾ ٻڏي وئي، ۽ هو ڪمزوريءَ کان ڏڪندو پنهنجي آسڻ تان اٿيو، ۽ نهايت ئي گهڳهي گڙگڙائيندڙ آواز سان

چيائين ۽ " آءُ ڇا ڳالهايان، مهاراج ۽ ديوتائون پنهنجي ٻاجهه ڪن. باهه ۽ پاڻيءَ جو سنگم ڪڏهن به نه ٿيڻو آهي." مهاپوڄاري ڪنڌ جهڪائي چپ ٿي ويو.

مهاراجا مهاپوڄاريءَ ڏانهن نهاريندي هڪ وڏو اونهو ساھ کنيو، ۽ پنهنجي اوچيءَ راڄ - گديءَ تان اُٿي بيٺو ۽ ساري سڀا ڏانهن نهاريندي، نهايت ئي گنجير، گجندڙ، دڪي ۽ سانيتڪي آواز سان چيائين، " اسين آرين سان پڄڻ وارا آهيون ! آرين سان اسان جي جنگ آڊجڳاد کان جاري آهي. اسان کي ڏک رکڻو ان ڳالهه جو آهي ته تامي جي راجا اهڙو اڍنگو پير چو کنيو، ان لاءِ تامي جي راجا کي سونمياڻيءَ جي راڄ - سڀا ۾ پيش ٿيڻو پوندو. اسين آرين لاءِ سوچينداسين. اسين هن ڌرتيءَ تي جنگ نٿا چاهيون، اهنسا اسان جو ڌرم آهي، پر جي اسان کي پنهنجي جياپي لاءِ آرين سان ڪا پاري جنگ به ڪرڻي پئي ته اسين جنگ به ڪنداسين. اسين پنهنجي ديس جي بچاءَ لاءِ، پنهنجن هندورن ۾ لڏندڙ ٻارڙن لاءِ سوچينداسين. سڀاڻي رات اسين سونمياڻيءَ جي وڏي مندر ۾ سڀني ديويين ۽ ديوتائن آڏو پنهنجيءَ پياريءَ پرڄا کي سنديش ڏينداسين." ائين چئي، مهاراجا پنهنجي اوچيءَ راڄ- گديءَ تان هيٺ لٿو. مهاراڻي به سندس پٺيان هلڻ لڳي. ٻئي پنهنجا وڏا سونهري وڳا جهوليندا، راڄ سڀا جي انڊلٽ جيان رنگين پڙچ تان هلندا، راڄ - سڀا مان وڃڻ لڳا. ساري سڀا سندن آڳيا ۾ پنهنجي آسٽن تي سر نوڙائي، سجدي ۾ پئجي وئي، ۽ سڀا جي پڄاڻيءَ جا سنگ زور زور سان وڃڻ لڳا.

***

سونمياڻيءَ مٿان چوڏس چٽائيءَ رات مور پکي جيان پنهنجا خوبصورت پک ڦهلاريا هئا. اڄ سونمياڻيءَ جي وايو مندل ۾ گهنڊن جي گونجار، سنڪن کي ڪوءِ ڪار، ناد ۽ نگڌ جي استئين جي جهونگار هئي. اڄ راڄ-رتول کان پوڄا - گهر تائين وڪ ک تي اُماڙيون روشن هيون، اڄ سونمياڻيءَ جي وڏي مندر ۾ ڌرتي ماتا جي انگاس بت آڏو هزارين ماڻهن جا هشام ماکيءَ جي ماناري جيان مڙي آيا هئا. اڄ سارو سنجها سهائو مندر، اندران توڙي ٻاهر سوين اُماڙين ۽ ڊيپن جي روشنين سان ٻهه - ٻهه ٻري رهيو هو. اڄ وڏيءَ پوڄا ۽ پراڻا جو ڏينهن هو. اڄ ديوتائن جي درٻار جو ڏينهن هو. اڄ ڌرتيءَ جي ڌڻيءَ ۽ مالڪياڻيءَ، سونمياڻيءَ جي مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ جون سوين پالڪيون، رٿون ۽ گاڏيون، سنجها سهائو مندر جي وڏي در آڏو اچي بيٺيون هيون. سندن آجيان ۾ قطارون ڪري، ٽولن ۾ بيٺل پوڄارين، واري واري سان پنهنجن سنڪن تي وڏي ڦوڪ ڏيئي، پنهنجا سر سندن آجيان ۾ جُهڪايا هئا، کين مندر ۾ وٺي وڃڻ لاءِ، هيڊين ساڙهين ۾ ويڙهيل، هٿن ۾ ٻرندڙ اُماڙيون جهليو بيٺل پوڄارئين جي هڪ وڏي ٽولي سندن اڳواڻي ڪئي. مندر جي وڏي در جي ڏاڪن تي، ڳاڙهين ساڙهين ۾ ويڙهيل، هٿ ترين تي ڪنجهي جا ٿالھ ڪنيو بيٺل ديوداسين، مٿانئن گلن ۽ ڪپور جي ورکا ڪري، ادب سان سندن آگيا ۾ ڪنڌ جهڪائي ڇڏيا.

ڊانگ ! ڊانگ ! ڊانگ ! .... پوڄا گهر جا سڀ گهنڊ هڪ ئي وقت وڃڻ لڳا هئا.

" اي ماڻهو، سانت سان سجدا ڪريو، جو اڄ ڏاج ڌرتيءَ جا ڌڻي، سونمياڻيءَ جو مهاراجا ۽ مهاراڻي، مانا ديويءَ جي مندر ۾ پيهي آيا آهن."

" اي ماڻهو، نمي ڪمي پنهنجا سر نوايو، جو اڄ وڏيءَ پوڄا ۽ پراڻا جو ڏينهن آهي."

" اي ماڻهو، اگهور سجدا گهوريو، جو اڄ ديوتائن جي درٻار سجي آهي."

سارو مندر گهنڊن، سنڪن ۽ پوڄارئين جي ياترائن جي سريلن آوازن سان گونجي ويو هو. مندر ۾ ويٺل هزارين ماڻهن جا هشام پنهنجي مهاراجا، مهاراڻيءَ، مهاتمان، مهاديوين، لچمڻن ۽ لچمين جي آجيان ۾ سونن ڪڙن، ٻانهوتن ۽ ڪنگڙ واريون ٻانهون مٿي آسمان ڏانهن ڦهلائي، ڌرتي ماتا جي انگاس مورتِيءَ آڏو وڏا وڏا سجدا گهورڻ لڳا هئا. مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ جي اڳواڻي ڪندڙ اُماڙين واريون پوڄارئين، پوڄارا پير پرينديون،

مندر ۾ انڊلٽ جيان رنگين پڙڇن تان هلنديون، ڌرتي ماتا آڏو وڏي گول سونهري پندال جي چوڌاري گول دائري سان اچي پند پھڻ جيان بيهي رهيون هيون. مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ هٿن ۾ سونا لڪڻ ڪنيو، پنهنجا پٽ پتھير سون ورنا وڳا جهوليندا، مهاپوڄاريءَ پٺيان تپسيا سان هلندا ماتا ديويءَ آڏو وڏي گول سونهري پندال تي اچي بيٺا هئا. سڀ لڄمڻ، لڄميون، مهاديون، مهاتما، جد اڳواڻ، راڻا ۽ رکوال، مڪي ۽ ديوان داڙا پنهنجن آسٽن تي گوڏن ڀر تپسيا سان ٻانهون ڦهلائي بيهجي ويا هئا. ساري پرڄا وڏا وڏا سجدا گھورڻ کان پوءِ سون ڪڙن ۽ ڪنگڙن واريون ٻانهون ڦهلايو ماتا ديويءَ آڏو تپسيا سان بيٺي هئي.

هو هو..... هو هو..... پوڄارڻين سريلآپ ڪڍي ماتا ديويءَ جي انگاس مورتِيءَ کي رنگين لوبان جو واس ڏنو هو ۽ پوڄا - گھر جي رنگين مورتون اُڪريل وڌين ويڪرين ٻھ ٻھ ديوارن ۾ چوڏس رنگين ڌوپ جو دونھون وٽ کائي ڦلاريو هو. ساري پوڄا - گھر ۾ هڪ عجيب سمو ٻڌجي ويو هو - جهڙو ڪنھن نو ورنِي پوڄارڻ جي سرڳ جو سڀنو. هاها، اهو هڪ سڀنو ئي هو - هن ڌرتيءَ جي سرڳ جو سڀنو، هن ڌرتيءَ جي ساڻيھ جو سڀنو، هن ڌرتيءَ جي اتهاس جو سڀنو. اڄ تائين، هن پٺلار جي هيٺان اهڙا پورا ناسي بادل نه ڏٺا ويا آهن. جهڙو انهيءَ رنگين ڌوپ جو دونھون.

اڄ تائين، هن آڪاس جي هيٺان اهڙي چانڊوڻي رات نه سڄي آهي. جهڙو اهو ٻھ - ٻھ ٻرندڙ سنجھا - سھائو مندر.

اڄ تائين اوڀر کي اهڙي لاک نه لڳي آهي، جهڙا انھن ماڻھن جا رنگا رنگ ڳاڙھا ويس ۽ لال لبيس.

اڄ تائين، هن ڌرتيءَ اهڙا قول نه ڦلاريا آهن، جهڙا انھن موتيءَ ڊاڻن ماڻھن جا ٻھڪندڙ سانورا سلوڻا چھرا.

اڄ تائين، ڪنھن ڍنڍ اهڙو ڪلڇ نه جرڪايو آهي، جهڙو انھن ٻڙين ۽ ٻاين جي نٿن، بونن، ٻانهين، هسلين، سون ڪڙن، ڪنگڙن ۽ ڪيوڙين جو چلڪڻ ۽ چمڪڻ.

اڄ تائين، هن وايو مندل ۾ اهڙو سُر سنگيت نه جاڳيو آهي. جهڙو انھن پوڄارڻين ۽ ديوداسين جي ياترائن جو آواز. ڊانگ! ڊانگ! ڊانگ!..... گھنڊن گونجار ڪئي هئي.

ترڙوت.... ترڙوت.... ترڙوت.... سنڪن تي ڦوڪ لڳي هئي.

ان ويل. سونهري پندال تي مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ جي اڳيان گوڏن ڀر تپسيا سان ويٺل پوڙهي مهاپوڄاريءَ ڌرتيءَ ماتا جي انگاس مورتِيءَ آڏو پنهنجا هٿ ڦهلايا هئا -

"او ڌرتي"

او ماما وڌاتا،

اڄ تنهنجي مندر ۾، ڏاج ڌرتيءَ جو ڌڻي، سونميائيءَ جو سرواڻ، دراوڙن جو اڳواڻ،
سپت سنڌوءَ جو مهاراجا پنهنجيءَ مهاراڻيءَ سميت، پوڄارا پير پري تنهنجي آسٽ آيو آهي.
اڄ ان خوشيءَ ۾ سونميائيءَ جا ڏھ نٽ راج ۽ پنج نٽ راڻيون جنگ ۽ امن جو ناچ ڪندا.
" او ڌرتي،

او شڪتي ماما، وڌاتا !

سونميائيءَ جي مهاراجا کي، جو هن ڌرتيءَ تي امن ۽ اهنسا جو رکوالو آهي،
سونميائيءَ جي پونءَ مٿان سدا سج جيان روشن رکج. اڄ سونميائيءَ جو مهاراجا جيڪي
چوي، سو سڄاهي ڪن سٽج ۽ سونميائيءَ مٿان سولو ڍارو ڍاج، جو اسان تنهنجن مندرن
جا سينگاريندڙ آهيون، جو اسان هن ڌرتيءَ جي اوندھ جا اُجاريندڙ آهيون.

" او ڌرتي، او ماما وڌاتا !

او جنم ورنِي، جنم ڀومي، سڀ پوڄا ۽ پڙلاوءَ تو لاءِ آھن. اسين سڀ تو کي سجدو
ڪريون ٿا !

" ماما ديويءَ کي سجدو ڪريو.... ماما ديويءَ کي سجدو ڪريو ! "

ڊانگ ! ڊانگ ! ڊانگ !... ترڙوت... ترڙوت... ترڙوت...

سارو مندر گھنڊن، سنڪن ۽ پوڄارين جي آوازن سان گونجي ويو هو. مهاپوڄاريءَ،
مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ پٺيان ساري پرڄا آسمان ڏانهن ٻانهون ڦهلائي، ماما ديويءَ آڏو سجدا
گھورڻ لڳي هئي. وڏي پوڄا پاٽ کان پوءِ مهاراجا ۽ مهاراڻي کي ناچ جي پنڊال جي
سامهون هڪ وڏي خوبصورت تخت تي ويهاريو ويو. آتم تارا، سڀ لچمڻ ۽ لچميون،
مهاتما ۽ مهاديويون، جد اڳواڻ، راڻا، مڪي ۽ ديوان داڙا پنهنجن آسٽن تي ويهي رهيا هئا.
ساري مندر ۾ هڪ عجيب سانت ۽ نوائي ڦهلجي وئي هئي. سڀني جون نظرون سامهون
وڏي پنڊال جي پردن ڏانهن ڪڇيل هيون. ۽ پوءِ سارو پنڊال مٿر سنگيت ۽ چيرين جي
چمڪارن سان گونجي ويو هو. وڏي ناچ ۽ ناٽڪ پنڊال جا رنگين جھالون وارا پردا چڪجي
ويا هئا، ۽ سامهون اُڀري آيو هو هڪ وڏي محل جي اڳت جو چهچتو.

چمر... چمر... چمر، پوڄا گهر جي مٿانهن ڏيورن جي ڏاڪن تان پنج نٽ راڻيون سورهن
سينگار ڪيو، پولڪائون جرڪائينديون، پڙا لمڪائينديون، چيريون چمڪائينديون،
اڀرائن جيان هيٺ پنڊال جي اڳت تي لٽيون هيون. سندن مڌماتي نيٺ، ڦوھ جواڻيءَ جي
نشي ۾ اڌ ٻوٽيل هئا. پنج ئي ڇڻيون هڪ ئي ادا سان ڄڻ سڀني ۾ هلنديون ٿي ويون.

مڪڙن تي موھ ۽ ورونھ وراڪا ٿي ڏنن. پنجن ئي پهرين ڌرتي ماما ۽ پوءِ مهاراجا، مهاراڻيءَ ۽ ساريءَ پرڄا آڏو سر نوائي نوڙت ڪئي، ۽ پوءِ چمر چمر ڪنديون، نرتڪي ادائن سان پنڊال تي ڊوڙون پائي، جهمريون هڻي گهر ۽ گهرشتيءَ جو چهچتو چٽڻ لڳيون.

ڪڏهن پنجن ئي هيچ مان جهمريون هنيو، وٽ ڪاٺيو، جنڊ پيهڻ جو چهچتو ٿي چٽيو، ڪڏهن ڪجيو ڪجيو، ناز سان ناڏ ڪيو، ٿوبيءَ تي ڍوڍا ٿي ٿڦيائون، ڪڏهن سڪياڻين سنگهارين جيان مائيءَ ۾ مڪڻ ولوڙڻ جو نماءُ ٿي پسايائون، ڪڏهن پاڻياريون بڻجي، گهاگهرون ۽ چاتيون چلڪائينديون ٿي ويون، ڪڏهن مڪڙن تي ماما وارو موھ ڀري، پابوهيو پينگهن ڏانهن ڊوڙون پايو، پنهنجن ستل ٻارڙن کي جهومي جهومي جهولا ٿي جهلڻ لڳيون، ته ڪڏهن وري اوچتو وروهڻين جيان نڪن تي هٿ نيئي، نيٽن ۾ واجهه وجهي، پنهنجن ڀٽارن جي اوسيئڙي ۾ واٽ نهارڻ لاءِ ڪڙيون مٿي ڪڍي، واٽون ٿي واجهائون. پنج ئي جڻ هڪڙيءَ ڪل مان نهيل هيون، جڻ هڪ ئي مالها جا موتي هيون، هڪ ئي واهڻ جون چوليون هيون. پير پير سان، ٻانهن ٻانهن سان، گات گات سان، چيلهه چيلهه سان ٿي وراڻيون ۽ پنج ئي ڪٺ پتلين جيان خوشيءَ جو ناچ نچنديون رهيون. پير پير سان نٿي لڳن. سازن جو پڙالو جئين پوءِ تيئن ٽڪو ٿي ويو.

ان ويل، پنڊال جي مٿانهن ڏيورن جي ڏاڪن تان خوبصورت وڳن ۾ ويڙهيل پنج نٿ راج هر ۽ ڏاٽا ڪنيو، چمر چمر ڪندا هيٺ پنڊال تي لهڻ لڳا هئا. پنج ئي نٿ راڻيون ڪين ڏسي، خوشيءَ مان جهمريون پائي مٿانهن ٻلهارجڻ لڳيون هيون. پنج ئي نٿ راج بهار جي مدمست مورن جيان مڱن ٿي، جهمريون پائي مٿانهن ڀرڻ لڳا هئا. ڪڏهن جوڙو جوڙو ٿي پاڻ ۾ پيار ۽ خوشيءَ جو اوريان گهوري ٻاچ ٿي نچيائون، ته ڪڏهن ڏهن ئي گڏجي پنڊال تي ڪونجن جي وڳر جيان، طرحين طرحين گول دائرا ٿي ٺاهيا. پنج ئي راج ۽ پنج ئي نٿ - راڻيون، پاڻ ۾ ڪجيو ڪجيو، هڪٻئي تان اور گهور ٿيو، خوشيءَ جو ناچ نچندا رهيا.

ان ويل، اوچتو ئي اوچتو، هزارين پيانڪ آواز ن جو شور پيدا ٿي ويو هو. ڌرتيءَ جو سينو ڏڪي ويو، جڻ ڌرتيءَ تي هزارين نراتما لهي آيا هجن. پنج ئي نٿ - راج ۽ نٿ - راڻيون، واٽڙا ٿي پنڊال تي هيڏانهن هوڏانهن ڊوڙون پائي واجهائڻ لڳا هئا ته هي ڇا جو هُل هلاچو آهي. ان ويل پنڊال جي مٿانهن ڏيورن مان پنج وحشي نٿ - راج، باه جو اُماڙيون ۽ بڻچ لهرائيندا، خوفناڪ جانورن جيان ڪيڪڙا ڪندا، اونهاڙيون ڏيندا، هنبوڇيون هڻندا، هيٺ پنڊال تي لٿا هئا. سندن مٿن تي جانورن جون سڱ ٻڌل هئا. ڳچين

۾ هڏن جون مالائون ۽ بت تي جانورن جون کلون اوڍيل هيٺن، ۽ خونخوار چهرن رت سان
تڦيل هئڻ. نت - راڻيون کين ڏسي، خوف کان ڏکڻيون ٿي، پنهنجن ساٿي نت - راجن
ڏانهن ڊوڙ لڳيون. پوءِ ساٿي نت - راج کين پنهنجين ٻانهن جو سهارو ڏيئي، پنهنجي
پٺيان لڪائين ٿا، ۽ وحشي نت-راجن جي سامهون ٿين ٿا ۽ کين پنهنجي گهر مان ٻاهر
نڪرڻ جو حڪم ڏين ٿا. وحشي نت-راج ڪروڙ ۾ اچي، پنڊال جي چوڌاري هنبوڇيون
هڻي، باهيون ۽ بڻج لهرائيندا، گجگوڙون ڪندا، مٿن حملو ڪن ٿا ۽ کين ڌڪا ڏيئي، نت
- راڻين کي پاڻ ڏانهن ڇڪين ٿا. نت-راڻيون

وحشي نت- راجن جي ٻانهن ۾ اچي، پاڻ ڇڏائڻ لاءِ پر - وس پڪيڙن جيان ڦٽڪن ٿيون.
ساٿي نت - راج پنهنجين نت - راڻين کي ڇڏائڻ لاءِ، چيلهيٺن سان ٻڌل ڏاتا ڪڍي، پنڊال
جي چوڌاري گهيرو ڪندا، ڦيرا پائيندا، وحشي نت- راجن مٿان حملو ڪن ٿا. ڏسندي
ڏسندي، ڏهن ئي نت-راجن ۾ وڏي خوفناڪ مهاپاري جنگ جاري ٿي وڃي ٿي ۽ پينگها
ڪريو پون. مٿ ۽ مانوڙا اوندا ٿيو وڃن ۽ ساري پنڊال کي باه لڳي وڃي ٿي. پنج ئي
نت- راڻيون، جنگ جي ڏهڪاءُ کان ڇٽا ڪولي، آسمان ڏانهن ٻانهن ڦهلائي، لڪي ۽ گوڏا
ڪٽينديون، پتڪارو ڪنديون، پنڊال جي چوڌاري ڦرنديون، گهوماتيون ڪائينديون ٿيو وڃن.
وڏي خوفناڪ جنگ کان پوءِ ساٿي نت-راج، پنجن ئي وحشي نت-راجن کي پنهنجي گهر
مان هڪالي ڪين ٿا. پنج ئي نت-راڻيون ڪجهه دير ته ائين ئي پنڊال جي چوڌاري
گهوماتيون ڪائينديون، ڇڪرائينديون ٿيون رهن. ساٿي نت- راج تيزيءَ سان جهمريون
پائيندا، کين سهارو ڏين ٿا. پنج ئي نت- راڻيون ڄڻ سامت ۾ اچيو ٿيو وڃن. ڏهن ئي گڏجي
پنڊال تي ٻرندڙ آڳ اُجهائين ٿا، مٿ مانوڙا ۽ پينگها سڌا ڪن ٿا. نت- راڻين کي ڄڻ نئون
جنم مليو آهي. مڪڙن تي وري اها ساڳي مرڪ، موھ ۽ ورونه ڊوڙي آئي اٿن. پنج ئي،
ديلن جيان پنهنجا ڳاٽ ناز مان لوڏي، پنهنجن ساٿين جي چوڌاري ڀرن ٿيون. ڏهن ئي پاڻ ۾
هڪٻئي مٿان اور گهور ٿيو. ڪونجن جي وڳر جيان طرحين طرحين دائرا ٺاهيو. خوشيءَ
جو ناچ نچن ٿا. سازن جو پڙالو جيئن پوءِ تيئن تيز ٿيندو وڃي. ۽ پوءِ ڏهن ڪٺ - پتلين جيان
گول دائرو پائيندا، خوشيءَ جو ناچ نچندا، مهاپوڄاريءَ مهاراجا، مهاراڻيءَ ۽ ساري پرڄا جي
آڳيا ۾ ادب سان هٿ ٻڌندا، سر نوائيندا، چم چم ڪندا، تڪڙا تڪڙا پنڊال جي ڏاڪن تان
گم ٿي وڃن ٿا.

ڊانگ !... ڊانگ !... ڊانگ !... مندر جا سڀ گهنڊ يڪا گونجڻ لڳا هئا. ڪن لاءِ ڄڻ

سارو پيڻو مواس ٿي ويو هو، ماما ديويءَ جي مورتيءَ جيان پنڊ پھڻ ٿي ويو هو.

مهاپوڄاري جي چهري تي جڳن جا گهنج ويتر گهرا ٿي ويا هئا. مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ جڻ سُن ۾ اچي ويا هئا. لڇمڻ ۽ لڇميون سڀ خاموش هئا. چوڏس پوڄا - گهر ۾ جڻ گهري سانت ۽ سوچ ڊوڙي وئي هئي. اڄ نٽ - راڻيون ۽ نٽ - راج پنهنجين نرتڪي ادائن سان وڏا گجهه گريهي ويا هئا، وڏيون گجهاندري ڳالهيون ڪري ويا هئا.

ان ويل، مهاراجا هڪ وڏو اونهو ساهه پري پنهنجي آسڻ تان بيچين ٿي اُٿيو هو. ڏيرج سان، هوريان هوريان پوڄارا پير پريندو، گول سونهري پنڊال تي آيو هو. مهاراڻيءَ به سندس پٺيان هلندي، سونهري پنڊال تي اچي ماما ديويءَ آڏو وڏي سجدي ۾ پئجي وئي هئي. سندس اڳيان گوڏن پر بيٺل مهاراجا، ماما ديويءَ جي انگاس مورتِيءَ آڏو ڪنڌ مٿي کڻي، پنهنجون ٻانهون سرڻ جيان ڦهلائي ڇڏيون هيون، ۽ ساري پوڄا- گهر ۾ سندس چنگ جهڙو گنڀير آواز گونجڻ لڳو هو :

" او ڌرتي، او ماما وڏاڻا ! تون آڊجڳاد کان آهين، هن ڌرتيءَ تي جو ڪجهه آهي، سڀ تنهنجو ڪرشمو آهي.

" پراڻي ڪال ۾،

جڏهن اسين ڪين هئاسين،

جڏهن هن ڌرتيءَ تي خوفناڪ درندن جو راج هو،

جڏهن دنيا هڪ ويران جهنگ هئي،

تڏهن،

پنهنجي شيوا لاءِ،

تو پنهنجيءَ ڪناري ڪُڪ مان اسان کي ڇڻيو،

۽ اسين تنهنجي سيني تي باندرن جيان بانڙا پائڻ لڳاسين :

اهو اسان جي پيدائش جو اتهاس آهي.

"تڏهن اسين انگ اگهاڙا هئاسين،

تڏهن اسين وڻواند رولو هئاسين،

جانارن جيان ڪچو ماه ۽ مڇيون کائيندا هئاسين

اهو سڀ ناد ۽ نگد جو لکيو آهي —

ويد انادي آهن.

" تڏهن اسين جڳن جا جڳ،

خوفناڪ جهنگلي جانارن ۾ ڦاٿل هئاسين،

اسين خوفناڪ سڻائي سمند جي ويران ۾ ڦاٿل هئاسين،
اسين خوفناڪ برفاني طوفانن ۾ ڦاٿل هئاسين،
۽ اسان جي سرن مٿان ٻرندڙ جبلن جون وڃون ڪرنديون هيون،
اسين جڳن جا جڳ ساھ ٽڳائڻ لاءِ
سٽوپرين جاين جي تلاش ۾ نراتمان جيان پٽڪندا رهياسين.
" او ڌرتي، او ماتا وڌاڻا !
تڏهن تو اسان کي سُپت سنڌوءَ جي وات سٽهائي،
جا گلن ۽ ڦلن جي ڦلواڙي هئي،
جنهن جي ويڙهين ۽ ولهارن ۾ گايون ۽ ٻڪريون،
هرڻ ۽ ڦاڙها، مينهون ۽ سهڙا چري رهيا هئا،
اسين گروهن ۾ ونڊجندا،
خوفناڪ جهنگ ۽ رڻ پٽ جهاڳيندا،
خوفناڪ جانورن سان جنگيون ڪندا،
آڏو لڪ لتاڙيندا،
سنڌوءَ جي ڀلاري پونءِ تي آياسين،
جا ڌرتيءَ جو سرڳ هئي،
۽ اسان سنڌوءَ جي پهاڙن ۽ لڪن کي پنهنجي اوت ۽ اجهو بڻايو ؛
جتي امن امان هو، سک ۽ سانت هئي.
" پراڻي ڪال ۾،
هن ڌرتيءَ تي جنهن ودوان ڪڱانئون جهوپو ٺاهيو هو،
۽ سنڌوءَ ڪناري بچ چٽيا هئا،
اُهو اسان جو وڏو پيءُ، شو مهاراج هو،
هن بيڪ ديوتا کي پنهنجو دوست ٺاهيو،
۽ ان تي سواري ڪئي ----
اهو سڀ تنهنجو ڪرشمو هو ؛
۽ اسان شو ۽ بيل ديوتا جي پوڄا ۽ شيوا ڪئي.
" پراڻي ڪال ۾،
هن ڌرتيءَ تي سڀ کان پهرين جنهن منڌ ڦيش ڪئي واڻ وٺيو هو،

ڪپھ جي گوگڙن مان سُت ڪٿيو هو،
پنهنجو سر ڏيکيو هو،
جنهن سڀ کان پهرين گڏو ماما جي پيرن ۾ ڍنگ ٻڌو،
۽ ڏڪندي ڏڪندي گوھن سان ٻُڪ ۾ ان جو کير پيتو،
اُها اسان جي وڏي ماءُ پاربتي هئي ؛
۽ اسان سان پاربتي ۽ گڏو ماما جي پوڄا ۽ شيوا ڪئي.
" او ڌرتي،
او شڪتي ماما، وڌاتا !
اسين هن ڌرتيءَ تي سڀ کان اڳهانهاڻ آهيون؛
اُهي اسين هئاسين، جن هن ڌرتيءَ تي ڏن ڌاريا هئا،
اُهي اسين هئاسين، جن هن ڌرتيءَ تي واڻ وٽيا ۽ سُت
ڪتيا هئا ۽ چرخا چوريا هئا، اُهي اسين هئاسين، جن هن
ڌرتيءَ تي گپ ۽ گاري سان ننڍڙا گهروندا ٺاهيا هئا،
اُهي اسين هئاسين، جن هن ڌرتيءَ تي پلن ڍڳن سان
هر جوٽيا هئا،
او ڌرتي، او ماما وڌاتا،
هيءَ وهندڙ جل ڌارا، سنڌوءَ،
انهن ڳالهين جي راڪي ۽ ساڪي آهي،
تو کان ڪجهه لڪل ڪونهي؛
اِهو هن ڌرتيءَ جو اِتهاس آهي !
" او ڌرتيءَ، او ماما وڌاتا !
هن ڌرتيءَ تي جو ڪجهه آهي،
اسان جي محنت جو ڦل آهي،
اسان هزارين سالن جي محنت ۽ جاگڙن سان هن ڌرتيءَ تي هر جوٽيا،
سرن جا بنا ٺاهيا،
وڏين وڏين راڄڌانين جو بنياد وڌو،
۽ سڀت سنڌوءَ جي ويران جهنگن کي ديوتائن جي ڌرتي بنائي ڇڏيو !
" او ماما وڌاتا !

اسين اڃان به ويرين وڃ ۾ آهيون ---
آريا اسان جا سڀ کان وڏا ويري آهن.
آريا ائسٽريل ۽ جهنگلي آهن،
بُتن تي جانورن جون کلون اوڍين ٿا،
ڳچيءَ ۾ هڏن جون مالهاڻون پهرين ٿا،
هنن وٽ وڙهڻ لاءِ لوهي هٿيار ۽ سوراڻيءَ لاءِ تڪا سيگهڙو¹³ آهن.
هو سدائين سٽي لوءِ اسان جي وسندين تي ڪاهون ڪن ٿا،
چتن ڪتن وانگي اونهڙيون ڏيئي، اسانجين ڪيٽين ۽ وسندين کي باهيون لڳائين ٿا.
" اسان ڪيئي ڀيرا آرين سان وڏيون جنگيون ڪيون،
هنن جا وڏا سردار مارياسين ۽ قيد ڪياسين،
۽ آريا اسان جي پيش پيا.
اسان کين جيئدان ڏنو،
ان لاءِ ته اسان جو ڌرم ڪميا،
تپسيا، اهنسا، ديا ۽ دان آهي،
اسين هن ڌرتيءَ تي امن ۽ امان چاهيون ٿا،
اسان آرين ڏانهن دوستي جو هٿ وڌايو،
اسان آرين کي ڪپا ۽ وروونا وارا پٽ ورهائي ڏنا،
ان لاءِ ته آريا ديش ۾ برف پوي ٿي،
اُتي اناج نٿو لڳي ؛
اسان آرين سان وڏا وڙ ڪيا.
" او ڌرتيءَ، او ماتا وڌاتا !
آرين وري، منهن ڪڍيو آهي،
آرين وري گر ڪنيو آهي،
آريا وري وڏيءَ ويڙهاند جون سٽون سٽي رهيا آهن،
ان لاءِ ته آريا اگنيءَ¹⁴ جا پوڄاري آهن،

¹³ سيگهڙو : گهورا

¹⁴ اگني : آرين جي سڀ کان وڏي ديو يا ديوتا، جنهن هندستان تي حملو ڪري، وسيه قوم جي ماڻهن جون وڏيون ننگريون، باهيون ڏئي، مسمار ڪري ڇڏيون هيون.

جا آڳ جي ديوي آهي،
جا ننگريون ناس ڪندڙ آهي،
جا قلاوڙيون ويران ڪندڙ آهي،
اڳني ۽ آريا لويي ۽ اهنڪاري آهن،
هنن جي مٿي ۾ ڪروڙ ۽ جنگ پريل آهي،
هنن جون اکيون اسان جي راڄ - رتولن ۽ رنگ - محلن ۾ ڪُتل آهن،
هو اسان جو الهو تلهو بهارڻ چاهين ٿا !
" او ڌرتي، او ماتا وڌاتا !
اسان هزارين سالن جي محنتن ۽ جاکڙن سان هن ڌرتيءَ کي سينگاريو آهي،
هنن رنگ - رتولن، راڄ - محلن ۽ راڄڌانين کي جنم ڏنو آهي
اسين جهنگلي آرين هٿان پنهنجي سندر سڀيتا کي متجڻ ڪو نه ڏينداسين.
اسين آرين سان جنگ ڪنداسين !
اسين آرين سان وري وڌاندري ويڙه ڏينداسين ؛
اسين وڙهنداسين، ستادرو، پروشني، وستنا، اسڪني
ڪرومر، سويتِيءَ ۽ سندوءَ لاءِ،
اسين وڙهنداسين، هن سرڳ سمان دراوڙن جي ڌرتيءَ لاءِ،
اسين وڙهنداسين، پوڄارن ۽ پوڄارڻين لاءِ،
اسين وڙهنداسين، پنهنجن اوڏن ۽ اوسارن لاءِ،
اسين وڙهنداسين، سون ورنين سوڍين لاءِ،
اسين وڙهنداسين، پنهنجن هندورن ۾ لڏندڙ ٻارڙن لاءِ،
اسين جنگ ڪنداسين، هن ڌرتيءَ جي امن ۽ اهنسا لاءِ،
" او ڌرتي، او ماتا وڌاتا !
اسان کي جنگ جي آڳيا ڏيڃ،
سونمياڻيءَ مٿان سولو ڍارو ڍاريڃ،
۽ آرين مٿان اسان کي سوپيارو ڪريڃ،
جو اسين تنهنجا پوڄارا آهيون،
جو اسين هن ڌرتيءَ تي امن ۽ اهنسا جا رکولا آهيون،
جو اسين هن ڌرتيءَ جي اوندھ جا اُجاريندڙ آهيون.

" او ڌرتي، او ماما وڌاتا !
او شڪتيءَ ۽ مُڪتي جي ديوي !
او جنم ڀومي، جنم ورنِي !
سڀ پوڄارا ۽ پڙلاؤ تو لاءِ آهن.
آءُ سونمياڻيءَ جو مهاراجا،
پنهنجي مهاراڻيءَ، لچمڻ، لچمين ۽ ساريءَ پرڄا سان، تنهنجن چرنن ۾ سجدو ڪريان ٿو."

ڊانگ ! ڊانگ ! ڊانگ !.... پوڄا - گهر جا سڀ گهند گڏ گونجارڻ لڳا هئا.
ترڙوت... ترڙوت... ترڙوت.... پوڄارين سنڪن تي ڦوڪ ڏني هئي. چوڏس پوڄا- گهر جي
ديوارن ۾ رنگين ڌوپ جي دونهين جا بادل ڦلاريا هئا. سارو مندر پوڄارڻين جي سريلن
آوازن سان گونجي ويو هو. مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ پٺيان سڀ لچمڻ ۽ لچميون، مهاتما ۽
مهاديويون، جد اڳواڻ جنگي جواڻ ۽ رکوال، مڪي ۽ راڻا، ديوان ۽ داڙا، پوڄارا ۽
پوڄارڻيون، آسمان ڏانهن ٻانهون ڦهلائي، ڌرتي ماما آڏو وڌا وڌا سجدا گهورڻ لڳا. ان رات،
سڄي رات ماما ديويءَ جي مندر ۾ ماما ديويءَ، شو ۽ باربتي جي پوڄا ٿيندي رهي. ماڻهو
پنهنجن ديوين ۽ ديوتائن مٿان پيٽون چاڙهيندا رهيا.
جڳن کان هن ڌرتيءَ تي جنگ جو ڌونڪو وڃي رهيو آهي، وڃندو رهندو !
جڳن کان هن ڌرتيءَ تي موت جي جنگ جاري آهي، ۽ جاري رهندي !

سونمياڻيءَ جي وايو منڊل ۾ وري جنگ جا پيڙ وڃڻ لڳا هئا. وري وڌاندر ويڙه جو
غرغلو متو هو. هن واري ان ڌرتيءَ کي اها آڳ پنهنجي هٿان ئي لڳي هئي. ٿامي جو راجا
ديوداسا، گُجهه ئي گُجهه ۾. ماڻ مٺيءَ سان، آرين سان ملت ٿي ويو هو. هو آرين جي
مهاديوي اگنيءَ اڳيان جهڪي ويو هو، ان لاءِ ته راجا ديوداسا جي ماءُ آرياڻي هئي، ۽ اگنيءَ
جي پوڄارڻ هئي. هن آرين کي ستادرو، پروشنئيءَ وسستاءُ سويتيءَ ۽ ڪرمون جي ڌارائن
تي پڙاءُ وجهڻ جي موڪل ڏئي ڇڏي هئي، ۽ آريا ٿامي جي پنجن ئي ڌارائن کي ماکڙ
جيان ورائي ويا هئا. سڀ بر پٽ، جهر جهنگ، آرين جي بيشمار گروهن ۽ ٽولن سان ڏينپن
جي ماناري جيان جهنجهجي ويا هئا. الائي ڪهڙي ڳالهه تي هرڪجي، الائي ڪهڙي ڏهڪاءُ
کان ڏکي، ٿامي جي راجا سونمياڻيءَ جي مهاراجا جي حڪمن جي پڇڪڙي ڪئي هئي، ۽
ماڻ مٺيءَ ۾ ڌارين سان پنهنجي ڌرتيءَ جو سودو ڪيو هو. ۽ اڄ ٿامي ۽ سونمياڻيءَ جون

سرحدون به اڌ ٿي، هميشه هميشه لاءِ هڪٻئي کان جدا ٿي ويون هيون. ستادرو، پروشني، وسستا، سويتِي، ۽ ڪرمون هميشه هميشه لاءِ سنڌوءَ کان ڇڄي ويون هيون. هڪ ماڻهو ڪڏهن پنهنجي ساري ڪٽنب ۽ ساري ملڪ کي لوڙهي ڇڏيندو آهي، ۽ هڪ ماڻهو ڪڏهن پنهنجي سڄي ڪٽنب ۽ ملڪ کي تاري ڇڏيندو آهي. ها، ها، جڳن کان هن ڌرتيءَ تي ائين ٿيندو رهيو آهي. تامي جي راجا نه رڳو سونمياڻيءَ جي مهاراجا جي دل آزاري هئي، لچمڻ، لچمين ۽ پوڄارين کي رنجايو هو، پر هن پاڻ سان گڏ سڄي سنڌوءَ کي موت جي دروازي تي آڻي بيهاريو هو. سنڌوءَ جي اڏول سڀيتا جي پڄاڻي جا سنڪ وڃڻ لڳا هئا. هو جي راتاها هٽندڙ ست ڌاريا آيا هئا، ڪنهن به ڳالهه تان اڙي سگهيا ٿي، پنهنجن وچن تان ڦري سگهيا ٿي. ڏينهن جي ماناري مان مٺي ماڪي ڪڏهن به نه ڇڙي آهي. بگهڙ جي ٻچي ۾ ڪڏهن به ڇيلڙي وارو گڻ نه پيدا ٿيو آهي. باه ۽ پاڻيءَ جو سنگم ڪڏهن به نه ٿيڻو آهي. تنهن ڪري، سونمياڻيءَ جي مهاراجا تامي کان سونمياڻيءَ جون سرحدون هڪدم جدا ڪري ڇڏيون هيون، سنڌوءَ جي سرحدن جي سنڀال ۽ رکواليءَ لاءِ سونمياڻيءَ جي راڄ-رڪوال، لچمڻ ڄام سرواڻ، وڏو ڪٽڪ وٺي سنڌوءَ جي سرحدن تي ڪلا ڪوڙي ڇڏيا هئا، حد بندي ڪري ڇڏي هئي. سونمياڻيءَ جي ڪٽڪ جا هزارين جنگي سورما، راڻا ۽ رڪوال، ڪڙڳ ڪلول، ڪات، ڪرت ۽ پالا ڪٽي، سنڌوءَ جي سرحدن تي رات ڏينهن گشت ڪرڻ لڳا هئا. سونمياڻيءَ جي مهاراجا دور دور سنڌوءَ جي راڄڌانين ڏانهن پنهنجو گهوڙا ۽ ٻيڙا ڊوڙايا هئا. ساري سنڌوءَ ۾ هنڌين ماڳين جنگ جي هڪل هئي، ڊوڙون ۽ ووڙون هيون. هر طرف جنگ جو پير وڃي رهيو هو. پنهنجي ديس جي رکشنا ۽ شيوا لاءِ سنڌوءَ جي دور دور وسندين مان ڳاڙها ڳيرو، سونمياڻيءَ جي سنڌو-گهاٽ تي اچي، ڪڙڳ ڪلول، پالا ۽ ٻڻڇ، ڪات ۽ ڪهاڙا گهڙي، ڌرتي ماتا جي وڏيءَ مورتِيءَ آڏو سنڌوءَ جي مٽيءَ جو تلڪ نرڙ تي لڳائي، پنهنجن سرن جي هاڻ هٿڻ لڳا هئا، ۽ آرين سان برميچڻ لاءِ سنڌو-گهاٽ جي وڏي آکاڙي واري ميدان ۾، سڪت لاءِ، ملاڪڙا ۽ ٻلهڙا ڪرڻ لڳا هئا، هزارن جا ٽولا ٺاهي، پالن ۽ ٻڻڇين جي راند ڪرڻ لڳا هئا.

سارو سنڌو-گهاٽ جنگ جو آکاڙو بڻجي ويو هو، سنڌو-گهاٽ جي وڏي پٽ تان روز سوين جنگي جوڀ جواڻن جا هوڙا ۽ ٻيڙا، پنهنجا رنگين سڙه جهوليندا، جهجهي زور جڻندا، هلورا کائيندا، سنڌوءَ جي سرحدن جي رکوالي لاءِ وڏڻ لڳا هئا. پنهنجي وطن جي سورهيي سورمن، راڻن ۽ راجپتن، سوڍن ۽ سُڀر ڄامن کي پٽن اُڪارڻ لاءِ سنڌو-گهاٽ تي هزارين ٻارڙا، ٻايون ۽ دايون، ڪناريون توڙي سهاڳڻيون، لچميون توڙي ديوداسيون،

پوچارڻيون توڙي آتڻ هاريون، مهاديويون توڙي لاهياريون، روز نوان نوان سينگار ڪري اچڻ لڳيون هيون. ماڻرون پنهنجن پتن لاءِ، پينرون پنهنجن پائرن لاءِ، ڪناريون پنهنجي گهوٽن لاءِ، سهاڳڻيون پنهنجن مڙسن لاءِ، ۽ سُرڻيون پنهنجن سُرڻن لاءِ، دادلي درياھ ۾ پکا وجهي، سڪائون باسڻ لڳيون هيون. روز دادلي درياھ جي لهرن مٿان سڪائن جا سهسين ديپ روشن ٿيندا هئا. جنگي سورمن لاءِ هو اوچا ڪاڇ آڻينديون هيون. هر پينر پنهنجي پاڻ سان، ڪامڻي پنهنجي ڪانڌ سان، ماءُ پنهنجي پٽ سان، ۽ سُرڻ پنهنجي سُرڻي سان پاڪر پائي ملندي هئي. نيٺن ئي نيٺن ۾ جڳن جون ڳالهيون ٿينديون هيون. وچوڙي ۽ ويراڳ جي لوري لڳندي هئي. ۽ پوءِ، جڏهن ناڪا ڪوها ڪولي، سڙھ سبياري، پڳھ چوڙي، وڏي واکي سان هوڙهي هلائڻ جو حڪم ڏيندا هئا، ته کين آشيرواد ڏيڻ لاءِ هزارين ڏڪندڙ، بيچين، ٻانهين ڀريل، ٻانهون هوا ۾ لهرائڻ لڳنديون هيون. نيٺن جي ڳچين مان لڙڪن جا هار ڇڄي، داڻو داڻو ٿي ويندا هئا. ڪيتريون ماڻرون، ڪيتريون پينرون، ڪيتريون سهاڳڻيون ۽ سُرڻيون، بيچين ٿي، هوڙهن پٺيان ڊوڙي پونديون هيون. هزارين آوازن جو پڙلاءُ پيدا ٿي ويندو هو.

وڃو وڃو، بُرن تي بچ ڪريو !

وڃو وڃو، دشمنن سان سينا ساهيو !

وڃو وڃو، ويرين کي پالا هڻي، پاڪرين پئو !

وڃو وڃو، ڌرتيءَ جو ڪاڏو پيتو ملهايو !

وڃو وڃو، ماما ديويءَ تان سر گهوريو !

سونمياڻيءَ ۾ جڏهن هڪ پاسي وڏيءَ ويڙهاند جون تياريون ٿي رهيون هيون، ته ٻئي پاسي وڏي ڌام ڌوم سان سونمياڻيءَ جي لڄمن، مهاويد آتم تارا جي شاديءَ جا سانباه ٿي رهيا هئا. سونمياڻيءَ جي سڀني راڄڌانين جي راجائن کي پنهنجن ٻيڙن ۽ گهوڙن سميت دعوت ڏني وئي هئي. اڃا سنجهي جا ستارا مس چمڪندا هئا ته سارو راج-رتول شهنائين دهلن ۽ دمامن جي آوازن سان گونجي ويندو هو. سڄو راج رتول رنگا رنگ، ساڙهين، پڙن ۽ پولڪائن سان ويڙهيل لڄمين، نازڪ نارين، پوچارڻين، ڳاڻڻين، نٽ-راڻين ۽ آتڻ هارين سان جهنجهجي ويندو هو. هڪ پاسي نهار ته نٽ-راڻيون ناچ پيون ڪن ۽ نينگريون دهلڙيون وڄايو سهر ۽ لاڏا پيون ڳائين، ته ٻئي پاسي سونمياڻيءَ جون برڪ آتڻ هاريون سٺ پيون ڪتين، گهوٽ ۽ ڪنوار جي وهانءَ جي جوڙن تي اوچا ڀرت پيون ڀرين، اوڻيون

ٻيون ڏين، ڪارچن تي اڳڻ، سڳيون، جهابا ۽ جهولڻا ٻيون ٺاهين ۽ ٽئين پاسي وري سون- ورنين سويڊيون، پلنگن، پٿرائين ۽ پالڪين تي وينيون، اوچا کاڌا کايو، پاڻ ۾ کيڪارون ڪريو، منڊل ۽ مارڪا ٻيون ڪن.

سج چڙهيو ٿي، سج، ڍريو ٿي. سونمياڻيءَ ۾ جنگ جي پير سان گڏ خوشيءَ جون شرنايون وڃنديون رهيون....

انهيءَ رات، دونھاتيل ٺپ ۾ ستاڙي جو چنڊ ٻڏي ۾ هو. اڄ سونمياڻيءَ جي گھوٽ آتم تارا کي ستاڙي جي مينڊي لڳي هئي. راڄ- رتول ۾ وڏيون وڏيون خوشيون پئي ملھايون ويون. سڄي راڄ- رتول ۾ گھوٽ جون پڇائون هيون. ان ويل، آتم تارا، دھلن ۽ شرنين جي آواز کان پري، سنڌوءَ- گھات جي هڪ مٿانهينءَ ماڙيءَ جي ڇت مٿان، ڪجهه آداس ۽ اوماس، الائي ڪھڙين سوچن ۾ وهلور، موڳاڻو بيٺو هو. جنگ جو پير وڃي رهيو هو. ستاڙي جو چنڊ ٻڏ- تر ۾ هو. سنڌو- گھات تي هوڙهن جا رنگين سڙھ پلن گھوڙن جيان دنگي رهيا هئا. جنگي اڪاڙي ۾ جُنگ جواڻ پالن ۽ ڌڻن سان هڪٻئي تي وار ڪري رهيا هئا. رنگين وڳن ۾ ويڙهيل ناريون چوڌاري سنڌو- گھات پئي آيون ۽ ويون. ڪن پنهنجن جُنگ جواڻن کي اوچا کاڌا پئي ڪاريا، ته ڪن دادلي درياھ ۾ ڀڳا وجهيو پوڄا پئي ڪئي. هو بيچين نيٽن سان سنڌو - گھات جي اُتانهينءَ ڇت تان اهو سڀڪجهه ڏسندو رهيو. هيٺ درياھ شاھ جي بچاءُ بند تان، سونمياڻيءَ جي هڪ هارن سان جهنجهيل سهڻي گائڪا، دنبورو ۽ ڪڙتال هٿن ۾ کنيو، وڏي واڪي، پنهنجي اوچي آواز سان سوين ماڻهن جي ميڙ اڳيان ڳائي رهي هئي :

جُڳن کان هن ڌرتيءَ تي جنگ جو ڏونڪو وڃي رهيو آهي، ۽ وڃندو رهندو،

جُڳن کان هن ڌرتيءَ تي موت جي جنگ جاري آهي،

۽ جاري رهندي،

هو ڏسو،

منهنجي ديس جي ڪوپن ڪانڌن پنهنجا بڻج هوا ۾ لهرايا آهن ؛

هو هن ڌرتيءَ جا پُٽ آهن،

۽ آءُ انهن جي لڄ آهيان !

هو منهنجو ننگ سڃاڻيندا،

هو مون تان سر گهوريندا،

جُڳن کان هن ڌرتيءَ تي جنگ جو ڏونڪو وڃي رهيو آ،

۽ وڃندو رهندو !
هو ست ڌاريا جڏهن به ايندا،
ستون ڏيئي منهنجا گهڻا لاهيندا ؛
ٻانهون ڪارائين کان نڪري پونديون،
نڪ مان ناڪيلي وهندي، ۽ ڪن چڇي پوندا ؛
آءُ هن ڌرتيءَ جي ڌيءُ، دانهيان ٿي،
منهنجو ننگ سڃاڻو !
او گهاتوا ! وڃو، وڃو،
ويرين سان سينا ساهيو،
ڌڙ ڌڙن مٿان اُڇلايو،
گها گهائي گها گهائي سر گهوريو ؛
وڃو، وڃو ؛
جنگ جو ڏونڪو وڃي رهيو آهي ؛
هيءَ مرڻ مارڻ جي ويرا آهي،
پاڇوڪڙ بڻجي، ٿري تارو نه ڪجو،
گڻي گڻي سيني ۾ مهميزون سهجو،
پُٺي نه ڏجو !
آءُ اوهان جي لڄ چوان ٿي ؛
او گهاتوا ! وڃو، وڃو،
بُرڻ تي بچ ڪريو ؛
جنگ جو ڏونڪو وڃي رهيو آهي !
آءُ پنهنجا گوڙها پي ويندس،
اوهان جي وچوڙي جو سور سهي ويندس،
اوهان مان ڦٽبو،
آءُ ڦٽن تي لپڙيون ٻڌنديس،
اوهان مان جيڪو ڪُسوب، آءُ انهيءَ جا گيت ڳائيندس ---
منهنجا گيت انادي آهن،
آءُ سرن جي سَين هٿان ٿي ؛

او گهاتوا ! وڃو، وڃو،
جنگ جو ڏونڪو وڃي رهيو آهي !
جڳن کان هن ڌرتيءَ تي موت جي جنگ جاري آهي،
۽ جاري رهندي !

جنگ جو ڏونڪو وڃي رهيو هو. گهڻن سان جهنجهيل ڳاڙهي، هڪ هٿ سان دنبور ۽ ٻئي هٿ سان کڙتال وڄائيندي، وڻجارن ڳائيندي هلندي ٿي وئي. هن جا ڪاٽيءَ کان تڪا اوچا سُڙ، اڃا تائين هوائن جي ڇاتيءَ ۾ چير وجهندا ٿي ويا. پري پري تائين بچاءُ بند تان اُٻاڻڪيون، ڪجهه هيسيل ۽ هراسيل ناريون، پوڙها ۽ ٻار، اچي وڃي رهيا هئا. دادلي درياھ ۾ لُڇ پُڇ هئي. ستاڙي جو چنڊ دونهائيل نپ جي ساگر ۾ ٻڌ- تر هو، ۽ آتم تارا به ڪنهن گهريءَ سوچ جي ٽپيءَ ۾ پئي ٻڏيو ۽ تريو.... ۽ پوءِ ڇت مٿان چار ديوداسيون آيون هيون، چئني ادب سان سندس آگيا ۾ سر نوايا هئا :

"مهاديو، اوهان کي مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ گهرايو آهي." آتم تارا ڪنڌ ڪڍي ڏانهن ڏٺو، ۽ ڇپ چاپ سندن پٺيان هلڻ لڳو.

سندو- گهات جي هڪ وڏي اُتانهين جهروڪي ۾ جنگي ودوانن ۽ اڳواڻن جو ميڙو متل هو. هڪڙا آيا پئي ته ٻيا ويا پئي. ڪي پاڻ ۾ ڳالهيون ڪري رهيا هئا، ڪي ڀتين تي تنگيل وڌن وڌن رنگين پڙچن تي اُڪريل سندوءَ جي نقشن مٿان آيا بيٺا، مٿاڪٽ ڪري رهيا هئا. سونمياڻيءَ جو مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ سونهري تختن تي براجمان هئا. آتم تارا، ديوداسين سان گڏ، اُتانهينءَ ماڙ جي ڏاڪن تان لهي، وڏن وڏن پنڊالن ۽ ايوانن تان ڦرندو، مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ جي جهروڪي ۾ آيو، ۽ نهايت ئي ادب سان گوڏن ڀر مهاراجا آڏو هٿ ٻڌي بيٺو. مهاراجا کيس ڏسي، پريل ۽ ڳري آواز سان چيو :

"لچمڻ آتم تارا، هن چنڊ جي چوڏهينءَ رات تنهنجي شادي آهي. چنڊ جي ڏهين تاريخ تي ڪنواريتن جي جڳ اچڻي آهي. اڄ ستاڙي جي رات آهي. اڄ اوهان جي هٿن تي وهانءَ جي پهرين ميندي لائي ويندي. راج-رتول ۾ لچمين اوهان کي گهرايو آهي."

مهاراجا جي ڳالهه تي لچمڻ آتم تارا پنهنجو ڪنڌ مٿي ڪيو. گنڀير ۽ نماڻي آواز سان چيائين : "مهاراج، اڄ جڏهن سونمياڻيءَ جا سڀ سورما پالن ۽ بڻچن سان رانديون پيا ڪن، ته آءُ پنهنجن هٿن کي ميندي ڪيئن هڻندس؟ اها شادي پوءِ به ٿي سگهي ٿي."

آتم تارا جي ڳالهه تي مهاراجا غور سان سندس چهري ۾ نهاريندي چيو : " لڇمن، اوهين ڇا پيا چئو، دنيا جي ڪا به طاقت اسان جي در تي آيل خوشين جي دهلن کي موتائي نه سگهندي. آرين سان جنگ اسان لاءِ ڪا نئين ڳالهه ڪانهي، اها جنگ جڳن کان جاري آهي. جي آرين سان اسان کي جنگ ڪرڻي پئي ته ڪنداسين. جنگ، جنگ جي ميدان ۾ ٿيندي. تنهنجي شادي به ٿيندي، تنهنجي هٿن تي ميندي به لڳندي ۽ تنهنجن هٿن ۾ بڻج به ڏنو ويندو. اسان اوهان جي شاديءَ ۾ ڪوٽ ڊيجي، ششي ٿان¹⁵، شيواڊيجي¹⁶، راجستان، ڪڇ ڀڄ ۽ پاتال بندر¹⁷ جي راجائن کي گهرايو آهي. اسين ماڻ مٺيءَ ۾ ساڻن کڻي ڳالهيون ڪنداسين. اوهين هنن ديوداسين سان گڏجي هڪيا راج-رتول پڄو. راج-رتول ۾ لڇميون اوهان جي واٽ نهارينديون هونديون."

جو حڪم، مهاراج ! " آتم تارا ادب سان مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ آڏو پنهنجو ڪنڌ جهڪايو، ۽ ديوداسين سان گڏجي راج-رتول ڏانهن وڃڻ لڳو.

امر آهي اها ڌرتي، جنهن کي پنهنجا سورهيه سرويچ پهلواڻ آهن. مهان آهي اها قوم، جا پنهنجي ڌرتيءَ تان پنهنجو رت ست گهوري ڄاڻي ٿي. مَر تنهن ڌرتيءَ جون مائرون مَرڪيو مَرڪن، جنهن ڌرتيءَ جي سرحدن تان سينا ساھي ڄاڻن. پل ته تنهن ڌرتيءَ جون سهاڳڻيون ست سونهن، جن جا سهاڳ روھ رڻن ۾ دشمنن سان ڪڙڳ ڪلول ڪن ٿا. پل ته تنهن ڌرتيءَ جون سنگھاريون سوء سوء سينگار ڪن، جن جا سورهيه سوڍا ويرين سان راتاهي جون رانديون ڪن ٿا. پل ته تنهن ڌرتيءَ جون پنوهاڙيون ناچ ۽ ڳاچ ڪن، جن جا پيل پنوهاڙ اٿل ۽ اٿموت آهن، پل ته تنهن ڌرتيءَ جون لال ڪناريون هٿن ۽ پيرن کي مهنديون مڙھين، جن جا ڳاڙها گھوت سر جوت آهن. دنيا جي ڪا به طاقت انهيءَ ڌرتيءَ تي پنهنجو ڌاڪو ڄمائي نه سگهندي. دنيا جي ڪا به طاقت انهن سهاڳڻين جا ڳھڻا لاهي نه سگهندي. دنيا جي ڪا به طاقت انهن لال ڪنارين جي هٿن تان اها مهنديءَ جي سونڌي ريتي، رنگت ڊاهي نه سگهندي. دنيا جي ڪا به طاقت انهيءَ ناچ ۽ ڳاچ جي آوازن کي ڊٻائي نه سگهندي، اها قوم پهاڙن جيان پنهنجيءَ جڳهه تي اٿل هوندي آهي. جيئن کير ٿر کي ڌوڌي نٿو سگھجي، جيئن ڪارونجھر ۽ ڪانيو ڪي، هالار ۽ پٻ ڪي، ڀڳي توڙهي ۽ گنجي ڪي،

¹⁵ ششي ٿان : سيستان، سيھوان، سيھون

¹⁶ شيوا : سوي

¹⁷ پاتال بندر : ڪراچي، قديم دنيا جي تاريخن ۽ ڪتابن ۾ انهن ٽنهي شهرن جو نالو اچي ٿو. سبيءَ ۽ ڪوٽ ڏيجيءَ يا ديويءَ جو ڪوٽ جي قديم تهذيب موئن جي دڙي جي همسر آهي.

ڇو هڙ ۽ سورجاڻيءَ کي پنهنجين جڳهين تان هٽائي نٿو سگهجي، تيئن انهي قوم کي به لوڏي ۽ ڌوڏي نٿو سگهجي. ڀل ته انهيءَ ڌرتيءَ جا ماڻهو جنگ ويل به جشن ملهائين، خوشيون ڪن. اُها قوم امر آهي، ۽ امر رهندي، اُها ڌرتي مهان آهي، ۽ مهان رهندي.

سونمياڻيءَ ۾ مهاوید آتم تارا جي وهانءَ جا وڏي ڌام ڌوم سان جشن پئي ملهايا ويا. سونمياڻيءَ جي پري پري جي راڄڌانين جا ٿي راجا پنهنجي راڻين، لڄمٽن، لڄمين، جڌاڳواڻن، گهوڙن ۽ ٻيڙن سان سونمياڻيءَ ۾ اچي هيڪاندا ٿيا هئا. اڄ سونمياڻيءَ ۾ ڪوٽ ڏيڄي جو راجا ۽ راڻي ڪنواريتن جي جڄ وٺي اچڻا هئا. اڄ سونمياڻيءَ جي لال ڪنوار اچڻي هئي. تنهنڪري، اڄ ساري سونمياڻيءَ نوان ويس ۽ وڳا ڪيا هئا. هزارين دايون ۽ ٻايون، طرحين طرحين هار ۽ سينگار ڪري، ڪنوار جي آجيان لاءِ سنڌو- گهاٽ تي اچي مڙيون هيون، هر طرف هزارين ماڻهن جا هشار هئا. چوڏس ميڙا ۽ مندليون متل هيون. چونڪ چونڪ تي دهلارين دهل پئي وڄايا. نينگرين دهلارين جي چوڌر ڪول ڦيرا پايو، پڙا لمڪايو، ناچ پئي ڪيا. بازيگر بازيون پئي ڏيکاريون. سون ورنيون سوڍيون ۽ سنگهاريون، سنگهرون ڪريو، ڪنوار جي آجيان لاءِ سهرا ڳائي رهيون هيون. سوين پوڄارڻيون ۽ ديوداسيون ڪنوار جي سواڳت لاءِ گلن ڦلن ۽ سُرهائين جا ٿالهه کنيو، اُڪنديون بينيون هيون. اڄ جنگي جواڻن خوشيءَ جا پير پئي وڄايا. چوڏس خوشيءَ جو پڙالو وڄي رهيو هو. اڄ هر مڙس جڻ گهوڙيتو ٿي لڳو. اڄ هر مُنڌ جڻ ته ڪنواريتي هئي، اڄ هر نينگري گهڻن سان جهنجهيل لال ڪنوار ٿي لڳي. مهاوید آتم تارا جي وهانءَ جي خوشيءَ ۾، سونمياڻيءَ ۾ الائي ڪيتريون سڳابنديون ٿيون هيون. ڪيترين لڄوڙين نينگرين، سچلين ڪوڏين جا ڳانا ٻڌي، پنهنجن سپنن جا گهوٽ پوڄيا هئا. اڄ ڪيترين نينگرين کي سندن ماءُ - پيئن پنهنجن گهوٽن سان سنڌوءَ جا سير ڪرڻ لاءِ چيڪ ڇڏي ڏنو هو، ته جيئن پاڻ ۾ هرن مرن. ڪيڏا ناتا جڙيا هئا، ڪيترا نوان نينهن پنا هئا، نيٽن ۽ نيٽن ۾ ڪيڏا سپنا سرجيا هئا --- ساري ڄمار ڳر لڳي جيون گهارڻ جا سپنا، هڪٻئي تان گهور جا سپنا، هن ڌرتيءَ جي نئين نسل جي اندر ۾ پيهي ڳجهه ڳولڻ جا سپنا، هن ڌرتيءَ جي نئين نسل جا سپنا. ڪيڏيون آسون پر جيون هيون، ڪيڏيون مرادون پنيون هيون. اڄ اُها ڀاڳ ۽ سپاڳ جي ديوي اچي رهي هئي، اڄ اُها روپوتي، رنگرتي، لال ڪنوار اچي رهي هئي. اڄ اُها سونمياڻيءَ جي سور جونسِي سونهن جا ڌياڻي اچي رهي هئي، تنهنڪري ان ديويءَ جي درشن لاءِ دل اُڪندي هئي، هر من ماندو هو...

" هو ڏسو، اُتر کان سڙه ڪچيا آهن."

" هو ڏسو، جج اچي پئي."

" هو ڏسو، هوڙهن منهن ڪڍيا آهن."

ساري سنڌو- گهاٽ تي هزارين آوازن جو پڙالو پيدا ٿي ويو هو. پري، اُتر پار ڏانهن، جتي سنڌو گول دائري سان ور ڪايو نيٺ- نهار کان اوجھل ٿيو ٿي وئي، سٿاون سڙهن منهن ڪڍيا هئا. جج جي آجيان لاءِ پوڄارين سنڪ تي وڏي ڦوڪ ڏني. جنگي جواڻن پير تي ڏونڪا هنيا، ساري سنڌو- گهاٽ تي ڊوڙ ڊوڙان لڳي وئي هئي. هر ماڻهوءَ، هر مُنڌ، هر ٻار، ڪنوار کي ويجهي کان ويجهو ڏسڻ ٿي گهريو. اُهي ماڻرون جن ٻارن کي ٿڄ پئي پياري، سي به ٻارن کي ٿڄ ڇڏائي پٽ ڏانهن ڊوڙ ٿي ويا. هر طرف کان ماڻهن جو هڪ سمنڊ هو، جو پٽ تي پلتي پيو هو. اُتر جي سڻائي واءِ ۾، بيل ديوتا ۽ طرحين طرحين مورتيون اُڪريل هوڙهن ۽ ٻيڙن جا سڙه، دهلن ۽ دماڻن سان، نٿ ۽ ادمبر سان، سنڌوءَ جي لهرن مٿان تٽهين جي پڪن جيان تڪا تڪا سرڙا ڪندا ٿي آيا. سڀن کان اڳ، پوڄارين ۽ پوڄارڻين جو هوڙهو هو. تنهن پٺيان سونميائيءَ ۽ ڪوٽ ڏيجيءَ جي جنگي جواڻن جا اٿ هوڙها هئا. انهن جي پٺيان ڪوٽ ڏيجيءَ جي راجا ۽ راڻيءَ جو خوبصورت، رنگين هوڙهو هو، جنهن جي کليل پالڪيءَ ۾ ڳاڙهيءَ سيج ۽ پٿوراڻين تي لال ڪنوار، گوڏن ۾ منهن لڪايو، جُهنب هڻيو ويني هئي. انهيءَ جي پٺيان ڪنوار جي ماءُ - پيءُ، لچمڻ ۽ لچمين جا هوڙها هئا. انهن پٺيان سوين ڄاچين جا هوڙها ۽ ٻيڙا هئا. اُتر جي سڻائيءَ واءِ ۾ سڄاڻ ناکا هڙني هوڙهن کي سهڻي نموني هڪٻئي پٺيان، هڪ سنگهر سان، هنجهن جي وڳر جيان هلائيندا ٿي آيا.

اي لال ڪنوار تون پلي آئينءَ !

اي ڀاڳ ۽ سپاڳ جي ديوي، تون جيءُ آئين !

شال تنهنجو مان سدا مٿانهون هجي !

شال سدا اوچو چوڙين ۽ ماڻين !

شال سدا سونميائيءَ جي راڄ- رتولن ۾ پنهنجي ور سان سڪياڻي هجين !

ڪنوار جي آجيان لاءِ هزارين ٻانهين- پريل ٻانهون لهرائون هيون. سون ڪڙن ۽ ڪنگڻن وارا هٿ ڪڇيا هئا. سونميائيءَ جو مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ ڪوٽ ڏيجيءَ جي راجا ۽ راڻي، ڪنوار ۽ ڄاچين جي آجيان لاءِ، پنهنجي ديس جي راجا ۽ تنهي مهمان راجا ۽ راڻين، مهاپوڄاري لچمين ۽ لچمڻ، ۽ گهوٽ ساڻ، سنڌو- گهاٽ جي مٿانهين ماڙين تان لهي،

هيٺ پتڻ تي آيا هئا. سڀ کان پهرين ڪوٽ ڏيڄيءَ جي راجا ۽ راڻيءَ جو هوڙهو پتڻ سان لڳايو ويو هو. ڪوٽ ڏيڄيءَ جي راجا ۽ راڻيءَ پتڻ جي وڏن ڏاڪن تي پير رکندي ئي، سونمياڻيءَ جي مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ جي آگيا ۾ پنهنجا ڳاٽ هيٺ ادب سان جهڪايا هئا. سونمياڻيءَ جي مهاراجا ڏاڍي سڪ ۽ اُتساه مان ڪوٽ ڏيڄيءَ جي راجا کي آشيرواد ڏيندي چيو ۽

" اي ڪوٽ ڏيڄيءَ جا سرواڻ ۽ اڳواڻ، تون پلي آئين، جي آئين، اسان جون اڪيون ٽڏيون. اسين پنهنجي ديس جي تنهي مهمان راجائن ۽ راڻين، مهاپوڄاريءَ، لڄمڻن ۽ لڄمين ۽ ساريءَ پرڄا طرفان اوان جي راڻيءَ ڪنوار، ڪنوار جي ماءُ پيءُ ۽ ساريءَ جڄ کي آشيرواد ڏيون ٿا جو اوين وڏا وڙ ڪري اسان جي آسٽ آڻيا آهيو."

" اي ڏيڄ ڌرتيءَ جا ڌڻيءَ، سونمياڻيءَ جا سرواڻ، دراوڙن جا اڳواڻ، شال اوهان جا ڪيٽ سدا ساوا، اٽڻ اُجرا ۽ سڙه سوايا هجن. ايڏي شان ۽ مان لاءِ وڏا پال اوان جا، جو ٻانهي جو ايڏو قدر ڪيو اٿو. شال سدا سونمياڻيءَ جي پونءِ مٿان سورج جيان چمڪو، جو اسان جو مان ۽ مرتبو اوان جي دم سان آهي."

ڪوٽ ڏيڄيءَ جي راجا ۽ راڻيءَ هڪ ڀيرو وري پنهنجي مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ آڏو سر نوائي نوڙت ڪئي. مهاراجا راجا سان، ۽ مهاراڻيءَ راڻيءَ سان پاڪر پائي مليا. پوءِ لڄميون لال ڪنوار کي مهاراجا ۽ مهاراڻي آڏو وٺي آيون. گهنبي جهنڊ ۾ لال ڪنوار ڏسي، مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ پيار مان کيس سيني سان لڳايو. مهاراجا ڏاڍي پيار مان جهنڊ ۾ بيٺل ڪنوار جو مٿو چُمندي چيو ۽ " اي لال ڪنوار، تون پلي آئينءَ، جيءَ آئين ! شال سدا سنگهارين ست ۾ سونهين، سون روپي سان رانديون ڪرين. اسان تنهنجي گهوت سان جي وڃن ڪيا آهن، سي سڀ پارينداسين. تون سونمياڻيءَ جي راڄ-رتولن ۾ مهاديوين جي نٿ سان رهندينءَ. اسان جي راڄ ۽ پاڳ جا در سدا تو لاءِ کليل هوندا، جو تون هڪ مهاتما جي مڱ آهين."

جهنڊ ۾ بيٺل ڪنوار مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ جي آگيا ۾ سر نوائي نوڙت ڪئي. پوءِ مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ وڏي قرب ۽ پيار سان ڪنوار جي ماءُ - پيءُ سان مليا، ۽ سونن لڪڻن، سون ڪڙن ۽ ڪنگڻن وارا هٿ ڦهلائي ساريءَ جڄ کي آشيرواد ڏنو.

پوءِ ڇا هو، هر طرف کان خوشيءَ جي آوازن جو هولريو مڇي ويو هو. سنگهارين ۽ سوڍين جي لاڏن ۽ سهرن جي آوازن سان گڏ، ڪنوار ۽ جڄ مٿان هزارين گلن ڦلن ۽ ڦوٽن

جي مينهن وٺا هئا. ڪپور، ڪتوريءَ ۽ طرحين طرحين سرهاڻين جي ورکا ٿي هئي. هزارين هوليءَ جاري رليا هئا ڇٽان ٿي هئي....

۽ پوءِ، جڏهن مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ چئني راجائن ۽ راڻين سان ڪنوار ۽ جڳ کي وٺي، مٿي سنڌوءَ جي وڏي ويڪري بچاءَ بند تي آيا، ته سنگهرون ڪري بيٺل پوڄارين ڪنوار جي آجيان ۾ سنڪ وڃايا. سونميائيءَ جي هٿياربند ڪٽڪ جي، سوين سنگهرون ڪري بيٺل، جنگ جواڻن پنهنجا ڪڙڳ ڪلول، پالا ۽ بڻچ هوا ۾ لهرائي، واڳونءَ جي ڪلن واريون ڀالون کائڻ، ڪرڻ ۽ ڪهاڙن سان وڃائي وڏي دٻڊي، نٺ نانگر سان ڪنوار جي سلامي پري.... ۽ پوءِ، مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ ڪنوار کي جهاڻن ۽ جهولڻن جڙيل، موتين ۽ ڪوڏين مڙهيل، وڏيءَ رنگين پالڪيءَ ۾ ويهاري راڄ-رتولن ڏانهن هلڻ لڳا هئا.

انهيءَ شام سنڌو-گهاٽ تان دهلارين، ناچڻين، پوڄارين ۽ پوڄارڻين ۽ جنگي ڪٽڪ جي وڏي جٿي سان، وڏي ساز ۽ آواز، ڌام ڌوم سان، سڀني جي جڳ هلي هئي. پالڪين پٺيان پالڪيون هيون. هاڻين پٺيان هاڻي هئا. رٿن پٺيان رٿون هيون. بيل گاڏين پٺيان بيل گاڏيون هيون. ماڻهن پٺيان ماڻهو هئا. وڏي ساز ۽ آواز، هل ۽ هاگامي سان، سڀني جي شهر ڏانهن جڳ هلي هئي.

اهو سنڌو-گهاٽ جو تجب چهچتو هو، جڏهن ڪنوار کي راڄ-رتولن پڄاڻ لاءِ سڀ ماڻهو جڳ پٺيان خوشيون ملهائيندا، هڪ هڪ ٿي هليا ويا هئا، ۽ ساري سنڌو-گهاٽ تي نوائي قهلجي وئي هئي.... رڳو بيل ديوتا، واڳونءَ ۽ گنڊرن جون شڪليون اُڪريل هوڙهن ۽ بيڙن جا رنگين سڙه ڏاڍيءَ گنڀيرتا سان جُهلي رهيا هئا. سنڌيا جي رنگن ۾ وهنتل سهائي سنڌوءَ جي سائيري پاڻيءَ ۾ رڳو پوڄا جا گل، ڦرڦوٽا ۽ ڦل تري رهيا هئا. ڌرتيءَ تي رهجي ويا هئا ڳاڙها، هيڊا، ڪرمچي، نيرا، گلابي ۽ لياري رنگ، ۽ واءُ ۾ رهجي وئي هئي ڪتوريءَ جي خوشبو!

***

او جڳاڻو، وياءَ جي واڌاري جو جڳاڻو هو. اهو جڳاڻو هو، جنتي ديويءَ جي پوڄا جو، لنگ جي پوڄا جو، شو ۽ پاربتيءَ جي پوڄا جو، وڏا سوڻ ساڻ ڪري، گهوٽن ۽ ڪنوارين جي پوڄا جو، وڏيون سُڪائون باسي، نئين بري اُپائڻ جو... نه ته شايد اڄ هن ڌرتيءَ تي ڪجهه به نه هجي ها --- نڪو پانڌي، نڪو پيڇرو.

سپنا سپنا سنڌوءَ مٿان چوڏهينءَ جو چنڊ چڙهيو هو. ٿم - ٿم ڪندا تارن جا ڪوڙين ڏيئا ٻريا هئا. اڄ مهاويد آتم تارا جي وهانءَ جي رات هئي. اڄ گهوٽن ۽ ڪنوارين جي پوڄا جي رات هئي. اڄ ڪيتريون نينگريون پنهنجن سپنن جي سپرين کي سهاڳ جا ڳانا ٻڌي، گهوٽ پوڄينديون. اڄ وڏا لايا سجايا ٿيڻا هئا. اڄ وڏي يلاري رات هئي. اڄ ساري سونمياڻيءَ انيڪ اماڙين جي روشنن سان ٻه ٻه بري رهي هئي. گهر گهر سوين ديپ روشن هئا. اڄ ڳليءَ ڳليءَ ۾، چونڪ چونڪ تي نينگريون نچي رهيون هيون. اڄ گس گس تي، گهاٽ گهاٽ تي، ڪنوارين جا هار سينگار ۽ ڏيڄ پئي ڏيڪاريا ويا. راڄ-رتول کان ماتا ديويءَ جي مندر تائين روشنن جي ڪيرڌار ڦهليل هئي، سارو وايو منڊل گهنڊن ۽ سنڪن جي آوازن سان گونجي رهيو هو. اڄ ماتا ديويءَ جي مندر اڳيان هزارين ماڻهن جا ميڙ هئا. سوين رٿون، پالڪيون ۽ بيل-گاڏيون هيون. اڄ ماتا ديويءَ جي مندر ۾ اندر وڃڻ لاءِ ماڻهن جو ڪو گهٽ ئي ڪو نه ڇڏيو هو. اڄ وڏو پوڄا ۽ پراڻا جو ڏينهن هو - جنتي ديويءَ جي پوڄا جو، لنگ جي پوڄا جو، شو ۽ پاربتيءَ جي پوڄا جو، گهوٽ ۽ ڪنوار جي پوڄا جو.

ان رات، ماتا ديويءَ جي سوين پوڄارين ۽ پوڄارئين جي ياترائن سان گڏ، وڏا گهنڊ گونجاري هئا، سنڪ وڳا هئا. سهسين سرهاڻين جي ورکا ٿي هئي، رنگين ڌوپ ڦلاريا هئا. مهاپوڄاريءَ، مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ، گهوٽ ۽ ڪنوار پٺيان، ڌرتي ماتا آڏو ناد ۽ نگد جي جهونگارن سان، وڏا سجدا گهوريا ويا هئا. وڏي پوڄا پاٽ کان پوءِ، مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ کي ڌرتي ماتا جي سامهون اونچي سونهري تخت تي ويهاريو ويو هو. سڀ راجا-راڻيون پنهنجن تختن تي ويهجي ويا هئا. سڀ لڄمڻ ۽ لڄميون، مڪي جُڏ اڳواڻ، رکوال، ديوان داڙا، پانڊت ۽ ڪيرت، ۽ ساري پرڄا پنهنجن پنهنجين جڳهين تي ويهجي وئي هئي. ماتا ديويءَ جي انگاس مورتِيءَ آڏو، گول سونهري پنڊال تي، ڳاڙهيءَ ستارن جڙيل سيج مٿان، رڳو ڳاڙهن پٽ پٽهڙ وڳن ۾ ويڙهيل، گهوٽ ۽ ڪنوار رهجي ويا هئا. ٻنهي جي مٿان

سونن ڦلن سان جڙيل ڳاڙهي پٽ جا شالودا هئا. ٻئي ماما ديوي آڏو ٻرندڙ مڇ جي سامهون، هڪٻئي کان ٿورو وٿيرڪا، گوڏن ڀر، تپسيا سان ٻانهون ٻڏيو بيٺا هئا. گهوت ۽ ڪنوار کان اڳيرو، ڌرتي ماما جي انگاس مورتِيءَ آڏو، تپسيا ساڻ گوڏن ڀر بيٺل مهاڀوجاريءَ پنهنجيون ٻئي ٻانهون ڦهلائي ڇڏيون هيون، ۽ ساري مندر ۾ سندس گنڀير آواز گونجڻ لڳو هو :

" اوڌرتي، او ماما وڌاتا !

خوش ٿي،

اڄ تنهنجي مندر وهانءَ جي رات سڄي آهي :

هن ڌرتيءَ تي، وهانءَ جي رات کان وڌ ڪا ڀلاري رات ڪانهي،

هن ڌرتيءَ تي، گهوت ۽ ڪنوار جي سنگم کان وڌ ڪا ڀوجاري ڳال ڪانهي.

او ڌرتي، او شڪتي ماما!

اڄ تنهنجي مندر ۾ وڌا لايا سجايا ٿيڻا آهن،

اڄ وڏي ڀاڳ ڀري رات آهي،

اڄ پانڊت جو پڙهي، سوا اگهائيج،

۽ هن گهوت ۽ ڪنوار مٿان سدا ٻاجه ٻيلائي ڪج، جو انهن جو پهريون ٻار، تنهنجي مندر

جو مهاڀوجاري ٿيندو.

او ڌرتي، او ماما وڌاتا !

سڀ ڀوجا ۽ پڙلاؤ تولا آهن،

سڀ ساز ۽ آواز تولا آهن."

ائين چئي، مهاڀوجاريءَ ڌرتي ماما آڏو ٿي وڌا سجدا گهوريا، ۽ هلندو، گهوت ۽ ڪنوار

جي اڳيان ٻرندڙ باه جي مڇ جي سامهون اچي بيٺو. سوڻن ۽ سائن جي سامان جا ٿالھ ۽

گلن ڦلن ۽ سرهاڻين جا چڇ ڀري بيٺل ڀوجارڻيون، مهاڀوجاريءَ جي ويجهو آيون. ڪا دير ته

مهاڀوجاريءَ وهانءَ جي استنيون پڙهندو، گهوت ۽ ڪنوار مٿان گلن ۽ ڦلن جي ورڪا ڪندو

رهيو، ۽ پوءِ گهوت جي اڳيان بيهي اوچي آواز چيائين :

" گهوت وڃن ڪري ته هو سڄي ڄمار پنهنجي ڪنوار سان سڄو رهندو."

ڳاڙهي وڳي ۾، موڙن جڙيل گهوت، جهڪيل ڪنڌ سان چيو :

" آءُ آتم تارا، پت پونءَ گر سمبارا، پنهنجي مهاراجا، مهاراڻيءَ، سڀني راجائن ۽ راڻين، لچمڻن ۽ لچمين ۽ ساري ست آڏو وڃن ڪريان ٿو آءُ سڄي ڄمار پنهنجيءَ ڪنوار سان سڄو رهندس، سدائين کيس پنهنجي ساھ سان ساندينس، ڪڏهن کيس مٺو نه گهرندس. "

" ڪنوار وڃن ڪري " مهاپوڄاريءَ جو ڳورو آواز وري گونجيو.

گھنڀي جھنڊ ۾ اڻاڪي چرپر ٿي، ۽ ڪنوار هٻڪندي چيو :

" آءُ شيوا ديڄي، ڌيءَ مڪي پنڊي سمبارا، ماتا ديويءَ جي مندر ۾ پنهنجي مهاراجا، مهاراڻيءَ، سڀني راجائن، راڻين ۽ ساري ست آڏو وڃن ٿي ڪريان ٿي ته پنهنجي گهوت سان سدا سڄي رهنديس. مان پنهنجيءَ ڪُڪ مان هن لاءِ گلن جهڙا ٻار چڻيندس، ۽ راتين جون ننڊون ڦٽائي، ساري ڄمار پنهنجي ور ۽ ٻارن جي شيوا ڪندس، آءُ ساري ڄمار پنهنجي ور مٿان گهوري ويندس. "

ڄڻ جلت رنگ وڃي ويو. ڪنوار جي ڳالهه تي لچمين ۽ ڪنوارين نينگرين ۾ تهڪڙو مڇي ويو. سڀ راجا ۽ راڻيون هڪٻئي ڏانهن نهاري مُرڪڻ لڳا. مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ جا مُڪڙا بهڪي ويا. ساري مندر مان هر طرف کان واڙين جون وايون ورڻ لڳيون. آوازن جون هولريو پيدا ٿي ويو. گهوت ۽ ڪنوار مٿان پوڄارڻيون ۽ ديوداسيون گول دائرو پائي، گلن جي ڇٽ-ڇٽان ڪرڻ لڳيون. نارين جي لاڏن جي آوازن سان سارو مندر گونجي ويو....

۽ پوءِ مهاپوڄاري، تڪي منهن واري چُرِي هڪ پوڄارڻ جي ٿالهيءَ مان کڻي، گهوت ۽ ڪنوار جي آڏو آيو. گهوت ۽ ڪنوار ڳاڙهن وڳن مان هٿ ٻاهر ڪڍي ڏانهنس وڌيا. مهاپوڄاريءَ گهوت ۽ ڪنوار جي هٿن جي آڱوٺن کي ڇهڪ ڏيئي، ٻنهي جي رت سان ٻڌل آڱوٺن کي هڪٻئي سان ملايو. پوءِ مهاپوڄاريءَ، سندن پٺيان بيهي، گهوت ۽ ڪنوار جي اجرڪن جي پلون کي ڳنڍ ڏيئي، سدا لاءِ کين جيون جي ٻنڌڻ ۾ ٻڌي ڇڏيو هو -- ۽ ساري مندر ۾ سندس آواز گونجڻ لڳو هو :

" او ڌرتي، او ماتا وڌاتا !

خوش ٿي،

اڄ تنهنجي مندر ۾ هنن گهوت ۽ ڪنوار، پنهنجن ابن ڏاڏن جي ريت رکي، هڪٻئي کي پنهنجايو آهي.

خوش ٿي جو اڄ هي ٻئي هڪ رت، هڪ جان، هڪ جُسو ٿي ويا آهن.

هنن جا ٻار جي ٿيندا، سي تنهنجي شيوا ڪندا.

او ڌرتي، او شڪتي ماتا !

اڄ پانڊت جا ڳنڊ ٻڌي آهي، سا سوگهي ڪريج،
۽ هن گهوت ۽ ڪنوار مٿان سدا سولو ڍارو ڍاريج.
او ماما، ٻاجه ٻيلائي ڪريج، ٻاجه ٻيلائي ڪريج.
جو تون سڀ کان ٻاجهاري ديوي آهين،
جو اسين سڀ تو کي سجدا ڪريون ٿا.... "

"ماتا ديويءَ کي سجڊو ڪريو !... ماتا ديويءَ کي سجڊو ڪريو !

هر طرف کان پوڄارن ۽ پوڄارڻين جا آواز اچڻ لڳا هئا.
مهاپوڄاريءَ گهوت ۽ ڪنوار پٺيان مهاراجا، مهاراڻيءَ، سڀ راجا ۽ راڻيون، لچمڻ ۽
لچميون، مٿانئن مڇرڪا ڪري اچي بيٺا. گهوت ۽ ڪنوار اڳيان ڪٽيءَ جو وتو رکيو ويو.
پهرين گهوت ڪٽيءَ جو گرھ ڪٽي ڪنوار جي وات ۾ وڌو. ۽ پوءِ ڪنوار مينڊيءَ رتڙي هٿ
سان گهوت کي ڪٽي ڪرائي. هر طرف کان تهڪڙن جا آواز گونجڻ لڳا.
پوءِ گهوت ۽ ڪنوار کي هڪٻئي جو اوڀر ڪير پياريو ويو.

پوءِ لائنن جو وارو آيو. سارو سهائو مندر لائنن جي لاڏن جي آوازن سان گونجي ويو.
سڀ کان پهرين مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ گهوت ۽ ڪنوار کي لائنون ڏنيون. انهيءَ کان پوءِ
سڀني راجائن ۽ راڻين لائنون ڏنيون. هاسيڪار گهوت ۽ ڪنوار جي مٿن کي زور سان ٿي
ٽڪرايائون. ناز ڪڙيءَ ڪنوار جي بچاءُ لاءِ، پوڄارڻيون ساڻن جهڳٽنديون رهيون. هر طرف
کان سهرن ۽ واڏاين جا آواز گونجندا رهيا، وڏا سوڻ ساڻ، ناچ ۽ ڳاچ ڪرڻ کان پوءِ،
پوڄارڻيون ڪنوار کي گهوت کان جدا ڪري، لنگ پوڄا ڪرائڻ وٺي ويون، ۽ ڪنوار کي
سڀني ديوين ۽ ديوتائن آڏو ڦيرايو ويو.

ڪنوار شو ۽ پاربتيءَ جي پوڄا ڪئي. هن گڏوگڏ ماتا جي ٿڻن ۾ پاربتيءَ جيان وات وڌو،
۽ پوءِ هن لنگ پوڄا ڪئي. پوڄارڻين هن جي لسڙي پيٽ تان پوڄارو پهڻ گهمايو. شيوا
جي ساري سرير ۾ جڻ اگني ڊوڙي وئي. سنڌ سنڌ ۾ سيڙهاٽ پئجي ويس.

پوءِ پوڄارڻيون کيس جنتي ديويءَ جي مورتِيءَ آڏو وٺي آيون، جنهن جي سرير مان نئون
وڻ ڪٽي رهيو هو. ڪنوار گوڏن ڀر جنتي ديويءَ آڏو جهڪي پنهنجيون ٻانهون پوڄا لاءِ
ڦهلائي ڇڏيون --- ۽ سندس ڌيمو، مٺو آواز مندر ۾ گونجي ويو، جنهن ۾ هن وقت هر
طرف سانت ڦهلجي وئي هئي :

"او جنتي،

او نئين بُري اُڀائيندڙ ديوي !

اڃ جي رات آءُ پريم پوڄيندس،
اڃ جي رات منهنجي وهانءُ جي پهرين رات آهي....
او ديوي،
مون کي ستن پتن ۽ ستن ڏيئن جي ماءُ ڪريج،
منهنجي ڪڪ کي، پنهنجي ڪڪ جيان سدا سائو رکيج !
آءُ وڃن ڪريان ٿي ته منهنجا ٻار تنهنجي ڪيئن جي، تنهنجن ماڻهن جي، تنهنجي ڌرتيءَ
جي، تنهنجن مندرن جي شيوا ڪندا.
او ديوي، مون کي پئون ست پت ڏجان....
او ديوي، باجهه ڪجان، باجهه بيلاتي ڪجان ! "
۽ لال ڪنوار جنتي جي ديويءَ آڏو ڪير- پتن لاءِ وڏا سجدا گهورڻ لڳي.
ان رات ماما ديويءَ جي وڏي مندر ۾ وڏا سوڻ ۽ ساڻ ڪرڻ ۽ وڏي پوڄا پات ڪرڻ کان
پوءِ مهاراجا، مهاراڻيءَ، سڀ راجا ۽ راڻيون، لچمڻ ۽ لچميون، جنگي اڳواڻ ۽ ساري جيج،
گهوٽ ۽ ڪنوار کي سهسين سينگار ڪرائي، سجايل پالڪيءَ ۾ ويهاري، وڏن دهلن ۽
دماڻن سان، راڄ- رتول ڏانهن هلڻ لڳا هئا.
مندر کان ٻاهر ايندي ئي، هزارين ماڻهن جو هولريو مچي ويو هو. ماما ديويءَ جي مندر
کان راڄ- رتول تائين روشنين جون لاتون هيون. ٻنهي طرفن، گلبن ۾ ماڻهن جا هشام بيٺ
هئا. گهوٽ ۽ ڪنوار ساريءَ جيج مٿان، ماڙين جي هيٺان توڙي چٽين مٿان گلن ڦلن،
سرهائين ۽ رنگن جي ورکا شروع ٿي وئي هئي. هر طرف کان واڏاين ۽ دعائن، لاڏن ۽
تهڪن جا آواز ٻري رهيا هئا. هر طرف شرنايون گونجي رهيون هيون، واچت وڃي رهيا
هئا. ڄڻ سونمياڻيءَ جا باغ، بندر ۽ بازارون، رڳو آواز بنجي ويا هئا ---
" هن ڌرتيءَ تي، وهانءَ جي رات کان وڏ ڪائي پلاري رات ڪانهي !
هن ڌرتيءَ تي گهوٽ ۽ ڪنوار جي سنگم کان وڏ ڪائي پوڄاري رات ڪانهي ! "
اها ديهه- ڌرم جي رات هئي.... گهوٽ ۽ ڪنوار جي سنگم جي رات --- چانڊوڻي، تارن،
ترن ۽ ڪٽين پريل، هيرن ۽ هلورن هاڻي، سونهن ۽ وونهن پري رات --- پريم جي رات.
جسم جي پوڄا هن ڌرتيءَ جي سڀ کان اڳاهين پوڄا آهي. پريم هن ڌرتيءَ جو سڀ کان
اڳاٽو ڌرم آهي. پريم بنا هي جيون پاپ آهي، سراپ آهي، دولاپ آهي. پريم، ديهه جو سڀ
کان وڏو ڌرم آهي. هن ڌرتيءَ تي جو ڪجهه آهي، اهو سڀ پريم جو ڪرشمو آهي.

ان رات، سنتو- گهات لڳ، سونمياڻيءَ جي مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ جو گهوت ۽ ڪنوار کي ڏيڇ ۾ ڏنل نئون رنگ- رتول، اندران توڙي ٻاهران، سوين ڏيئڻ ۽ اُماڙين جي روشنين سان جڳمڳ جرڪي رهيو هو. ساري رنگ- رتول، اندران توڙي ٻاهران، سوين ڏيئڻ ۽ اُماڙين جي روشنين سان جڳمڳ جرڪي رهيو هو. ساري رنگ- رتول کي طرحين طرحين ساز سامان، سيڇ پلنگن، پٿوراڻين، پالڪين ۽ پاڻولين سان سجايو ويو هو. در در تي رنگا رنگ جهابا، جهولڻا ۽ جهالورا پئي لڙڪيا. ان رات گهوت ۽ ڪنوار کي وڏن لاڏن ڪوڏن سان، دهلن دمانن، ناچن ۽ ڳاچن سان سندن نئين رنگ رتول ۾ آندو ويو هو. هزارين ڇاڇي ۽ ساڇي اچي مڙيا هئا. رتول جي اندر توڙي ٻاهر ماڻهن جا ميڙا هئا. ناچ ۽ ڳاچ هئا. مڪڻ ۾ چل روتلا، ڳڙداڻيون، ڪُٽيون، بُسريون کاڌيون ويون هيون.

ان رات، آڏيءَ ويل، جڏهن سڀ پوڄارا ۽ پوڄارڻيون، مهمان راجا ۽ راڻيون، لڇمڻ ۽ لڇميون، دايون ۽ ٻايون، گهوت ۽ ڪنوار کي سُرهِي سيڇ مٿان ويهاري، مٿائن سوين سوڻ ساڻ ڪندا، چندن ۽ ڪپور جي سُرهائين، گلن ۽ قلن جي ورڪا ڪندا، خوشيون ملهائيندا، ڳائيندا وڄائيندا هليا ويا هئا، ۽ جڳمڳ جڳمڳ جرڪندڙ رنگ-رتول ۾ رهجي ويا هئا - نيريءَ سيڇ تي، ڪهنبي جهنڊ ۾ لال ڪنوار، ۽ ڪنوارين ڪڪورڻو گهوت. ٻنهي جي وچ ۾، بيچين سانت ۽ ڏکڻ هير ۾، جُهلي رهيا هئا - رتول جا هيڊا، ساوا، پورا، ناسي، ڪرمڇي، ڳاڙها، ساوا، واڱڻائي، پڳ-پڳ جهالورا، ۽ ٿمر - ٿمر ٻرندڙ ڏيئڻ جون لاٿون.

ڪنوار جُهڻڊ هنيو ويٺي هئي. گهوت ڪن لاءِ ماڙيءَ جي پنڊال تي بيٺو، سونمياڻيءَ ۽ سنڌوءَ جو چهچتو ڏسڻ لاءِ، گهائل نيٽن سان چانڊوڻي ٿپ ۾ ڪي واجهائيندو رهيو هو. دونهائيل نپ، ڪامڻي رات.... چوڏهينءَ جو چنڊ... تارا، تر تروڪڙيون، ڪتيون.... ڌوپا ويڇا، ڦلارجندڙ، ڦهلاري ڪڪر.... ڏنڌلن ڏنڌلن سڀن جي ننگري... باغ، بندر، بازارون، وڻن جي تارن مٿان مورن جا الستي آلاپ - لوڪ لڪاءُ کان لڪي، سنڌوءَ جي اوڀر ۾، هڪٻئي سان ملندڙ ٻن پريمين جا پاڇا.... ڳل ۽ ڳيرائيون.... پور نماس ويرا.... نديءَ جي چانڊوڻيءَ چُر مٿان اُپسراڻن جيان نچندڙ هوڙهن ۽ ٻيڙن جا رنگين سڙه.... بيچين سانت، ۽ سونهن ---

گهوت بيچين ٿي، نيريءَ ستارن جڙيل سيڇ مٿان جهنڊ پائي ويٺل لال ڪنوار ڏانهن نهاريو. ڪهنبي پٽ جي جهنڊ ۾ هوءَ تازي تڙيل ڪنول جيان ٿي لڳي. هو موھ پريل نيٽن

سان ڏانهنس وڃيندو، هوريان هوريان پوڄارا پير ڌريندو، وٽس آيو هو، ۽ گوڏن ڀر، سڀڄ مٿان، سندس سامهون اچي ويٺو هو.

ڪنوار جي من دهڪو لائي ڏنو هو. سندس پاڳ سهاڳ سامهون آيو هو. اڄ سندس پريم پوڄڻ جي رات هئي. اها رات، جنهن لاءِ هن جنم ورتو هو. اها رات جنهن لاءِ نينگريون ورهين کان واجهائينديون آهن. اها رات، جا هر مُنڌو نو لڪ جيوڻين جي جنمن پوڳڻ کان پوءِ ماڻيندي آهي. اها رات، جنهن ۾ ڪنوارين جي جسمن کي نرواڻ ملندي آهي. اڄ هن ديهه جي آڳ جي چوٽڪاري جي رات هئي. شڪتيءَ ۽ مڪتيءَ جي رات. اڄ سڄڻ سامهون هو، اڄ هوءَ سدا سهاڳڻ هئي.

هوءَ جهنڊ ئي جهنڊ ۾ ماما ديويءَ جا ڪوڙين پال مڃيندي، پنهنجي من- مندر جي ديوتا جي آڳيا ۾ هٿ ٻڌي، سندس شيوا ۾ جهڪي وئي هئي. اوس ٿي، هوءَ پنهنجي پريتم جي هنج ۾ ڪنڌ ڌاري، وڏي سجدي ۾ پئجي وئي هئي.

" شيوا...! " گهوت بيڪل ٿيندي کيس پاڪر ۾ پريو هو، ۽ ڪلهن کان ڇهي، سندس گلاب جهڙي مڪڙي تان جهنڊ لٽو هو. ڪنوار جا مڌماتا نيٺ، جواڻي جي ڪپ ۾ ٻوٽيل هئا. پيڙا کان، چپ ٻري ۽ ٻري رهيا هئس. نت، والا، دهري، نرڙ تي تلڪ، ۽ ميندي جي خوشبو. گهوت کيس ڪلهن کان جهلي، سندس مڪڙي جي سوڻ ساڻ ڪيل، ڪامڱر وڄا کي ڏسندو رهيو. گهوت جي هٿن جي ڇههءَ سان ڪنوار جو جسو دنبور جيان وڃي ويو هو، سنڌ سنڌ ۾ سيڙهات پئجي ويا هئس.

"آتما!..." ۽ گهوت جي پاڪر سان، هوءَ گهوت کي سونين ٻانهين- پريل ٻانهين سان وڏي گيرائي پائي، ساڻس پڇي وئي - ڇڻ هندورن جي جهوٽن ۾ لڙهندي وئي... پنيا وار ڇڙي، وڪري ويا هئا، ۽ ڏڪڻ- هير گهلندي رهي -

" ڪانڌ، آءُ ڏاڍي ماندي آهيان تو بن آءُ اڌوري هيس. تون منهنجو مٿيون پڙ آهين. مون مٿا ڍڪ ٿي، وري وڃ. منهنجي ديهه کي پنهنجي ديهه سان واڻي ڇڏ."

۽ گهوت ڍڪ بنجي، مٿانئس جهلي پيو هو. هن ڪنوار جا چميا، پوءِ نت، هٿ-ڪرايون ۽ آڱريون -- ۽ پوءِ چنبيلن، چوٽن جي سڳند ۾ کوٽجي ويو.

روپائين رات - مينديءَ رتا هٿڙا - گجهه گوھ - گل گيرائون - اوڌ اوڌ - آڳ ۽ پيڙا - آنهريون اڪڙيون -- ۽ ڏڪڻ - هير ۾ هندورا جهلندڙ، چڪندڙا قول - بدن... آسائو سهڪو، اونها جهوٽا - اهڙا پيڙا جي اونگهه - اوم - اوم... ۽ ڪنوار جي قول - بدن کي لڳي هئي لاک - لاک، جا سچلين اڇوتين ڪنوارين جي لڱن مان گڙندي آهي.

روپهري رات- گل گيرائيون، مٺيون --. هڪٻئي سان گلجي، گيرائجي وڃڻ - وڻجي وڃڻ، ۽ وري گنڊجي وڃڻ - گر لڳي ڳالهيون ڪرڻ....

ڪنوار سمورا ڳهڻا لاهي ڇڏيا هئا. ڀنڀا ڀنڀا وار سڄي مٿان وڪرچندا ويا. گهڙيءَ گهڙيءَ اکين ۾ اوڙاه پري، هوءَ پنهنجي سهاڳ اڳيان سونهندي رهي.

چنبيليا چوٽا - چانڊوٿو بت - سونا ڏونگر - تڙها، ٿل، گهڙوليون، گهڙا - جر مٿي ڪير- ڌارا، لهرون لهرون هير ڏکڻ جي، هندورا هندورا هانءُ -- ۽ ٽپڪ ٽپڪ تارا....

ڪنوار، سمنڊ جي پاتار ۾ پيل پياسي سڀ جيان، بوند جهڻ لاءِ نيٺ تمڪائيندي، پاتار ۾ تڙگي ٿي، موتي ميڙڻ لاءِ... گهرو ساگر - اونهو اونهو، چوليون چوليون... اواڪ اُڇ، ناتاري ۽ نانهن - ڏکڻ هير، جهوٽا جهوٽا، هلورا هلورا... اوم... اوم....

تارا هيٺ، تارا مٿي. هوءَ اگهور پولارن ۾ اُڀرندي وئي، ۽ هي انت پاتال ۾ پيهندو ويو، ۽ پوءِ چير جي جهاڻن ۽ جهاڻورن جا رنگ وِتر ڳاڙها، ساوا، نيرا ڪرمچي، پورا، ناسي ۽ واڱڻائي ٿيندا ويا - چهچ چهچ، تهاڻ گهڻو چهچ. ٻئي، لهرون لهرون جهوٽا کائيندا، انڊلنن جي دنيا ۾ کوئجي ويا.

ٿم - ٿم تارا - رات ڪامڻي - هير ڏکڻ جي - جهوٽا جهوٽا ننڊ - شڪتي، مڪتي، نرواڻ... ديه جو سڀ کان وڏو ڌرم، پريم - اوم... اوم... اوم....

چون ٿا، اوجاڳي اوجاڳي ستل وينگس ڪنوار جي پوئين پهر جي سڀنا سڀنا ننڊ ۾ ڪي ازل جا اونهان ڪپ ۽ خمار پريل هوندا آهن. دنيا جي ڪا مڌ انهيءَ ننڊ جهڙي نشيلي ڪانهي. ڪا ڪڪوھ اهڙي ڪپ ۽ خمار پريل ڪانهي. ان رات ڪناريون سڌ ٻڌ ڪوئي سمهنديون آهن.

پنپرڪي اوڀر ۾، وهائو، ٿمڪندو، سُوت سُوت مٿي چڙهندو ٿي ويو. مٿي - اڃا مٿي... ڪڪڙن سجاڳيءَ جا دس ڏنا. مورن جي الستي آلاپن سان ساريءَ سونمياڻيءَ جون پتيون ۽ چتيون واکا واکا ٿي ويون. وڻ وڻ سڌ پڙاڏو بڻجي ويو. پوڄا-گهر جا گهنڊ هڪ هڪ ٿي گونجارجي ويا. اوڀر ڪي لاک لڳندي ئي، ساري وسڻي اوشا جي پوڄا لاءِ سجاڳ ٿي وئي هئي. چُلُه چُلُه مان گانين جي چيڻن جو دودرو، قلھباري بادلن جيان وٽ کائيندو، نپ ڏانهن ڦلارجڻ لڳو هو. گهٽين مان گهاگهر مٿان گهاگهر رکي ويندڙ پاڻيارين جي پيهه لڳي وئي هئي. پرھ ويل پاڻي ڀرڻ، ٻوهاري ڏيڻ، وهنجڻ، مڪڻ ولوڙڻ، ڍوڍا ڍڻڻ، مور ڇڳاڻڻ، گائون ۽ ٻڪريون پهراڻڻ، هر ۽ ڏاٽا کڻي کيٽن ڏانهن وڃڻ، ڌرتيءَ جي سڀ کان وڏي پوڄا آهي.

پري، گهڻو پري، جتي برهما لوڪ آهي، جتي ڌرتيءَ ۽ آڪاس جو سنگم ٿئي ٿو، اُتي، ڌرتيءَ ۽ آڪاس جي ڦاڪ مان، نئون سج، سري ڪڍي، سُوت سُوت، هڪ کانو، ٻه کانو، تي کانو، مٿي چڙهندو ويو - مٿي، اڃا مٿي.... ساريءَ وسطيءَ جو ڪار وهنوار چالو ٿي ويو، پر سونميائيءَ جي سڪيلڌي ڪنوار اڃا ستي پئي هئي. مٿس ڪپ مٿان ڪپ چڙهيل هئا. اونهيءَ ننڊ ۾ السوپ ۽ الوٽ هئي. ڪيس جاڳائڻ، سٺو سنوڻ ۽ ساڻ ڪرائڻ ۽ لچميون، پوڄارڻيون، نٽ-راڻيون ۽ جيڏيون سرتيون سنڌوءَ جي سڀ کان سهڻي ۽ سدوري ٻار، سونميائيءَ جي مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ جي پهرئين پٽ، ننڍڙي لچمڻ پونگر کي وٺي آيون هيون ته جئن ئي ڪنوار اک کولي ته سندس پهرين نهار سنڌوءَ جي سڀ کان سهڻي ۽ سدوري ٻار تي پوي - ان لاءِ ته جئن هوءَ به پهريون ٻار اهڙو ئي سهڻو ۽ سدورو ڄڻي.

پر ڪنوار اڃا ننڊ ۾ الوٽ هئي

جهن.... جهن....

جهن... جهن....

جهن... جهن....

پوڄارڻين جهانجهه ۽ تلين جا مٽر آواز ڇيڙي ڇڏيا هئا.

ننڍڙو لچمڻ، لچمين ۽ نٽ-راڻين سان هلندو، ڪنوار جي سيج جي سيرانديءَ آيو هو، ۽ لچمين جي چوڻ تي، لچندي، ڦڪو ٿيندي، ننداڪريءَ ڪنوار جي ڪنول پنبڻ مٿان پنهنجا نازڪ ڇيڙا اچي رکيا هئائين - بنهه ائين، جئن ٿاريءَ تي تڙيل گلاب هوا جي جهوٽي سان سورج مڪيءَ تي ڍري پوي، موتيو چنبيليءَ مٿان لڙڪي پوي، نينگرين تهڪڙا ڏئي کلڻ لڳيون.

"اٿي هيءَ ته اڃا پئي برهما لوڪ جي هندورن ۾ جُهلي "

"ويچاري ساري رات جي اوجاڳيل هوندي."

ساري رتول ۾ تهه - تهه تهڪڙن جو سنگيت گونجي ويو.

ڇيڙن جي ڇههءَ سان ڪنوار جي پنبڻن ۾ اٽلڪي لڙش ٿي.

جهن.... جهن جهن....

جهن جهن جهن....

جهن....

آوازن جو پڙلاءُ چتو ٿيندو ويو. تهڪڙا ۽ سنگيت. هن جي ننڊ ڇڄڻ لڳي هئي - ڄڻ برهما لوڪ مان ترلوڪ ۾ اچي رهي هئي - ڄڻ نئون جنم وٺي رهي هئي. گر موڙيندي،

وڏو آرس پيجي، جاڳي پئي. سندس پهرين نهار، مرڪندڙ، ننڍڙي لچمڻ، پونگر تي پيئي. سندس سيج جي چوڌاري لچميون، نٽ- راڻيون، پوچارڻيون ۽ سرتيون، لاکس نون ويس وڳن، هارن سينگارن جا سامان کنيو بينيون هيون. لڄ کان ڪنوار جي مڪڙي کي ڄڻ لاک لڳي وئي هئي. ڳٽن تان هڪڙا رنگ لٽس ٿي ته پيا چڙهيس ٿي. ڪنڌ جهڪائي، نندري لچمڻ کي پنهنجي ڇاتيءَ سان لڳائي، پيار ڪرڻ لڳي. لچمين ۽ سرتين کيس توڪن سان ورائي ورتو. الائي ڪهڙيون ڪهڙيون ڳالهيون چئي ڪڍيائونس. ڪن ڪن ۾ ڳجهيون پڇائون ڪري چيڙايس، ته ڪن وري ڪٽڪائي ڪري زوري ڪلايس. سڄي رتول ۾ تهه - تهه ٽهڪڙا گونجي ويا. لڄوڙي ڪنوار، ڳاڙهي ڪُنبي ٿيندي رهي.

اهو ڏينهن ڪنوار کي سون- تلاءَ جي پوڄ پاڻي ۾ وهنجارڻ جو ڏينهن هو. سون تلاءَ جي آئريل، اُجري ۽ آجري، سرهاڻين ۽ نير گهليل ۽ ڪنور تري رهيا هئا. تلاءَ جي رنگا رنگ ڍڪين ۽ پندالن مٿان هيڊن ۽ اڇن وڳن ۾ ويڙهيل پوچارڻين، رکي رکي، جهانجهه، چنگ، ڪماچ ۽ جلت رنگ پئي چيڙيا. تلاءَ جي چوڌاريءَ، باغ ۾ مور پئي ٿانءَ سان ٿليا. وڻ وڻ هيٺان پلنگ، پٿوراڻيون، پالڪيون پيل هيون. اڻمين ميون ۽ مناين جا ٿالھ پريا رکيا هئا. جيڏانهن نهار، سون ورنين سويون مڇرڪا ڪريو پيون مارڪا ڪن، ۽ نينگرين پوپتن جيان پٽپٽيهر پڙا لمڪايو پيون اکبوت رانديون ڪن ۽ مور چڱائين. سون تلاءَ تي هر پاسي ڄڻ سرڳ سجايل هو.

ان ويل لچميون، نٽ- راڻيون ۽ سرتيون، هارن ۽ سينگارن جا ٿالھ هٿ-ترين تي کنيو، وڏي شان ۽ مان سان ڪنوار کي تلاءَ تي وٺي آيون هيون. ڪنوار جي ايندي ئي سون تلاءَ کي ڄڻ چوراسي چنڊ لڳي ويا هئا. هر نينگري، هر ناري، کيس واڌايون ڏيڻ لاءِ ڊوڙندي آئي هئي.

۽ پوءِ، پوچارڻين سندس ڇٽا چوڙيا، سندس ڪامڻي ڌڙ کان وهانءَ جو ڪُنبو وڳو ڌار ڪيو. ڪاٻيءَ ٻانهن ۾ عاج جي موتين مڙهيل ٻانهين. ساڄيءَ ۾ سون ڪڙا ۽ ڪنگڻ، ڳچيءَ ۾ هسلي، گهڙهي جيان گول سڊول بدن جو گهڙاءُ... ۽ سون تلاءَ جي اُجري اُجري، سرهاڻين پريل، گل، قل پاڻيءَ ۾ ڄڻ لٽي هئي ڪا اندر لوڪ جي اڇرا، اڱڙا ڌوئڻ لاءِ، ديوداسيون مٿانئس گلن ڦلن جي ورڪا ڪنديون رهيون، ۽ پوچارڻين جلت رنگ ۽ جهانجهه تي راڳ چيڙي ڇڏيو ---

جهت جهت وهنجي وٺ ڙي چوڙي، مٿان موڙ پيا ڏسن !
جهت جهت انگڙا ڌوئي وٺ، ٻارڙا سڀ سنڌو گهاٽ تي اتي ڏڪر ڪيڏڻ ويا آهن ؛

جهت جهت وهنجي وٺ ڙي چوري، چورا متان اچي وڃن !
جنهن پاڻيءَ ۾ تون وهنجي پئي، سو باغن ڏانهن ورهائبو،
تنهنجيءَ سُرهيءَ ۾ مان ڦٽنديون، ڪيئي سُرهيون ڦلڙيون ؛
جهت جهت انگڙا ڏوئي وٺ، مٿان مور پيا ڏسن !

ان ويل، جڏهن سونميائيءَ جي لال ڪنوار وڏي ڇاڳ ۽ چوه سان سون تلاءُ جي پوڄ
پاڻيءَ منجهان پئي ٻڪ ڀريو وهنتي، ۽ سون تلاءُ کان پري، سنڌوگهاٽ تي، سنڌوءَ جا ننڍڙا
بي اُلڪا ٻارڙا، اتيءَ ڏڪر سان اڪت ٻڪت، لين مون، راند پئي ڪيڏيا، نيڪ ان ويل،
سونميائيءَ جا جُنگ جوان، راڪي ۽ ساڪي، هزارن جي ليڪي، سنگهرون ڪريو، سنڌو ديس
جي سرحدن جي رڪواليءَ لاءِ، سونميائيءَ کان سوين ڪوه پري، اروڙ جي لڪن ۾ پڙاءُ
وجهيو، پالا، بڻج، ڪڙڳ، ڪلول ۽ ڪتارا ڪڍيو، چست ۽ چوڪس، پَسار ڪري رهيا هئا. هر
ويل هشيوار، هر ويل خبردار، هر ويل مرڻ ۽ مارڻ جي بازيءَ لاءِ تيار. ڪارونجهر، هالار،
پڀ، گنجي نوڙهي، پڳي نوڙهي، ڪانيوءَ، ڪير ٿر ۽ سورجاڻيءَ جيان، ڌرتيءَ سان گنڌيل،
اتل ۽ اڻموت !

اڪت، ٻڪت، تين، لين، مون، نار....

نيڪ ان ويل، پري، اُتر کان، سڄن سارن ڏهن هوڙهن منهن ڪڍيو هو. اروڙ جي لڪن
جي اُتانهين چوٿين مٿان هر ويل چوڪس بينل راڪن سنڪن تي وڏي ڦوڪ ڏني هئي. لڪ
لڪ، ٿڪر ٿڪر، پير جي آواز سان پڙاڏجي ويو هو. سنڌوءَ جا جُنگ جوان، سنگهرون
سنواري، ڪٿارن سان واڳن جي ڪلن واريون ڍالون وڄائڻ لڳا هئا — ڄڻ سنڌوءَ جي ساريءَ
ڌرتيءَ شينهن جيان گجگوڙ لائي ڏني هئي.

۽ اُتر کان ايندڙ ڏھ ئي هوڙها ۽ ٻيڙا سانت سان ويجهن ايندا ٿي ويا. سنڌوءَ جي جُنگ
جواڻن انهن کي روڪڻ لاءِ پنهنجا ٻيڙا ۽ هوڙها سنڌوءَ ۾ ڇوڙي ڇڏيا هئا. سنڌوءَ جي جُڏ
اڳواڻ، لڪشمڻ ڏڳ جو هوڙهو سڀني جي مُهڙ ۾ هو. هو هوڙها وڌائڻ جو حڪم ڏئي
چڪو هو....

تامي نگر کان ايندڙ ڏھ ئي هوڙها، سنڌوءَ جي وچ سير ڏيو، جُهَلندا ٿي آيا. سڀني کان
اڳيان تامي جي راڄ- رڪوال جو هوڙهو هو. ان جي پٺيان ٿي هوڙها لوڪن جا هئا. تن جي
پٺيان ڇهه هوڙها تامي جي جنگ جواڻن جا هئا. اروڙ جي ٽڪرين وٽ اچي، ڏهن ئي ٻيڙن
جي ٻيڙياتن کي ڏهڪاءُ ويڙهي ويو هو. سڀ ناڪڻا تڙ توائي ٿي ويا هئا. جيستائين نهار ٿي
ويئي، سنڌوءَ جي چر مٿان هوڙها ئي هوڙها هئا، جهيڙاڪ جهونجهارن جا جتا هئا. ڪنڌيءَ

کان ڪنڌيءَ تائين، ڏونگرن کان ڏونگرن تائين، قطارن پٺيان قطارون، سنگهرن پٺيان سنگهرون، اڙيل وڇيرا، گهوڙا، ٻيڙا ۽ گهوٽ. هٿن ۾ پاڻنگ، ڪنڊ، ڪٽارا ۽ ڪرت، مٿن ڪلنگيون ۽ سر ڪنگول. رُڪاهان لڱ، ڏمريل چهرا، گهاتو ۽ گهور. ۽ ڏور ڏونگرن مان ايندڙ جنگي پير ۽ سڪن جا آواز درياھ ۾ دهشت هئي. چڻ ساري اروڙ جي ڌرتيءَ واکون ۽ جيان وات ڦاڙيو بيٺي هئي. جو گهڙي، سو نئي. ڪنهن کي موت ڪڍي جو سر سهسائي سامهون ٿئي. ناکئن جون مٿيون موڙهيون هيون. ٿامي جي راڄ- رڪوال پري کان سونمياڻيءَ جي هٿياربند ڪٽڪ جا هوڙا ۽ ٻيڙا ڏسي، وڏي واڪي پنهنجن ناکئن کي سڄاڻ ڪيو " ناکئا، امن ۽ اهنسا جا جهنڊا کڙا ڪريو ! جيئن ديوتائن جي درٻار ۾ وجبو آهي، سونمياڻيءَ جي سردارن، جڏاڳوڻن ۽ جهونجهار جٿن اڳيان سر نوائجو. ساڄهه، نياڻ ۽ نوڙت سان هلجو، جو سونمياڻيءَ جي سرواڻن جا ڏمر جهنگلي پاڏن ۽ گنڊرن جي ڊھ کان وڌيڪ پيانڪ آهن. نمي ڪمي نهارجو، جو اوهين ڌرتيءَ جي راڄ ڏلارن اڳيان پيا وڃو. "

راڄ- رڪوال جي هڪل سان ناکئن امن ۽ اهنسا جا اڇا ۽ هيڊا جهنڊا کڙا ڪيا هئا. سنڌوءَ ۾ سنسو هو. ڏھ ئي هوڙا نيدوءَ ۾ ڌٽڙپندا ٿي آيا.

" هوڙا جهليو... لنگر اڇلايو... هوڙا جهليو ! "

هوڙا هوڙهن سامهون آيا هئا. ناکئن لنگر اڇلايا. ڏھ ئي هوڙا سونمياڻيءَ جي هوڙهن سامهون اچي پار سان ٻڌجي ويا هئا. سڀ آريا سردار سونمياڻيءَ جي جنگي ڪٽڪ جي اها سڄ ڌڄ، اهو نٿ ۽ ادمبر، جهونجهار جٿا، ڪنڊ، ڪٽارا، رڪاهان لڱ ۽ ڪامل سر ڪنگول جواڻ ڏسي، واٽڙا ٿي، آڏين اکين سان هڪٻئي ڏانهن نهارڻ لڳا هئا. سندن منهن لٿل هئا. سندن شينهن جيان شيرين، بيدپين، پوائتئين، پراسرار اکين ۾ ڏهڪاءُ هو. سڀ پنجوڙ ۾ ڦاٿل شينهن جيان چوڪڻا ٿيو بيٺا هئا. ٿامي جي راڄ- رڪوال، ۽ جنگ جواڻن، سونمياڻيءَ جي راڄ- رڪوال، لڄمڻ ڄام سرواڻ، سڀني سردارن، مڪين، جڏاڳوڻن ۽ جهونجهار جٿن آڏو پالا ۽ بڻچ نوائي، وڏا ڪورنش پريا. ٿامي جي راڄ- رڪوال سونمياڻيءَ جي راڄ- رڪوال اڳيان ڳاٽ نوائيندي، وڏا ڪورنش ڪندي چيو :

" سونمياڻيءَ جي گهوڙن، ٻيڙن ۽ گهوٽن جو خير هجي. آءُ ٿامي جو راڄ- رڪوال پنهنجن جنگ جواڻن سميت سونمياڻيءَ جي راڄ- رڪوال، جڏا - اڳوڻن، مڪين ۽ جهونجهار جٿن آڏو پنهنجو سر نوايان ٿو، جو هن ڌرتيءَ تي اوهين سڀ کان اُتانهان آهيو، جو اوهان جو مان ۽ مرتبو سڀني کان مٿانهون آهي. " ان کان اڳ جو ٿامي جو راڄ- رڪوال هڪ پيرو

وري ڪورنش ۾ سر نوائي، سندس سامهون هوڙهي جي آڳي تي بينل سونميائيءَ جي راڄ-رڪوال چيتي جيان چنگهار ڪئي ۽

" رڪوال ! سر انهن جي اڳيان نوائبا آهن، جن جي آڳيا ۾ هلبو آهي، جن جو مان ۽ مرتبو سڃاڻبو آهي. اوهين سڀ ليڪا لنگهي ويا آهيو. اهي ڪورنش ڪوڙا آهن. ٻڌاءِ، ڇو آئيا آهيو؟ هي ويري اسان سامهان ڇو آندا اٿئي؟ ٻڌاءِ، ڪهڙا اويالا پري آيا آهيو؟ "

سونميائيءَ جي راڄ- رڪوال جي هڪل سان ٿامي جي راڄ-رڪوال جو ساھ ڄڻ سڪي ويو هو. هڪ ڀيرو وري ڪورنش ڪندي چيائين، " امن ۽ اهنسا جا ڌڻي آهيو، ڀلارا ڀال ڪجو. اسين سونميائيءَ جي مهاراجا لاءِ ٿامي جي راجا جو سنديش ڪڍي آيا آهيون. " " ڪهڙو سنديش ڪڍي آيا آهيو؟ "

ٿامي جي راڄ- رڪوال سند آڳيا ۾ ڪنڌ نوائي پنهنجي ڀر ۾ بينل هڪ جنگي جواڻ کان ٿامي جي راجا، جي سنديش واري ميتوڙيل پٽي وٺي، هوڙهي جي آڳي تان ٻه ڀيرا اڳتي وڌي، هٿ ڊگهيري، سونميائيءَ جي راڄ- رڪوال کي ڏني. اها پٽي پڙهي، سونميائيءَ جي راڄ- رڪوال جي منهن تي گهنڊ پئجي ويو. ٿامي جي راڄ- رڪوال ڏانهن نهاري چيائين ۽ " ته اوهين پاڻ سان گڏ آرين جي مهاويد اگنيءَ کي وٺي آيا آهيو. "

" ها، راڄ-رڪوال، آرين جي مهاديوي اگني موت جي پاڻاريءَ تي پئي آهي. ٿامي جي پانڊتن، ويڄن ۽ پاڙهن چيو ته مهاديوي اگنيءَ جو دارون سونميائيءَ جي مندر کان سواءِ ڪٿي به ڪين ٿيندو. اسين ٿامي جي راجا جي حڪم سين، کيس ڪپاهين ۾ ويڙهي ڪڍي آيا آهيون. "

سونميائيءَ جو راڄ- رڪوال چوه مان ٽڪ ٻڌي ڏانهن نهاري رهندو رهيو ۽ چيائين ۽ " ڀلا اوهان ائين ڪيئن وسهيو ته سونميائيءَ جي سرحدن ۾ اُن کي گهڙڻ جي آڳيا ملندي؟ " " ان لاءِ ته اسين ڄاڻون ٿا ته اوهين ويرين جي واهر ڪرڻ وارا آهيو. سونميائيءَ جي در تان سڪڻو ڪو نه وڃي، جو سونميائيءَ امن ۽ اهنسا جي ڌرتي آهي. "

" ها، رڪوال، اسين دشمن جي ڦٽن تي لڀريون ٻڌڻ وارا آهيون. اسين ٻيڙن سان ڀلايون ڪندڙ آهيون. اهو سونميائيءَ جي مندرن جو اتهاس آهي. پر اڄ اسين اُنيءَ ۾ ٿوري ڦير گهير ڪنداسين. آرين جي مهاديويءَ اگنيءَ جي تنهي هوڙهن کي آڳيا ملندي، ان لاءِ ته متان آريا ائين وسهن ته اسان ڪنهن ڏهڪاو کان ڏکي آرين جي مهاديويءَ کي پنهنجي در تان موٽايو آهي. پر اوهان کي نه، ان لاءِ ته اوهين پائرن ۽ واهرن جي پنيءَ ۾ بڻج وڃائڻ وارا

آهيو. اسين اوهان سان سڀ ناتا چئي چڪا آهيون. هاڻ اسان جو اوان سان نه رت آهي نه پٽ، نه سڱ نه سياڪو. سونميائيءَ جي ڌرتيءَ جا سمورا در اوهان تي بند آهن. اوين پنهنجا ست ئي هوڙا موتائي وڃو."

" راج- رکوال، اسين ٿامي جي راجا جي حڪم سان مهاديوي اگنيءَ جي شيوا ۾ آيا آهيون، اسين کيس ڇڏي ڪيئن وينداسين."

" ٿامي جي راجا جو حڪم ڪو ساري پرڻويءَ لاءِ ڪونهي. هيءَ سونميائيءَ جي ڌرتي آهي. آرين جي مهاديوي اگنيءَ هاڻ اسان جي پاڪر ۾ آهي. سونميائيءَ جا سڃاڻ پانڊت، ويڇ ۽ پاڙها، مئل ماڙهوءَ ۾ ساه ڦوڪي ڇڏيندا آهن. مهاديوي اگنيءَ کي سونميائيءَ پڄاڻ جو ذمو اسين پنهنجي سر تي ٿا ڪڻون، اسين پاڻ هوڙا ۽ ٻيڙا قطاري کيس سونميائيءَ وٺي وينداسين. اوهين ست ئي هوڙا ڪاهي هتان هليا وڃو."

ٿامي جي راج - رکوال ڏاڍي ايلاز مان چيو: " پر اسين ٿامي جي راجا ڏانهن ڪهڙو منهن ڪڍي وينداسين."

" جهڙو منهن اسان ڏانهن ڪڍي آيا آهيو. وڃو، انهيءَ سڀت سنڌوءَ جي سرحدن جي سوداگر کي چئي ڇڏيو ته سونميائيءَ جي سرحدن جا سمورا در مٿن بند ٿي ويا آهن. باقي رهي آرين جي مهاديوي اگني، اها چڱي پلي ٿي ته وڏي ڌام ڌوم سان ٿامي پهچائي ويندي. سونميائيءَ جا ماڻهو پنهنجي اڱڻ آيل ماڻهن جي شيوا چڱيءَ طرح ڪري ڄاڻن. هاڻ اهي لڄيندا منهن ڪڍي هتان هليا وڃو. وري ڪڏهن به سونميائيءَ جي ڀلاري پونءَ لتاڙڻ جي سڌ نه ڪجو."

ٿامي جي راج - رکوال گهائل ٿي سونميائيءَ جي راج-رکوال ڏانهن نهاريو. سونميائيءَ جي راج- رکوال جو حڪم ڄڻ ڪاٺ ۾ ڪهاڙي جو ڌڪ هو. ٿامي جي راج- رکوال ڏي نهار ته اکر نه اُجهيس. ماڻ منيءَ سان سونميائيءَ جي راج- رکوال جي آگيا ۾ پنهنجو سر نوائي ڇڏيو.

اها ڏاڍي ڏکوئيندڙ گهڙي هئي. ٿامي جي راج-رکوال مهاديوي اگنيءَ جا ٽيئي هوڙا ڇڏي، سونميائيءَ جي راج رکوال، مکين، جد اڳواڻن ۽ جهونجهار جتن آڏو وڌا ڪورنش پريندو، ست ئي هوڙا ڪاهي، پڳهه چوڙي هلڻ لڳو هو. ٿامي جي هوڙهن کي پنهنجي در تان موتائي، سونميائيءَ جو راج- رکوال مانو ٿي ويو هو. سڀ سردار ۽ جنگ جواڻ چپ چاپ هئا. اکين چنبڻ ڇڏي ڏٺو هو. چوندا آهن ته رت رت آهي، رت، جو رڳن ۾ ڊوڙي ٿو... رت، جو ڌرتيءَ جي داڻي پاڻيءَ مان جڙندو آهي، چالهن سڱ تي به وري ويندو آهي. اڄ

رت رت کان جدا ٿي ويو هو. اڄ پائر پائرن جي در تان موٽي ويا هئا. ¹⁸پروشنِي ۽ ستادرو سندوءَ مان ڦٽن ٿيون، ۽ سندوءَ ۾ مڙن ٿيون. اهي ڪڏهن جدا ڪين ٿين. پر اڄ پروشنِيءَ، ستادروءَ ۽ سندوءَ جي ماڻهن ۾ ڪوهن جا ويڇا پئجي ويا هئا. اهڙا ويڇا، جي ڪنهن گهاٽ تي نٿا گڏجن، ڪنهن سنگم تي نٿا مڙن، ڪنهن رڳ تي نٿا ملن. رڳن ۾ رت جڻ ڄمي ويو هو. سندوءَ جي وهڪ جڻ بيهجي وئي هئي. ٿامي جا هوڙا وڃي رهيا هئا. جيستائين نهار ٿي ويئي، سونمياڻيءَ جو راڄ- رڪوال ۽ جنگ جواڻ، هانو تي پهڻ رڪي، ٿامي جي ويندڙ هوڙهن ڏانهن نهاريندا رهيا.

آريا سردار وائڙا هئا. ڪڏهن سونمياڻيءَ جي ڪٽڪ ڏانهن ٿي نهاريائون ته ڪڏهن ٿامي جي ويندڙ هوڙهن ڏانهن. سندن ڪيهر شينهن جهڙين اکين ۾ آڏڪو هو. ان ويل، سونمياڻيءَ جي راڄ- رڪوال ڪنڌ ڦيري تنهي هوڙهن جي آڳي تي بينل آريا سردارن مٿان ڪڙي نهار وڌي. سڀني آريا سردارن جي جسمن تي جانورن جون ڪلون اوڍيل هيون. مٿن ڍڳن جا سنگ ۽ ڳچين ۾ جانورن جي هڏن جون مالهاڻون هيون. وڏيون ڏاڙهيون، وڏا وار، بنهه جهنگلي جانارن جيان ٿي لڳا.

سندن بي ڊينن اکين ۾ ڊپ ۽ آڏڪو ڏسي، سونمياڻيءَ جي راڄ- رڪوال ڪين آٿت ڏني؛ "آريا سردارو، نه ڊڄو، وهم نه پڇايو، سونمياڻيءَ جا ماڻهو پنهنجي تڏي آيل ماڻهن کي امرت پياريندا آهن، نه وه جا وٽا. هي جهونجهار جتا رڳو روه رڻن ۾ ڪڙڳ ڪلول ڪرڻ ڄاڻن، ميدانن ۾ هاڪاري وڙهڻ ڄاڻن، هي پنهنجي گهر ۾ گهرائي ڪنهن کي ڪين مارين. هيڻن ۽ هيڪلن تي جلهه ڪرڻ اسان جو وڙ ناهي. اوهان جي مهاديوي، مهاراڻي اگنيءَ، ۽ اوهين، سونمياڻيءَ جي مهاراجا جا مهمان آهيو. اسين اوهان جي مهاراڻيءَ ۽ اوهان جي آجيان ائين ڪنداسين، جيئن راجا ۽ راڻيون پنهنجين مهمان راجائن، راڻين ۽ سورهي سردارن جي آجيان ڪندا آهن. اوهين بيدپا هلو. ڪنهن جي مجال ڪانهي جو اوان ڏانهن اک ڪڍي نھاري."

سڀني آريا سردارن سندس ڳالهه سمجهندي، سندس آجيان لاءِ سر نمايا. ان کان پوءِ سونمياڻيءَ جي راڄ- رڪوال پنهنجي جنگي ڪٽڪ ڏانهن منهن ڦيري، پنهنجي سون ڪڙن ۽ ڪنگڻن واري رُڪانهين ٻانهن هوا ۾ جهولي، پنهنجي ڪٽڪ جي جد- اڳواڻن ۽ سورهي سردارن کي هڪل ڪري چيو :

¹⁸ پروشنِي ۽ ستادرو : راوي ۽ ستلج

" اي منهنجي ! ڪٿڪ جا سورهيہ سردارو، جد-اڳواڻو، سرويج پهلواڻو، اڄ آريا ديش جي مهاديويءَ، مهاراڻي اگني، سونمياڻيءَ جي مهاراجا جي مهمان بڻجي آئي آهي. پنهنجن جهونجهار جتن کي حڪم ڏئي ڇڏيو ته مهاديويءَ اگنيءَ جي آجيان لاءِ سنڪ ۽ توتارا وڃائين، پير تي ڏونڪا هڻن، ڍالون کڙڪائين، ڪنڊ، ڪٽارا، پالا ۽ بڻج نوائي، آريا ديش جي مهاديويءَ جي هوڙهن جي آجيان ڪن. سونمياڻيءَ جي مهاراجا ڏانهن ربارا ڊوڙايو ته کين خبر پوي ته آريا ديش جي مالڪياڻي، ميرو پربت جي ڄائي، همالا جي ڌياڻي، آرين جي مهاديوي، مهاراڻي اگني، سونمياڻيءَ جي مهمان بڻجي اچي رهي آهي."

سونمياڻيءَ جي راڄ-رڪوال جي حڪم سان سڄي ڪٿڪ ۾ وٺ پڪڙ پئجي وئي هئي. سونمياڻيءَ ڏانهن هڪدم ربارن جا هوڙها ڊوڙايا ويا هئا. مهاديوي اگنيءَ جي آجيان لاءِ سنڌوءَ جي ٻنهي ڪنارن سان جهونجهار جتا سنگهرون هڻي بيهجي ويا هئا. مهاديويءَ اگنيءَ جي هوڙهن جي آجيان لاءِ، سنڌوءَ جي ڪنارن کان ڏونگرن جي چوٽين تائين، سنڪن، توتارن ۽ پير جا آواز ٻُرڻ لڳا هئا. جئين ئي سونمياڻيءَ جي راڄ-رڪوال جي هوڙهي پٺيان مهاديوي اگنيءَ جا ٿيئي هوڙها تار مان ترندا، تامي جي سرحد مان سونمياڻيءَ جي سرحد ۾ آيا ته سنڌوءَ جي ٻنهي ڪنارن سان بينل هزارين جنگ جواڻن، ڪٽارن سان ڍالون وڃائي، پنهنجا ڪڙڳ ڪلول، پالا ۽ بڻج نوائي، آريا ديش جي مهاديوي اگنيءَ جي هوڙهن جي وڏيءَ ڌام ڌوم سان آجيان ڪئي.

ان کان پوءِ سونمياڻيءَ جي راڄ-رڪوال آرين جي مهاديوي اگنيءَ جي هوڙهي ۾ وڃي کيس ڏٺو. هوڙهي جي ننڍڙي ڪاننهيڻ جهروڪي ۾ هوءَ موت جي پاڻاريءَ تي يسرت پئي هئي. مٿانهنس اچو اوچڻ وريل هو. سندس پاڻاريءَ جي چوڌاريءَ آريا پروهت ۽ پوڄارڻيون گوڏا اونڌا ڪريو، ڪنڊ جهڪايو، ياترا ۾ اٻاڻڪا وينا هئا. هن هٿ وڌائي، اوچڻ هڻائي، مهاديوي اگنيءَ کي ڏسڻ تي گهريو، پر آريا سردارن سندس هٿ جهلي ورتو. سونمياڻيءَ جو راڄ-رڪوال آرين جي مهاديويءَ مٿان ڪجهه دير بيٺو ڏانهنس نهاريندو رهيو، ۽ پوءِ منهن موڙي ٻاهر آيو.

انهيءَ شام جو سونمياڻيءَ جو راڄ-رڪوال، پنهنجي جنگي ڪٿڪ جون واڳون پنهنجي سورهيہ سردارن، جد اڳواڻن ۽ مُڪين جي حوالي ڪري، کين وڏيون سمجهاڻيون ڏيڻ کان پوءِ، آرين جي مهاديوي اگنيءَ کي سونمياڻيءَ پڄاڻ لاءِ هوڙها ۽ ٻيڙا قطاري، تار ۾ تراز تاريندو، سونمياڻيءَ روانو ٿيو. اروڙ جي نديءَ مان جتان جتان سندن هوڙهان ٿي لنگهيا،

موهن جو دڙو: علي بابا

سندوءَ جا جنگ جواڻ، پالا ۽ بڻچ نوائي، سنڪ ۽ توتارا وڃائي، سندن آجيان ڪندا رهيا.
هوڙهن پٺيان هوڙها، سڙه اُڀا ڪريو، تيتهرن جيان جڻ اُڏاڻا ٿي ويا.

***

سونمياڻيءَ ۾ مهاراڻي اگنيءَ ديويءَ جي اچڻ سان، چئني ڏسائن ۾ وڏي بدسوئڻ جيھي بيچيني پندا ٿي وئي هئي.

سونمياڻيءَ ۾ غرغلو هو، سندو گهاٽ کان وٺي راڄ رتول تائين ماڻهو منجھاڻل منجھاڻل هئا. سندوءَ جا سڀ رشي پانڊت ڪيرٿ پوپا ويڇ ۽ ويد وڏيون پوڻيون پڻڻ ڪانپوءِ وڏي سن ۾ اچي ويا هئا.

مهاديوي اگنيءَ جا هوڙا ۽ ٻيڙا سندو گهاٽ سان لڳندي ئي سندوءَ جي مهاراجا جي حڪم سان، آرين جي مهاديويءَ اگنيءَ کي سونمياڻيءَ جي سڀ کان وڏي ويڇ وڌيا گهر ۾ پهچايو ويو هو جتي وڏا وڏا ويڇ ۽ وڏوان بيمار ماڻهن کي پوڄ پهيڙا ستيون پيارڻ سان گڏ پنهنجي پانڪن ۽ پوئلڳن کي ويڇ وڌيا جو پڻيون پڙهائيندا هئا.

صبح ٿيندي ئي راڄ رتول ۾ سندو جي مهاويڇ آتم تارا ۽ ٻين چئن وڏن ويڇن کي مهاديوي اگنيءَ جي دوا دارونءَ لاءِ گهرايو ويو هو. راڄ رتول ۾ سندوءَ جو راڄ-رڪوال لچمڻ ڄام سرواڻ سان گڏ ٻيا جڏا ڳواڻ، مهامنتري، مڪي، رگ ويد جا رشي ٻيا پانڊت ڪيرٿ هڪيا حاضر هئا. سندوءَ جي مهاراجا ڏاڍي گمپير مان مهاويد آتم تارا ڏانهن چوڻ لڳو :

" مهاويد، آرين جي مهاراڻيءَ اگني اڄ اسان جي نجھري علاج لاءِ مهمان ٿي آيل آهي. اهو بدسوڻ آهي يا سٺو سوڻ اسان ان جي پرواه ڪين ڪنداسين. مهاديوي اگنيءَ کي نراس ڪري اسين سندوءَ جي ساک ۽ راجنيتيءَ سان ڪيت نه ڪنداسين دشمنيون جنگ جي ميدان ۾ پاڙيون وينديون آهن. اسانجي ملڪ جو شان مان ۽ مرتبو. انيءَ ۾ آهي ته مهاديوي اگني اسانجي ملڪ مان ڇاڪ چوبند ٿي پنهنجي وطن ڏانهن موٽي وڃي. ٻڌايو اوهين ڇا ٿا چئو ....؟ مهاراجا جي ڳالهه تي مهاويد آتم تارا پنهنجي ڳري آواز سان ڳالهائي ٿو :

" مهاراجا، اوهين دل جاءِ ڪريو. اسين پنهنجي ڏيهه جي ناموس لاءِ وڏا وس ڪنداسين. جيئن آريا لوڪن ۽ هن پرڻويءَ تي رهندڙ قومن مٿان اسانجي آتم وڌيا جي وڃا ڏڃا جي ڌاڪ ۽ ساک سدائين جيئن اونچي رهي. اسانکي خبر آهي ته اگني اسان جي ملڪ جي سڀ کان وڏي ويري آهي. پوءِ به اسان کيس جيئڻ ڏيڻ لاءِ سندس علاج ڪنداسين."

مهاويد آتم تارا جي ڳالهه تي مهاراجا ڏاڍي گمپيرتا سان اونهون ساهه کڻي ڪين علاج لاءِ اڳيا ڏيندي چيو :

"مهاويد، پوءِ وڃو ۽ پنهنجي پوڄ پهيڙا سَتين ۽ دوا دارونءَ سان آرين جي مهاديوي کي مٺيءَ پاڻاريءَ تان اٿاري کڙو ڪريو. وڃو آئون اوهان سڀني ويڄن کي آگيا ٿو ڏيان جيئن اوهان پنهنجي ويڄ وديا سان ساريءَ پونءَ مٿان سويپارا هجو."

آگيا ملندي ئي مهاويد آتم تارا، راڄ رتول جا چارئي وڏا ويڄ، پنهنجي پنهنجي پالڪين ۾ اچي ويٺا هئا. ۽ راڄ-رتول جا جوڀ جوڀ قطارون ڪري پالڪين کي ڪلها ڏئي، راڄ رتول کان سونميائي جي سڀ کان وڏي ويڄ وديا گهر ڏانهن، تڪيرا تڪيرا هلڻ لڳا هئا. مهاويد آتم تارا وڏين سوچن ۾ وهلور چوڏس سونميائيءَ جي وڏين ويڪرين گهٽين ۾ نهاريندو ٿي ويو. پنج ئي پالڪيون جڻ هڪ ٻئي پٺيان اڏاڻيون ٿي ويون. سامهون پالڪيءَ ۾ وينل پڪو جهوليندڙ دائيءَ مهاويد جي مک ۾ نهاريندي وڌن وسوسن مان پٽڪو ڪندي چيو ۽

"مهاويد، اها ڳال ته ڪوراڙ بلا جي وات ۾ ڪير وجهڻ برابر آهي."
"هون.... ها اهو سچ آهي." ڪن لاءِ مهاويد دائيءَ ۾ وڏي اون مان نهاريندي وري ڳالهائي ٿو.

"ڪڏهن ڪڏهن نانگ مارڻ بدران نانگ جو زهر ڪيڏ ضروري ٿي پوندو آهي. اسين ويڄ آهيون. اسين اهو ئي ڪم ڪنداسين جيڪو اسانکي سيڪاريو ويو آهي." ٻئي چپ ٿي وڃن ٿا.

پنج ئي پالڪيون هڪ ٻئي پٺيان گهٽين مان گذرنديون ٿيون وڃن. مهاويد آتم تارا سونميائيءَ جي سرڳ سمان رنگ رتولن، ماڙين محلن، ٽيڪاهين چورن ۽ جهروڪين ڏانهن ڏاڍي اندوه مان نهاريندو ٿو وڃي. مهاويد آتم تارا محسوس ڪري ٿو ماڻهو خوش ڪينهن. ماڻهن جا منهن لٿل ۽ اترا آهن. سڀ سنگهارون ۽ ڪناريون ۽ دايون ۽ ٻايون وڏن وسوسن ۾ آهن. سڀ پوڙها ۽ جواڻ ڪيس ڏاڍا منجهائل، رُساڻا ۽ رنجوڙ پئي ڏنا. جڻ اوچتو ئي اوچتو ماڻهن جي اندر کي اُوڏهي لڳي وئي هئي. ڪوئي خوش ڪو نه هيو. بس رڳو گهٽين ۾ ڪيڏندڙ ٻارڙا خوش هئا. ٻالاڻ جي ٻوڪ سان پئي اڪت ٻڪت، تين، لين، مون. راند ڪيڏبا ۽ ڊوڙيا. ڪن ٻارڙن پالڪين سان گڏ ڊوڙون پايو، ٻاتا منا منا آواز ٿي ڏنا. بي اڏڪا ٻارڙا. ڀلا ٻارڙن کي ڪيهي خبر ته وڏن جي من ۾ ڇا آهي....

رات، سنڌو ڪاري رگ ويدا رچيندڙ رشين راڙو ڪيو هو ته ۽
مهاراڻي اگني، ها سنڌو جي وچ سير وٺي آئي آهي اها وڏو اڀاڳ آهي. اهو سنڌوءَ لاءِ سٺو سوڻ ڪينهن مهاراڻي اگني لويي، اهنڪاري آهي. مهاراڻي اگنيءَ جي اندر ۾ جيران،

هنسا ۽ ڪام ڪانسواءِ ڪين به ڪينهن. رات، سندو جي وڏن پانڊڻن پوڻيون پتي چٽاءُ ڏنو هو ته ۽

اسان دراوڙ لوڪ تارن، نڪيترن ۽ گرهن کان وڌ ڌرتيءَ جي وڌيا جا ڄاڻو آهيون. اندر ۾ چيرا ڪنيو هلندڙ اگني ديوي اسان جي ساڻيهه مٿان وڃ ڪرڻ برابر آهي. اگني نه رڳو سون ولات، چين ولات پر ساري پرڻيءَ کي پنهنجي اندر جي آڳ سان نشت ڪرڻ آئي آهي ۽ اگنيءَ جا پوڄاري، پنهنجي آسماني ديوتا **ديوس پتر**¹⁹ کي خوش ڪرڻ لاءِ پروان ملڪن مٿان ڪاهون ڪندا. پڪل پوکن کي باهيون ڏيندا. هي پرڻيءَ جون **ورشن**²⁰ ۾ ورهايل آهي. آريا لوڪ نون ئي ورشن مٿان ڪاهون ڪندا. آريا ننڍي ورش سندوءَ جون ننڍيون ناس ڪندا. ان لاءِ ته ڌرتيءَ تي ڪوپ ڪرڻ. آريا لوڪن جو ڌرم آهي.... مهاويد آتم تارا سوچيندي ٿي ويو ۽ پالڪيون اڳ پريون ٿينديون ٿي ويون.

" اوان کي سوچيا پيو؟.... "

" ها.... " پڪو جهوليندڙ دائيءَ جي ڳالهه تي مهاويد پاڻ سنڀاليندي ورائي ٿو.

" ڇا؟... "

" ڪجهه به ڪين. ماڻهوءَ جو ذهن پاڻ سوچهڻارڪل آهي. ماڻهو هر ويل ڪجهه نه ڪجهه سوچيندو رهندو آهي. پنهنجي لاءِ ٻين لاءِ. ماڻهو اوس آهي. ماڻهو سوچڻ ڪانسواءِ رهي نٿو سگهي."

مهاويد آتم تارا پڪو جهوليندڙ دائيءَ سان ڳالهائيندي ماڻ ٿي ڪڏن جي چتين مٿان اُس تي ڌوٽل ڪپڙا وجهندڙ ڌوپياڻين ڏانهن ٿو نهاري. ڌوپياڻيون ڌوٽل، نيوڙيل ڪپڙا چنڊي چنڊي اُس تي وجهندي، پالڪيون پسنديئي هڪ ٻئي پٺيان ڪورنش ڪرڻ لڳيون هيون. مهاويد کي ڌوپياڻين جا تلڪ بي رنگ، مُڪ هيڊا، انرا، اُجهائڻ ۽ اوبائيل ٿا ڏسڻ ۾ اچن. ڌوپياڻيون ڪورنش ڪنديون ٿيون رهن.

وڏي وڏي ويڇ وڌيا گهر آڏو پالڪين جي ايندڙي ئي گهنڊ ڳڙڻ لڳا هئا. ويڇ گهر جا وڏا وڏا ويڇ ۽ پالڪ سندس آڇيان ۾ وڏا ڪورنش پريندا ڪين مهاديوي اگنيءَ جي وڏي جهروڪي ڏانهن وٺي وڃڻ لاءِ، اڳيان اڳيان سونهان ٿي هلڻ لڳا هئا.

مهاويد آتم تارا ۽ چارئي وڏا ويڇ هلندا مهاديوي اگنيءَ واري وڏي جهروڪ ۾ پيهي آيا هئا. مهاديوي اگني وڏي وڏي جهروڪ ۾ هڪ وڏي ڪاٺ ڪٽول مٿان ڪپاهين ۾ ويڙهيل

¹⁹ ديوس پتر : جيو پيٽر، زوئر سيٽر، آسماني ابو، زردشت.

²⁰ ورش : براعظم، کنڊ

هئي. ڪاٺ ڪٽول مٿان وڏي ڍونگي رکيل هئي جنهن مٿان اونچي اچي سنڌڻ مليل جا پڙدا چڙهيل هئا. جي منگهه جي ٿڌيءَ هير ۾ لڏيا پئي. مهاديوي اگني کي ڏسي ڪن لاءِ، مهاويد آتم تارا، راج رتول جا ويڇ ۽ سڀ دايون ڄڻ جادوءَ ۾ اچي ويا هئا. ڍونگيءَ جي پڙدن مان مهاديويءَ جي سون سمان پند پاهڻ ڪايا ڄڻ تجرا ٿي هئا. مهاويد آتم تارا آريا لوڪن جي جهور جهوني مهاويد، مهمانترين سردارن ۽ جڏا ڳواڻن جي جتي مٿان اُچاٽڙي نهار ڦهلائڻ کانپوءِ، هٿ اشاري سان پنهنجي ويڇن کي اگني ديوي مٿان پڙدا هٽائڻ لاءِ حڪم ڪيو هو. ويڇ گهر جا پانڪ مهاويد جو اشارو ملندي ئي هڪ هڪ ڪري ڍونگيءَ جا پڙدا هٽائڻ لڳا هئا ۽ جيئن جيئن پڙدا هٽندا ٿي ويا، تيئن تيئن اگني ديوي جو بدن ويو ٿي بهڪندو. اگني ديوي ڇا هئي. ڄڻ ڪنهن سونا گهر پنهنجيءَ ڪلا سان پيش سون مان نئون بت گهڙيو هجي

سونهن،

جيڪا جسمن کي پند پاهڻ ڪريو ڇڏي

سونهن

جيڪا سواسن مٿان ڏانوَڻ جڙيو ڇڏي.

مهاويد آتم تارا اگني ديويءَ جي اڌ ٻوٽيل اکين ۾ نهاريندي محسوس ڪري ٿو ڄڻ اگني ديويءَ جي اکين جي سائين ماڻڪين جي روشني تجرا ڪري سندس پلڪن تي چڙهي رهي هئي. مهاويد آتم تارا اگني ديويءَ جي مٿان جهڪي هٿن جي آنگرين ۽ انگونن جي هلڪي چهاو سان اگني ديوي جون اکيون کولي ڏسڻ لڳو. الاهين دير اکيون تپاسڻ کانپوءِ مهاديو آتم تارا ۽ ساڻس گڏ آيل چارئي وڏا ويڇ الاهين دير تائين، واري واري سان اگني ديويءَ جو ڌڙ، اکيون تپاسيندا، ۽ دل جي ڌڙڪن ٻڌندا رهيا. اگني ديويءَ جو سڄو ڌڙ پند پاهڻ جيان سخت ۽ بي جان ٿي لڳو. رڳو سندس لُڪيءَ منجهان ساهه جي ڌمڪ هوريان هوريان هلي رهيو هو. سڀ ويڇ ۽ پاڙها اسڌ ۽ اسرت اگني ديوي جي چڪاس ڪندا رهيا. وڏي چڪاس کانپوءِ مهاويد آتم تارا سڀ وڏا توڙي ننڍا ويڇ هڪ وڏيءَ پاڻ شالا ۾ اچي پاڻ ۾ ڳالهون ڪرڻ لڳا هئا ۽ پانڪ مٽاهينل ڦرهيون ۽ ڪلڪ ڪڍي مس ڪپڙن ۾ ٻوڙيندا سندن ڳالهون لکڻ لڳا هئا.

مهاويد آتم تارا سڀ ويڇ مهاديوي اگني جي بيماري تي ڳالهون ڪندا رهيا. هڪ وڏي ويڇ اگني ديويءَ جي روڳ بابت ڳالهائيندي چيو ۽

"مهاديوي اگنيءَ جو روڳ تمام پراڻو ۽ پر اسرار آهي. هنيان اڳي اسان اهڙو روڳ نه ٻڌو هو نه ڏٺو. ان ڪري آئون هڪدم ڪاراءِ نٿو ڏيان."

هڪ نوجوان ويڇ اٿندي چيو ۽

"پر اسين ايترو ته چئي سگهون ٿا ته انهي روڳ جو ڪارڻ، ميجالي جي جوهر تي تنڊن جو شڪتي نشت ٿي وڃڻ ڪري آهي."

"ها رڳو جوهر تي تنڊن يا رڳون، جيڪي رڳو جسماني سرير جي چرپر جي شريستي کي پنهنجي شڪتي هيٺ رکنديون آهن. انهن جي نشت يا نسب ٿيڻ سان ئي هيٺون ڌڙ ساه ڇڏي ڏيندو آهي. ۽ پانڪ ڦڙهين تي ليڪ لکندا ٿا وڃن. سڀني کي چڱي ريت ٻڌڻ کانپوءِ مهاويد آتم تارا ڳالهائڻ شروع ٿو ڪري ۽

"اگني ديويءَ جي روڳ تي اسان مان گهڻن ويڇن جا ويچار ساڳيا آهن. ڏسڻو اهو آهي ته انهن جوهر تي تنڊن جي نشت ٿيڻ جا ڪارڻ ڪهڙا ٿي سگهن ٿا. ڇا سريءَ ۾ ٺوڙو آهي. يا ڪو پراڻو گهڙ آهي. ڪڏهن ڪڏهن ماڻهوءَ جي پنهنجي ڪريا ڪرم اڃاين اُپهرين سوچن ۽ جولانن ڪري يا ڪي نشاور شيون واپرائڻ ڪري به سريءَ جون اهي جوهر رڳون پنهنجو پاڻ وڌي ڌماڪي سان پسم ٿي وينديون آهن ۽ ماڻهو جو ڌڙ ڌبي ويندو آهي. اڄ اسين مهاديوي اگنيءَ کي رڳو هڪ پوڄ پهيڙا ستي پيارينداسين. آئون ته ائين ٿو وسهان ته اڄ جي اسانجي تپاس وڌي ڪارگر تپاس آهي."

پانڪ مهاويد آتم تارا جي هٿ ۾ مڙهي ڏين ٿا ۽ مس مان ڪلڪ ٻوڙي سندس هٿ ۾ ڏين ٿا. مهاويد آتم تارا ڦهليءَ تي وڌي سوچ ويچار سان دوا لکي ٿو. ڦهلي جو ليڪ سمورن ويڇن ۽ پانڪن ۽ دايڻ کي واري واري سان ڏيکاريو وڃي ٿو. اوچتو ڪا ڳالهه سوچي مهاويد آتم تارا حڪم ڏئي ٿو ۽

"آريا لوڪن جي مهاويد سان اسان کي ڳالهائينداسين."

ويڇ گهر جا راکا جهور جُهني آريا مهاويد کي مهاويد آتم تارا آڏو وڌي ادب سان وٺي ٿا اچن.

"مون کي اوانجي ٻولي سنسڪرت ڪا نه اچي. ڇا تون اسانجي ٻولي ڄاڻين ٿو؟..."

مهاويد آتم تارا جي انهيءَ ڳالهه تي جهور جهنو آريا اڳواڻ جا چپ ڌڏڻ لڳا هئا ۽

"ها - اسان کي سون ولات، چين ولات ۽ ٻين وڏين وڏين راجڌانين جون ٻوليون سيکاريون وينديون آهن."

" اهو ان لاءِ ته جيئن اوان پنهنجي پاڙي وارن ملڪن جا سمورا ڳجهه ڳوھ سهيڙي، مٿان ڪاهون ڪري دڳي جا ڌڻي ٿي ويهو. " مهاويد آتم تارا جي ان ڳالهه تي جهور جُهنِي آريا اڳواڻ جي اکين ۾ هڪ ڀر اسرار چمڪ اچي وئي هئي. وراڻيائين ؛
" هائو.... اهو اگني ديوي جو حڪم آهي ديوس پتر هيءَ ڌرتي رڳو آريا لوڪن لاءِ پئدا ڪئي آهي. آريا انهي جا سڃا مالڪ ۽ اگني انهن جي اڳواڻ آهي. "
" تون آريا ويڃ آهين؟... "

" هائو آئون آريا لوڪن جو وڏو ويڃ آهيان. "
" ويڃ... شايد تو کي ان ڳالهه جي ڪل ڪانهين ته، دنيا جو سڀ کان وڏو روڳ پراوا ملڪ هٿ ڪرڻ جو لوپ آهي. ۽ اوهانجي مهاديوي اگني انهيءَ لوپ ۽ ڪار جو شڪار آهي. "
مهاويد جي انهيءَ ڳالهه تي آريا اڳواڻ ڪجهه ڪاوڙجي ٿو پوي، ڏاڍي جولان مان ٿو ڳالهائي.

" اسين هتي مهاديوي اگنيءَ جي علاج لاءِ آيا آهيون. "
آريا — مر ٿڙس.²¹ اسين بيمار دشمن جو دارون ڪندا آهيون — اسانکي اهو ٻڌاءِ ته اگني ديوي کي انهيءَ مٿي پاتاري تي پئي گهڻا ڏهاڙا ٿيا آهن.
هڪ ورهيه پورو ٿيڻ وارو آهي. اها ڳالهه چوندي آريا اڳواڻ جي اکين جي پراسرار چمڪ ويتر وڌي وئي هئي.

مهاديوي اگني ميو پربت جي مهاراڻي آهي. جتي ڇهه مهينا ڏينهن هوندو آهي ۽ ڇهه مهينا رات هوندي آهي. مهاديوي اگنيءَ اڳڪٿي ڪئي هئي ته هوءَ ڊگهي ننڊ سمهندي ۽ سون ولات جي مندرن ۾ جاڳندي.

آريا، سون ولات جي مندرن ۾ سرڳ جون هوائون هلنديون آهن. اوان آريا لوڪ پنهنجي پرڻويءَ تي اهڙو ڪو به سرڳ ناهي نه سگهيا آهيو جتي اوان سک سان سمهي ۽ جاڳي سگهو. هن ڌرتي تي رهڻ لاءِ وڏي مهارت ڪپي. ۽ اها مهارت ڪنهن به قوم کي جنگين سان پراڻ نه ٿيندي آهي. ۽ جنگ... جنگ سواءِ زخمن، بدبوءِ، جٽپائي، بڪن، بيمارين، لاڏاڻن، روج راڙي ۽ موت کانسواءِ ٻيو ڪجهه به نه ڏئي سگهندي آهي. اسين اوهانجي مهاديوي اگني کي نيڪ ڪري ڇڏينداسين. ان لاءِ اوانکي ! اسانجون ڪي ڳالهيون مڃڻيون پونديون.

ڪهڙيون ڳالهيون؟....

²¹ مر ٿڙس : نه ڊڄ

هڪ ته آريا ويجن کانسواءِ ڪو به آريو اسانجي ويڇ وديا گهر ۾ نه ايندو.
چو؟....

ان لاءِ ته اسانجا ويڇ گهر اسان لاءِ اسانجي مندرن کان به وڌيڪ پوڄارا هوندا آهن. انهن ۾ ڪو به اوڀرو ماڻهو يا گوڙ ٻڌو نه ويندو آهي.
بي ڳالهه...

بي ڳالهه اها ته اوانجا ويڇ اسانجي درمل ڪرڻ ۾ رنڊڪ نه وجهندا انڪري ته اسين ماڻهوءَ کي چڱو ڀلو ڪرڻ لاءِ انجي تارون ۾ به سيون ۽ ڏنڀيون هڻندا آهيون. علاج لاءِ اسانجا پنهنجا ارٿ، طور ۽ طريقا آهن. ان لاءِ سختيءَ سان اوهان کي اسانجو پابند ٿيڻو پوندو.

اوان کي پڪ آهي ته مهاديوي اگني سجاڳ ٿي ويندي؟

ها اسين پنهنجين دوائن سان کيس جاڳائي ڇڏينداسين.

ته پوءِ نيڪ آهي. اوهان جي سڀني ڳالهين تي اسين پابند رهنداسين.

نيڪ آهي، جڏهن مهاديوي اگني ڳالهائڻ جوڳي ٿيندي اوهان کي ڄاڻ ڏنو ويندو. اهو چئي مهاويد آتم تارا اُٿي ڪڙو ٿئي ٿو. ويڇ گهر جا گهند ڳڙن ٿا.

راج رتول جا جوڀ جواڻ پالڪين کي ڪلها ڏئي ڪٽن ٿا ۽ تڪيرا تڪيرا راج رتول ڏانهن وڃڻ لڳن ٿا.

***

چوندا آهن :

چچيءَ جي چمڙي جي اُڌام کان، شڪري جي اُڌام کان لڳڙ²² جي اُڌام کان به ماڻهو جي ذهن جي اُڌام ڏاڍي تڪي هوندي آهي. ڪنهن کي به ڪل ڪانهين ته ان ڪاري مريءَ جيهي ڪيپراڻيءَ ۾ ڪيڏا اسرار ڀريل آهن. اهڙا اسرار جن کي اڄ تائين سمجهي پرجهي نه سگهيو آهي. ڪير ڄاڻي، موت جي پاڻاريءَ تي ستل مهاديوي اگنيءَ جي ذهن ۾ ان ويل ڪهڙيون ويڙيون پئي وهيون، ڪيها درياھ پئي سرجيا، ڪيها سمونڊ پئي ڇليا، ڪيها رنگ رتول پئي اجاگر ٿيا، ڪيھون باهيون پيون پڙڪن، ڪيھون ڪنوڻيون پيون کلڪا ڪن. مهاديوي اگني موت جي پاڻاري تي پنڊ پاھڻ جيان سڌي سڌي ستل آهي. موت جيهي ننڊ. پر سندس ذهن جئڙو آهي. ذهن جيڪو، پنهنجي چال سان سدائين پيو هلندو آهي. ذهن جيڪو سدائين پيو جاڳندو آهي. رکي رکي مهاديوي اگنيءَ جي ڪنن ۾ آواز ٿا اچن :

سندو ڏاڍي امير آهي

سندوءَ جا ماڻهو وڏا ڪاري ڪيڙائو آهن.

سندوءَ جا زوراور هوڙها ۽ جنگ جهاج مها سندو ساگر²³ به اورهانگي ويندا آهن.

سندوءَ جا وڻجارا پوربو²⁴ بندر اورهانگي سئنام²⁵ جي سمونڊن مان سون ڪمائي ايندا آهن

سندو پڻين جا هوڙها يون — ديوپ²⁶ مان هيرا موتي هٿ ڪندا آهن.

سندو ڌرتي جو سرڳ آهي ۽ آريا اسانجا سڄا مالڪ آهن. ۽ مهاديوي اگني آڏو برف ئي برف ڦهلجندي ٿي وڃي مير پربت جي اتانگهه چوٽين جي برف، جتي رڳو آريا ئي آريا آهن. جتي رڳو باهين جا پيڙ پرنڊا ٿا ڏسڻ ۾ اچن. ۽ مهاديوي اگني برفاني پهاڙن ڏانهن جتي سج ديوتا هڪ ورهيه ۾ رڳو هڪ ڏهاڙو پنهنجو درشن ڏيندو آهي. تارا ڪتيون سال ۾ رڳو هڪ ڀيرو ڏسڻ ۾ ايندا آهن. جتي رات ڏينهن جيان روشن هوندي آهي. جتي سج ديوتا تمام

²² لڳڙ : لڳر، باز، شاهين

²³ مها سندو ساگر : عربي وڏو سمونڊ

²⁴ پوربو : بنگال جو سمونڊ

²⁵ سئنام : چين جو سمونڊ

²⁶ يون- ديوپ : جاوا، سوماترا جو سمونڊ

ويجهو آهي. جتي ديوس پتر جو تخت آهي. مهاديوي اگني برفاني چوئين مٿان چڙهندي ٿي وڃي. ۽ آريا لوڪن جا وڏا جهونجهار جتا وڏا وڏا سجدا گهوريندا سندس پراڻا ڪندا ٿا رهن.

او اگنس²⁷، تون سج ديوتا جي ڌيءُ آهين.

او اگنس، ديوس پتر تو کي وڃ جيان سر ڳڏام تان ڌرتيءَ ٿي لاٿو هو. تون وڃ جو ٻيو سروپ آهين

او اگنس تون ! اسانکي موتمار سرد هوائن کان بچائين ٿي.

او اگنس، اسين برف جي نرڳ ۾ ڦاسي ويا هياسين ۽ تو اسانکي سنڌو ورش ۾ جايون جوڙي ڏنيون.

او اگنس، ڌرتي جا سڀ سرڳ تو لاءِ آهن.

او اگنس، تنهنجي ڏمرڄڻ سان ننگريون ناس ٿي وينديون آهن

او اگنس، سڀ سجدا تو لاءِ آهن جو تون آريا لوڪن جي اڳواڻ ۽ مهندار آهين، آريا لوڪن جا وڏا وڏا لشڪر مهاديوي اگني آڏو وڏا وڏا سجدا گهوريندا ٿا وڃن ۽ باهين جي پيڙن وچان اگني مٿي برفاني چوئين ڏانهن چڙهندي ٿي وڃي، اتي جتي وڏو وڏو سج ديوتا مير پربت جي چوئين مٿان براجمان ٿيو آهي. اتي جتي وڏن وارن وارا سانڀر ڳاڻ²⁸ اونچا ڪريو سج ديوتا کان گرمي حاصل ڪندا آهن. جتي وڏين وڏين باهين جي مچن جا دونهن اڏامندا آسمان سان وڃي ٿا لڳن. ۽ پوءِ سج ديوتا جي ويجهو اچي مهاديوي اگني پنهنجون ٻئي ٻانهون ڦهلائي ديوس پتر سان ڳالهائڻ ٿي لڳي. جتي سندس آواز جو پڙاڏو برفاني چوئين سان ٽڪرائجي پڙاڏو پندا ڪندو ٿو رهي.

او ديوس پتر، مونکي سنڌو مٿان سوڀ جي شڪتي ڪڍي. دراوڙ لوڪن وٽ وڏا ڪٽڪ آهن. دراوڙ جڏجي فن جا وڏا ماهر ۽ تيرندار آهن.

او ديوس پتر، منهنجي ٻانهن کي ايڏو ٻلواڻ ڪري جيئن

ڌرتيءَ جون سموريون راجڌانيون منهنجي تابع ٿي وڃن. ۽ آئون دراوڙ لوڪن کي انهن مان لوڌي ڪيان.

او ديوس پتر،

اهو ڏينهن ڪڏهن ايندو،

²⁷ اگنس : اگني

²⁸ سانڀر : ٻارهن سنگن وارو هرڻ

جڏهن،

هن سموري ڌرتي تي آريا لوڪ راڄ ڪندا.

او ديوس پتر، لاشڪ هي ڌرتي تو آريا لوڪن لاءِ ٺاهي آهي. ائين چئي، مهاديوي اگني سج ديوتا آڏو وڏا سجدا ٿي ڪري.

اوچتو ڄڻ ڪنهن سڀني جي تند ٿئي ٿي وڃي ۽ سج ديوتا هيٺان تجرا ڏيندڙ برفاني چوٽيون ۽ وڏا وڏا آڳ آلاو سانپرن جا ڌڻ ۽ وڏا سجدا گهوريندڙ آريا لوڪ ڄڻ وڏي دونهن سان ڌنڌلائيندا، گرم ٿيندا ٿا وڃن.

آريا لوڪ جي مهاديوي اگني ساڳي ريت وڏي ڪاٺ ڪٽول مٿان ڄڻ موت جي نند ستل آهي. سنڌوءَ جا وڏا ويد رکي رکي سندس چڪاس لاءِ ايندا ويندا ٿا رهن. ڪنهن کي ڪهڙي خبر ته مهاديوي اگني ڪيهي سڪرات ۾ آهي. موت جي پاٿاريءَ تي سندس مٿان ڪهڙيون وارتائون وهنديون ٿيون وڃن. ذهن ۾ ڪهڙا **جڪ ۽ جولان**²⁹ ٿا جاڳن. بس رڳو موت جي پاٿاريءَ آهي جنهن مٿان ستل آهي مهاديوي اگني.

***

سونمياڻيءَ جي وڏي ويڇ گهر ۾ وڏا گوڙ ۽ هاگاما هئا. چوندا آهن، هر قوم جو نئون نسل سندس وڏن کان اڳاهون ۽ اڏول هوندو آهي. سج جي الهڻ سان ئي سڄو ويڇ گهر ۽ ان جون پانشالون سوين اماڙين ۽ ڏيئن جي روشني ۾ جگمگ جگمگ جرڪي روشن ٿي ويون هيون پر وڏن وڏن ويڇن ۽ دابن جي اکين آڏو جڻ اونداهيون اچي ويون هيون. ان لاءِ ته گهر جي پانڪ نينگرن توڙي نينگرين وڏو ڪروڙ ڪيو هو. پانڪ نينگرن ۽ نينگرين جا وڏا ٽولا ٺهي ويا هئا اهي پاڻ ڪرڻ بدران هل ۽ هاگاما، جهيڙا جهٽا ڪرڻ لڳا هئا. سڀ پانڪ وڏيون منڊليون ٺاهي مهاديوي اگني خلاف آواز اٿارڻ لڳا هئا :

"مهاديوي اگني کي اسانجي ويڇ گهر مان ٻاهر ڪيو."
"اگني اسانجي سڀ کان وڏي ويري آهي. اسين اگنيءَ جو علاج نه ڪنداسين."
"سندوءَ جي دشمن جو علاج ڪرڻ سندواسين سان ويساه گهاتي آهي"
"اگني کي اسانجي وديا گهر مان ٻاهر ڪيو"
"سندوءَ سان غداري بند ڪريو."

وڏي ويڇ گهر جو اهو چٽو ٻول سڄي سونمياڻيءَ ۾ پڙاڏو بڻجي پڪڙجي ويو هو. ويڇ گهر جا وڏا راکا راج رتول ڏانهن ڊوڙايا ويا هئا. اها خبر اک چنپ ۾ مهاراجا ۽ مهاراڻي ۽ مهمانترين تائين پهچي وئي هئي.
اهو سڄو گوڙ، وڏي ويڇ گهر جي هڪ وڏوان نوجوان پانڪ نالي تلڪ سندو ڪڙو ڪيو هو جيڪو نينگر ۽ نينگرين جو اڳواڻ ۽ مهنداري ڪري رهيو هو.
مهاديوي اگنيءَ جي ساه رکيا لاءِ راج محل جو هڪ ڇاڏائو وڏو جٿو ويڇ گهر ڏانهن موڪليو ويو هو. پالڪن ۾ ويتر وڏي ڪاوڙ ۽ ڪروڙ وڏا وڏا نعرا هڻڻ لڳا هئا. ۽ اهي سڄي رات دنگو فساد ڪندا رهيا.

صبح ٿيندي ئي وڏي راج سپا ڪونائي وئي. ۽ پانڪ تلڪ سندوءَ کي مهاراجا، مهاراڻي ۽ مهمانترين آڏو پيش ڪيو ويو. راج سپا ۾ سندوءَ جو راج رکوال ڄام سرواڻ، مهاويد آتم تارا پنهنجي پنهنجي جڳهين تي ڏاڍي گمپيرتا سان ويٺا هئا. ۽ راج سپا کان ٻاهر سوين پانڪ نينگرن ۽ نينگرين جو وڏو غوغياءُ هو اهي سڀ وڏي واک نعرا هڻي رهيا هئا.

تلڪ سنڌوءَ جي ايندي ئي مهاراجا محسوس ڪيو ته هو نه رڳو حسناڪ ڄاڻو ۽ پهلوان هو. ويڪرو نراڙ ۽ سندس وڏا وڏا پونر جيهون ڪاريون ڪاريون اڪيون، سندس وڏوان هئڻ جي ساڪ پري رهيا هئا.

" تلڪ سنڌوءَ تنهنجو نالو آهي "

" ها مهاراجا، آئون آهيان تلڪ سنڌوءَ " تلڪ سنڌو مهاراجا آڏو وڏو ڪورنش ڪندي ورائيو هو.

" ڇا اهو سچ آهي ته تو ويڇ گهر جي پاڻڪن کي راجنتيءَ خلاف پڙڪايو آهي؟... "

" ها مهاراج، اهو سچ آهي. مون ڪين وڏي واڪ ورغلايو آهي. "

" ڇو؟... "

" انڪري ته اگنيءَ اسانجي ساڻيهه جي سڀ کان وڏي ويرڻ آهي. اسين ڪيس پنهنجو پاڪ پوتر ويڇ گهر ۾ برداشت نٿا ڪري سگهون. "

" ڇو؟... ڇا هڪ مهاديوي اگنيءَ جي جيٽ يا مرڻ سان سنڌو ديس مٿان آريا لوڪن جو ڪاهون بند ٿي وينديون ڇا؟... جڏهن ته آريا ڌرتيءَ جي نون ئي ورشن مٿان هڪ سوء سالن کان ڪاهن مٿان ڪاهون ڪري رهيا آهن. " اها ڳالهه مهاراجا وڏي گمپيرتا سان چئي پاڻڪ تلڪ سنڌوءَ جي مک ۾ جواب لاءِ نهاريندو رهيو هو.

" پر مهاراڻي اگنيءَ جي ڪاه سئين سڌي اسانجي ننڍي کنڊ سنڌو ديس مٿان آهي. ڇا ان ڳالهه جي ڪو ساڪ ڏئي سگهندو ته مهاديوي اگني چڱي پلي ٿيڻ کانپوءِ اسان مٿان حملا نه ڪندي؟ ٻڌايو، آريا ڪڏهن به ڪنهنجا دوست ٿيا آهن؟... " نوجواڻ پاڻڪ تلڪ سنڌوءَ جي اها جرئت ڏسي مهاراجا، مهاراڻي، سڀ مهمانن تري ديوان ڏاڍيءَ اچرج ۾ اچي ڏانهن نهارڻ لڳا هئا.

" تلڪ سنڌو، اسين سمجهون ٿا جيڏو تنهنجو نانءُ سهڻو آهي اوڏوئي تنهنجو ذهن. اسان خوش آهيون ته اسان جي ڌرم شالائن ۽ ويڇ شالائن جا ٻار ايڏا وڏا وڏوان ٿي ويا آهن. ڇا نالو آهي تنهنجي پيءُ جو؟... ڪهڙو ڪم ڪندو آهي؟... "

" آئون تلڪ يمونا³⁰ جو پٽ آهيان. منهنجو پيءُ رگ ويدا رچيندڙ رشي آهي. "

تلڪ سنڌوءَ جي جواب تي مهاراجا مرڪي ڏانهن وڏي پيار ۽ موه مان نھاري ٿو. لڇمن ۽ لڇميون پاڻ ۾ ڪن ڪسڪا ٿا ڪن. مهاراجا وڏي ويچار مان وري ڳالهائي ٿو.

³⁰ يمونا : جمن ندي

" تلڪ سنڌو، ڇا اوهين سڀ دراوڙ لوڪ آريا لوڪن جي حملن کان تمام گهڻو ڊڄي ۽ هيسجي ويا آهيو؟..."

" ها مهاراج ان لاءِ ته آريا لڪي ڪاهون ڪندا آهن ۽ پني ۾ بڻجي هڻندا آهن. اسانڪي سڀيتا ساھ کان وڌيڪ پياري آهي. اسين ڪنهن به قيمت تي انڪي ميسارجڻ نه ڏينداسين. اهو اسانجو ڌرم آهي."

" پر آريا ڪاهون ڪندڙ جئن کي منهن ڏيڻ، جڏاڳواڻن ۽ جنگي جواڻن جو ڪم آهي نه ويڃ ۽ ڌرم شلائن جي پائڪن جو؟..."

" آئون مڃيان ته مهاراج ته اهو جنگ جڏاڳواڻن جو ڪم آهي. پر اهي جڏاڳواڻ ڪڏهن به سوپيارا ڪين ٿيندا آهن. جن سان سندن پرڄا جي طاقت گڏ نه هجي ۽ اسين پائڪ راجائن ۽ برڄا جي سڀ کان وڏي شڪتي ۽ طاقت هوندا آهيون. اسانڪي پنهنجي ملڪ جي شيوا ڪرڻ جو ايترو ئي حق هوندو آهي، جيترو هڪ جڏاڳواڻ جو." مهاراجا نوجوان نينگر جي اڏولتا ڏسي اڇني ۾ اچي ويو هو. سڀني مهمانترين ۽ ديوان داڙن جي جڻ وائي بند ٿي وئي هئي. راج رکوال ڄام سرواڻ، مهاوید آتم تارا به وڏي اهم مان پئي نوجواڻ تلڪ سنڌوءَ ڏانهن نهاريو ۽ ٻاهران نوجوان پائڪ نينگر ۽ نينگرين جي غوغياؤ جو آواز راج سڀا ۾ ايندو ٿي رهيو.

" پر اوهانجي چوڻ سان اسين پراچين سنڌو جو قانون کي ته ڪين ٿوڙينداسين."

" اسانڪي سنڌوءَ جو اهو پراڻو قانون ٿوڙڻو پوندو. مهاراج جي اسان ان پراڻي قانون کي نه ٿوڙيو، ته نه رڳو سونمياڻيءَ پر سڄي جو سڄو ننڍو ڪنڊ سنڌو ٿئي ٿڪرا ٿئي ويندو. ڇا اهو ڪنڊ اڳي ٿڪرا ٿڪرا نه ٿيو آهي ڇا؟... ڇا ڄام ديب³¹ تي اڄ ڄام دراوڙ راجائن جو راج آهي ڇا؟... نه، اڄ اهو سڄو ڄام ديب آريا لوڪن جي ميراث آهي. جتي سنڌو کي پاڳا ڪرڻ لاءِ سدائين آريا جنگي ڪٽڪ ماکڙ جيان گڏ ڪيا پيا وڃن. ڳالهيون... ڳالهيون... اسين اڻ سڌريل جهنگلي آرين سان ڪهڙيون ۽ ڪيتريون ڳالهيون ڪنداسين. جئين وڃونءَ جي ٻڃي کان سندس ڏنگ هڻڻ جي عادت نٿي ڇڏائي سگهجي، تئين آريا لوڪن جي دليين مان ملڪ گيريءَ جو لوپ نٿو ڪڍي سگهجي. آئون وڏي واک اهو چوڻ لاءِ مجبور آهيان ته آرين سان اسانجو ڪو ٺاه ناهي ٿيڻو. آريا لوڪن جي رستي روڪ ڪئي وڃي. آريا اسانجي ملڪ ۾ نه اچن."

³¹ ڄام ديب : جمون ڪشمير

پانڪ تلڪ سنڌو جي ڳالهين سان سڄي راڄ سڀا کي ڄڻ ڏندين آڱريون اچي ويون هيون. اڄ راڄ سڀا ۾ ڄڻ ڪو پانڪ نه پر راڄ سڀا جو ڪو وڏو وڌوان رڪن ڳالهائي رهيو هو. سڀ مهمانن تي، مهاوید پانڊت ڪيرت چپ هئا. اوچتو مهاراجا جي راڄ گديءَ تان اٿڻ سان راڄ سڀا جي پڄاڻيءَ جا گهند وڃڻ لڳا هئا. سڀ مهمانن تي پانڊت ڪيرت وڏي ڪورنش ۾ پئجي ويا هئا. سڀني جا ڳاٽ جهڪيل هئا. رڳو نوجوان پانڪ تلڪ سنڌو مهاراجا آڏو ڪٽهڙي ۾ اونچي ڳاٽ بيٺو هو. ۽ ٻيو مهاراجا هو جو وڏي آهر ۽ مڃتا سان نوجوان پانڪ ۾ نھاري رهيو هو.

" پانڪ تلڪ سنڌو، سڀاڻ وڏي راڄ سڀا ڪونائي ويندي آئون سنڌو ساڻيهه جو مهاراجا تو کي ان راڄ سڀا جي ڪوٺ ٿو ڏيان. سڀاڻ اوانجي ڳالهين تي وڏو غور ۽ ويچار ڪبو. آئون آس ٿو رڪان ته اوهان ويڃ گهر جا سڀ پانڪ شانت ٿي، وڏي سانت سان وڏي ويڃ گهر ۾ پنهنجي پاٺ شالا ۾ پنهنجا ڪم ڪاريون سنڀاليندا." ۽ مهاراجا جي انهي ئي ڳالهه کانپوءِ راڄ سڀا جي پڄاڻي ٿي هئي.

***

9

تو ٻڌو....

تو ٻڌو....

تو ٻڌو....

ان ڏهاڙي سونمياڻيءَ جي گهر گهر ۾ هڪڙو ئي سوال پڙاڏو بڻجي پڪڙجي ويو هو. ايسٽائين جو سج آلهي ويو هو ۽ مهاويد آتم تارا وڏي ويڇ گهر وڃڻ جا سانپاها ڪري رهيو هو.

" ۽ اوان سڀ ڏندين انگريون ڏئي ٻڌندا رهيا؟ "

" ها—ان پانڪ نينگر ڪنهنجي ڳالهائڻ لاءِ ڪا واٽ، ڪا گهٽي ئي ڪانه ڇڏي هئي. " لچمڻيءَ شيواڊيو جي ان ڳالهه تي مهاويد آتم تارا ڪجهه اشانت ٿيندي پنهنجي گهر واري ڏانهن نهاريندي پنهنجي رنگ رتول جي ڳڙڪيءَ جي کليل ٽاڪن مان سنڌيا جي رنگن ۾ نهارڻ لڳو هو.

" ڇو پلا، اوان اشانت پيا ڏسڻ ۾ اچو؟.... "

" شيوا، آئون اشانت نه، اڄ آئون ڏاڍو خوش آهيان. آئون ان پانڪ نينگر جي ڳالهين تي پيو سوچيان. ڪڏهن ڪڏهن وڏا وڏا ويد ۽ وڌوان پنهنجي پانڪن آڏو پنهنجو ڳاٽ جهڪائي ڇڏيندا آهن ڪڏهن ڪڏهن ساهمي ۾ هڪ ماڻهوءَ جي تور هڪ وڏي ڪنڊ جي برابر ٿي ويندي آهي. راج سڀا ۾ ائين ٿي لڳو ڄڻ اهو نينگر نه، منهنجو پنهنجو اندر ڳالهائي رهيو هو. "

" ڇا اوان ان پانڪ کي اڳ ئي سڃاڻيندا هئا. "

" نه، هو مهاديويءَ اگنيءَ جي اچڻ سان ئي جوالا مڪي بڻجي اسانجي وچ ۾ اچي ويو آهي. هونئن مونکي رڳو ايتري خبر هئي ته سڀ پانڪ هن کي پاڻ شالا جو نائڪ سڏيندا آهن. "

" ۽ ڪڏهن انهي پاڻ شالا جو نائڪ تو هئين؟.... "

" ها — اڄ ياد پيو اچيم. هڪ ڏهاڙي مون پاڻ به انهيءَ راج سڀا ۾ اهڙن ئي ويچارن سان دانهيون هو ۽ ان جي موت ۾ منهنجي نراڙ تي مهاتمان وارو ڇٽ ٻڌي مونکي راج گديءَ جو وڏو رڪن چونڊيو ويو هو. اڄ سوچيان پيو ڇا ماڻهو ان لاءِ ڏاهيندو آهي؟.... ڇا ان لاءِ آواز کڙو ڪندو آهي.... اڄ سوچيان ٿو مونکي ڇا مليو؟. " اها ڳالهه چوندي، مهاويد آتم تارا ڄڻ روڻهار ٿي دور سنڌيا جي اندر جي پيڙا کي محسوس ڪندي سندس پٺيان، هلندي، سندس ڪلهي مٿان کاڌي رکي ڏاڍي موه مان ٿي ڳالهائي؛

" او راجاڻ، پانڪ پنهنجي ويدن ۽ ودوانن جو نئون سروپ ۽ آتما هوندا آهن. اسين سڀ انهيءَ پاڻ شالا جي پٽدور آهيون. هر ماڻهو هن پرڻويءَ تي پنهنجو وارو وڃائڻ ايندو آهي. سچ منهنجو من چوي ٿو هيئنر پالڪي ڪڍي وڃان ۽ ان پانڪ نينگر تلڪ سنڌو جي چرنن ۾ موتين جون مالهاون گهوريندي رهان. ايءُ منهنجو عورتاڻو وڃن آهي. اسين تنهنجي پانڪ جو مان مٿاهون ڪنديوسين. هو جيئن چاهيندو تئين ئي ٿيندو." شيوا آتما سان ڏاڍو گر لڳي ڳالهيون ٿي ڪري. مهاويد آتم تارا ڏاڍي موھ مان ڏانهنس نهاري ٿو ؛

" شيوا... اهو ٿاڻو اچي ويو آهي. اسان سڀني جي گڏجي پنهنجي ملڪ لاءِ آواز نه اٿاريو ته پوءِ وڏي مهياڙي لاڏاڻي ۽ موت کانسواءِ اسانڪي ڪي به ڪين پرايت ٿيندو. ياد رکيج اها ساڳي سونمياڻي موت جي ڏيوالتي سڏائيندي. ماڻهو ان ڏيوالتي جي ڀر مان لنگهندي ڪنڊا."

اهو چئي مهاويد آتم تارا پنهنجي گهر واري آڏو ڪنڌ جهڪائي تڪو تڪو پنهنجي رنگ رتول جا ڏاڪا لهندو هيٺ باغيچي ۾ گلن جي ڪياري وٽ پنهنجي پالڪيءَ ۾ ويهي ٿو. سنڌوءَ جا جُوپ پالڪي کي ڪلها ڏئي وڏي ويڇ گهر ڏانهن وڃڻ ٿا لڳن.

وڏي ويڇ گهر ۾ پانڪن جا ٽولا پاڻ ۾ وڌيون ڪچهريون ڪندا ٿي ڏسڻ ۾ آيا. " اسانجو نائڪ آتم تارا نه، تلڪ سنڌو آهي." هڪ نينگريءَ وڏي واک نعرو هنيو هو. " نائڪ تلڪ سنڌوءَ جي - جئي. جئي. جئي ..... "

" اسانجو نائڪ .....

تلڪ سنڌو آهي .... تلڪ سنڌو آهي.... تلڪ سنڌو آهي.... "

چئني ڏسائن کان رڳو هڪڙو ئي آواز اچي رهيو هو. سڄو ويڇ گهر رڪي رڪي، تلڪ سنڌوءَ جي نالي جي نعرن سان گونجندو ٿي رهيو ۽ سونمياڻي جي جنگي جواڻن سڄي ويڇ گهر ۾ گشت پئي ڪيا ته متان ڪو پانڪ مهاديوي اگنيءَ کي چيهو رسائي.

مهاويد آتم تارا، سڀ وڏا ويڇ ۽ دايون سڄي ويڇ گهر ۾ جڻ اڪيلا رهجي ويا هئا. پاڻ شالائن ۾ ڪو پالڪ ڏسڻ ۾ ئي ڪين ٿي آيو. سڀ پانڪ ٽولا ڪريو، ويڇ گهر جي ورهاندن، پنڊالن ۽ ڇتين مٿان منڊليون مڇايو وينا هئا. ۽ مهاديوي اگني وڏي ڪاٺ ڪٽول مٿان جيهي گهري نڊ ستل هئي. مهاويد آتم تارا ۽ وڏا ويڇ مهاديوي اگنيءَ جي روڳ تي وڏا ويچار ۽ ڳالهيون ڪرڻ کانپوءِ ان نتيجي تي پهتا هئا ته مهاديوي اگنيءَ جي ميڄالي جي نشٽ ٿي ويل جوهر تندن ۽ رڳن ۾ نئين جوهر ڀرڻ لاءِ سندس سڄي ديهه ۾ ڏنڀيون وڃن.

سڀ دايون مهاديوي اگنيءَ جي وڏي ڪاٺ ڪٽول جي ڍونگيءَ مٿان مليل جا وڏا وڏا پڙدا هٽائڻ لڳيون هيون ۽ مهاويد آتم تارا مهاديويءَ اگنيءَ جي تارونءَ، نڙيءَ، هٿن پيرن جي آنڱرين ۽ آنڱونن جي مهاڙين ۽ سڄيءَ ديهه مٿان سرائي سان، نيرا ٽڪا ڪڍندو ٿي ويو. پوءِ انهن نشانن مٿان سريءَ جي تارونءَ کان وٺي پيرن جي آنڱونن تائين پوڄ پهيڙا دوائن مان ڏنڀڻيون ڀريندو، سندس سڪرات ڀريل ديهه ۾ ٽنڀيندو ٿي ويو. مهاديوي اگنيءَ جي جسم ۾ ڏنڀڻين جي سيون لڳڻ سان ڪابه چرپر پئدا نه ٿي هئي. سندس ٻوٽيل اکين مٿان جڻ ويتر موت جيها ڪپ ويا ٿي وڌندا. هوءَ اگهور نند ستل هئي، سئين سڌي ڏنڀڻين جي نيرن داڳن سندس سرير کي ڪوراڙ بلا جيئن ويتر حسناڪ بڻائي ڇڏيو هو. ان کانپوءِ مهاديوي اگنيءَ جي وات ۾ پوڄ پهيڙا ستيون وڌيون ويون هيون ۽ دايون ڪيس وري ڪپاهين چاڙهي ڇڏيا هئا. ۽ پوپا ۽ ٻاوا ڪيس اکر ۽ لوبان جا وڏا واس ۽ ڌوپ ڏيندا ٿي رهيا.

مهاويد آتم تارا ۽ سڀ وڏا ويڄ مهاديوي اگنيءَ کي ڏنڀڻيون ڏيئي هليا ويا هئا ۽ انهن جي جاءِ تي سنڌوءَ جا جنگي جواڻ پالڪن کان سندس ساھ بچائڻ لاءِ سنگهرون هڻي بيهي ويا هئا. مهاديوي اگني موت جيهي اگهر نند ۾ هئي. ۽ ويڄ گهر ۾ چوڏس اکر ۽ لوبان جو دونهن اڏامندو پئي رهيو.

***

10

سونمياڻيءَ ۾ وڏو سنسو هو. ڄڻ ڌرتي ڌپي هئي. آسمان ٿرٿليا هئا. ڪاري ڪاري
پولار مان هڪ وڏو نڪيتر ڪيڙي، سنڌوءَ جي سير مٿان وڏا چمڪاڪا ڪندو، ڇيرا ڇڏيندو
ڄڻ دور سڌو مها ساگر جي پاتارن ۾ پيهي ويو هو. ماڻهو وڏن ڏهڪاون مان نپ ڏانهن
نهارڻ لڳا هئا. ماڻهن کي وڏا اولاڪا ويڙهي ويا هئا. پوڄا گهرن ۾ پوڄاري وڏيون پوڄائون
ڪرڻ لڳا هئا. سنڌو جو مهارشي تلڪ يمونا " رگ-- ويدا ! " جي ڪپر پڻ پوٽيءَ مٿان
ڪلڪ سان وڏو ليڪ لڪڻ لڳو هو ۽

وڏي مها پرلئ جيان،

آريا ايندا.

آريا، جي ماس ڪائيندا آهن.

آريا، جي رت وهائيندا آهن.

ڇڻي ڏسائن ڪان،

آريا وڏيون مهاپاري ڪاهون ڪندا.

جهروڪن ۾ جهانءَ پوندي.

ننگريون ناس ٿي وينديون.

" ناد " ۽ " نگد " جيان،

" رگ ويدا " جا پنا،

ڌرتيءَ تان اُڌري ويندا.

اهو ليڪ لڪندي مهارشيءَ جا هٿ پير ڄڻ ڏڪڻ لڳا هئا. سندس وڏين وڏين اکين جا
گاڙها ڏورا وِتر گاڙها ٿيندا، پاڻيٺ سان ڀرجندا ويا. مهارشي ڄڻ رت روئي پيو هو ۽
سنجها مندر ۾ پوڄاري ڌرتي ماتا جي انگاس بت اڳيان وڏيءَ تپسيا ۾ پئجي ويا هئا.
چوندا آهن، رشي نڪيترن جا ڄاڻو آهن. رشين مٿان ذات لهندي آهي ۽ سونمياڻيءَ جي
ماڻهن کي ڄڻ پتڻ پئجي ويا هئا ته ڌرتيءَ مٿان ڪو وڏو ڪُلاپ ٿيڻو آهي. ماڻهو وڏا دان ۽
پوڄائون ڪرڻ لڳا هئا.

ان ڳالهه کي اڃان چار - پنج ڏهاڙا به ڪين ٿيا هئا جو ڪاروچاڻ ڪان، ڏور ڏور ڏيساورن
جا هوڙها ۽ ٻيڙا وڏي ناز ترندا هڪ ٻئي پٺيان هاڪاريندا سنڌوءَ جي راڄ ڌاني سونمياڻيءَ
۾ سنڌو گهاٽ جي گوديءَ سان اچي لڳا هئا. ماڻهن کي خبر پئجي وئي هئي ته سئام ملڪ

مٿان آريا لوڪن وڏي ڪاھ ڪئي هئي. ڌرتيءَ جا وڏا وڏا ملڪ خطري ۾ اچي ويا هئا. انڪري سئنام دويپ، يون دويپ، پورب، پارٿ ۽ تور ۽ بابل جي ملڪن جا ربارا، مهامنتري، جڏاڳوڻ ديوان داڙا، ننڍي کنڊ سنڌوءَ جي راڄڌانيءَ سونمياڻيءَ ۾ ڪهي آيا هئا. اُهي آريا لوڪن سان جنگ جون چيڙهيون نبيريون ڪرڻ لاءِ، سونمياڻيءَ ۾ گڏ ٿي رهيا هئا. سنڌو گهات مٿان وڏي اچ وڃ لڳي پئي هئي. سنڌوءَ جا ٻئي ڪپ پرڏيهي هوڙهن ۽ ٻيڙن سان ستجي ويا هئا. دور دور دواپن کان آيل مهمانن جي آجيان لاءِ سنڌوءَ جا راڄ رکوال، مهامنتري، مهاويد ۽ ٻيا جڏاڳوڻ سنڌو گهات مٿان اُڀڻين پيرين بيٺا هئا. چئني ڏسائن کان سنڌو گهات مٿان هاڻين جون چنگهاڙون ۽ ڍڳي گاڏين جا چيڪاٽ هئا. پالڪين پٺيان پالڪيون آيون ۽ ويون پئي. وڏا محل ماڙيون، رنگ رتول سينگاريا ويا هئا. سئنام ۽ ٻين ملڪ جا پاڻ ۾ وڏا لڳ لاڳاپا هئا. سئنام ۽ ٻين سڀني ملڪن جي عيوضين جي ايندي ئي، سونمياڻيءَ جي مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ سنڌوءَ جي سمورن راڄائن ۽ راڻين کي سنڌوءَ جي راڄ-سپا ۾ اچڻ جي ڪوٺ ڏني هئي ته اُهي سونمياڻيءَ جي راڄ سپا ۾ اچي حاضر ٿين ۽ ان سان گڏ آريا لوڪن جي. مهامنترين ۽ جڏاڳوڻن کي سنڌوءَ جي راڄ-سپا ۾ حاضر ٿيڻ جو حڪم ڏنو ويو هو. ۽ انهي سان گڏ سونمياڻيءَ جي ڪئين پالڪ نينگرن کي راڄ سپا جي ڪار وهنوار جي سڪيا ڏيڻ جي ڪوٺ ملي هئي جن ۾ نوجوان پانڪ تلڪ سنڌو به شامل هو. راڄ-سپا جا وڏا ديوان ۽ داڙا ڪين راڄنيتيءَ جون ڳالهيون سيڪارڻ لڳا هئا.

ڏهن ڏهاڙن اندر سونمياڻيءَ جي راڄ سپا ۾ چڻ ساري پرڻويءَ جا راجا راڻيون، مهامنتري، راڄ رکوال، جڏاڳوڻ، مهاويد، پانڊت ڪيرٿ، ديوان داڙا اچي گڏ ٿيا هئا. راڄ سپا جي اڳين قطارن ۾ آريا لوڪن جا عيوضي ويٺل هئا. راڄ-سپا جي ڪاروائي شروع ٿي وئي هئي. جڏاڳوڻ ۽ اهنسا، ڪميا اڪميا جون وڏيون ڳالهيون شروع ٿي ويون هيون. سئنام دويپ جو پرڏيهي منتري راڄ سپا ۾ اوچي آواز ڳالهائي رهيو هو :

" آئون - سئنام ملڪ جو پرڏيهي منتري آريا لوڪن خلاف سنڌوءَ جي مهاراجا، مهاراڻيءَ ڏانهن سئنام ملڪ جي مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ جو سنڌيش ڪٿي آيو آهيان. ان ڪري ته سنڌو ملڪ سان سئنام دويپ جا لڳ لاڳاپا ڏاڍا پراڻا ۽ اُتڻ آهن. اڄ آئون خوش آهيان جو آئون سنڌ ملڪ جي راڄ سپا ۾ پنهنجي ملڪ لاءِ آواز ڪڙو ڪري رهيو آهيان. سنڌ ملڪ جيڪو وڏو پندار ۽ اهنسا جون نه، جڏاڳوڻ ڳالهيون ڪرڻ آيو آهيان. ان ڪري ته آريا لوڪن اسانجي ملڪ سئنام مٿان ڪاھ ڪري اسان جون اڪيون کولي ڇڏيون آهن. آريا لوڪن اسان

جي ملڪ مٿان وڏي جنگ مڙهي ڇڏي آهي. هن راج سپا ۾ آريا لوڪن جا عيوضي وينا آهن. هن راج- سپا ۾ ڪو آريا عيوضي ان ڳالهه کان اهڪاري ٿي سگهي ٿو ته آريا لوڪن سئنام مٿان وڏي مهياڀاري ڪاهه نه ڪئي آهي؟... اسين سئنام ملڪ جا ماڻهو پنهنجي ملڪ جو بچاءُ ڪرڻ ڄاڻندا آهيون ۽ اسان اهو به ڄاڻون ٿا آريا اڻ سڌريل آهن، ۽ آريا وڏا ڪروڙي، لويي لڀوچ ۽ اهنڪاري آهن. آريا سئنام، پورب ۽ يون دويپ جون راجڌانيون اڪ ۾ ڪيو وينا آهن ۽ انهن کي ڦهائڻ لاءِ آريا چئني ڏسائن کان مٿان ڪاهون ڪري رهيا آهن. جيڪا ڳالهه سڄي پرڻوي لاءِ ڏاڍي هاجيڪار آهي. آريا سڄي پرڻويءَ لاءِ وڏو خطرو بڻجي ويا آهن. ۽ هتي، هن راج سپا ۾ آئون جيڪا سڀ کان وڏي پوائتي ڳالهه ڪرڻ آيو آهيان اها هيءَ ته، سئنام ملڪ مٿان آريا لوڪن جن هوڙهن ۽ ٻيڙن هٿيارن ۽ پنوهارن سان ڪاهيو آهي آهي هوڙها ۽ هٿيار سنڌوءَ جي ڪاريگرن جا ٺاهيل آهن جنجا ٽڪرا سڃاڻڻ لاءِ راج سپا ۾ ڏيکاريا ويندا. جيڪا ڳالهه اسان سئنام جي رهواسين لاءِ نه رڳو ڏکيائيندڙ پر وڏي اچرج جوڳي آهي ڇو ته سئنام جا ماڻهو سنڌو ڪنڊ جي ماڻهن کي پنهنجو سڀ کان وڏو دوست ۽ ساٿاري سمجهندا آهن. ڇا، آئون هن راج سپا ۾ اها ڳالهه پڇي سگهان ٿو ته آريا لوڪن وٽ اهڙا جنگي هوڙها ۽ هٿيار ڪٿان آيا ڪئين آيا؟... جڏهن ته آريا لوڪ ڪارائي هلائڻ به ڪين ڄاڻن. آريا لوڪن کي اهڙا هوڙها ۽ ٻيڙا ڇو ڏنا ويا جن سان هو سڄيءَ دنيا جا سمونڊ ڇاڇولي ڇڏين. آئون هتي اهو ٻڌائڻ آيو آهيان ته آريا لوڪن کي ايڏا وڏا مهياڀاري هٿيار ڏيڻ نه رڳو سئنام ملڪ سان ناتن جي پڇڪڙي آهي پر اهو هڪ وڏو آپگهات آهي - پنهنجي ڪنڊ مٿان ڪاتي وهائڻ برابر آهي. آئون سنڌو ڪنڊ جي مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ کي اهو سنڌيش ڏيڻ آيو آهيان ته سنڌ ملڪ پاران جي آريا لوڪن کي واڌو هٿيار ڏنا ويا ته پوءِ سئنام ملڪ ننڍي ڪنڊ سنڌوءَ سان پنهنجا سمورا لڳ لاڳاپا ۽ ناتا ٽوڙي ڇڏيندو. "ايترو چئي سئنام جو پرڏيهي منتري مهاراجا، مهاراڻيءَ ۽ سڄي راج- سپا آڏو وڏا ڪورنش ڪرڻ کانپوءِ وڏي ٿهر ۽ گمپيرتا سان پنهنجي جاءِ تي ويهي ويو هو. ڪن لاءِ مهاراجا، مهاراڻيءَ ۽ سڄي راج - سپا کي جڻ وڏي چڻ لڳي وئي هئي. راج سپا ۾ مهاراجا جي ٻئي پاسي کان سنڌوءَ جو مهماننري وڏي گمپيرتا سان اتي بيٺو هو ۽ وڏا ڪورنش ڪرڻ کانپوءِ ڳالهائڻ لڳو هو :

"اڄ سنڌ جي راج- سپا ۾ سئنام دويپ جي پرڏيهي منتري جيڪي ڪجهه ڳالهايو آهي اهو وڏو سچ آهي. اڄ سنڌوءَ جي راج سپا ۾ تامي نگر جو راجا ديوداسا به ويٺو آهي ۽ آريا لوڪن جا وڏا اڳواڻ به وينا آهن اڄ راج- سپا ۾ آريا اڳواڻن کي سندن اڳواڻن ۽ ڪاهن جو

جواب ڏيڻو پوندو. ان ڪري اسين سنڌ جا ماڻهو آريا لوڪن جي سڻام مٿان چڙهائي ڪي ننڍيون ٿا ۽ اسين اهو ٿا سمجهون ته جيڪڏهن آريا لوڪن جي مهاديوي اگنيءَ علاج لاءِ سنڌ ۾ نه آيل هجي ها ته اڄ اها آريائي ڪاه سنڌوءَ مٿان هجي ها. ٻيو ته اسين ان ڳالهه ۾ پڪو ويساه ٿا رکون ته آرين سان اهنسا تي ڳالهائڻ اجايو آهي. ان ڪري هن راج سيا ۾ هي مول متا پيش ڪيا ٿا وڃن. " ايتروچئي سنڌ جي مهماننري وڏي گمپيرتا سان ڪڇ ۾ قبائل ڦرهي ڪڍي، اونچي آواز سان پڙهن لڳو هو :

اڪٽ :

اهو ته.... سڻام مٿان آريا لوڪن جي ڪاه ڪي سنڌ ملڪ جا ماڻهو پنهنجي ملڪ مٿان حملو سمجهن ٿا. جي آريا لوڪن اها ڪاه هڪدم بند نه ڪئي ته پوءِ سنڌ ملڪ سڻام دٻي جي مدد لاءِ جوڳو قدم ڪندو.

بڪٽ :

اهو ته.... اهي سامونڊي ٻيڙا، جن سان آريا لوڪن سڻام ملڪ مٿان ڪاه ڪئي. آريا لوڪن اهي ٻيڙا ڪٿان آندا، انهيءَ جو جواب آريا لوڪ پاڻ ڏيندا.

تين :

اهو ته.... آريا سويتيءَ، ڪپا، وستنا، ستادرو، پروشٽيءَ ۽ سنڌوءَ جي اُتراڻ وارن پٽن ۽ پڏن مٿان ڪيما ڪوڙي ويهي رهيا آهن. آريا لوڪ اُهي پٽ خالي ڪن انڪري ته اهي سمورا پٽ ننڍي کنڊ جو اٿت انگ آهن.

لين :

اهو ته.... سنڌ ملڪ ڪنهن ريت به سڻام ملڪ سان پنهنجا ناتا نه توڙيندو انڪري ته سڻام ملڪ اهنسا جو وڏو ڪوٽ ۽ وڏا جو ٿپت آهي ۽ سنڌ ملڪ جو ساٿاري ۽ تلهدار آهي.

مون، :

موهن جو دڙو : علي بابا

اهو ته.... جي آريا لوڪن سنڌو ساڻيهه جي ڪنهن به ساڻاري يا پاڙيسڙي ملڪ سان ويڙهاند ڪئي ته پوءِ سنڌ ملڪ، انجو بچاءُ ڪندو.

نار،

اهو هي ته آريا لوڪن کي انهي ڳالهه جي ڄاڻ ڏني ٿي وڃي ته آريا لوڪ پنهنجون ڪاهون بند نه ڪندا ته پوءِ سنڌ ملڪ سڻام، سنگهل دويپ، پورب، يون دويپ سان گڏجي هڪ طاقت ٿي مٿان ڪاهون ڪندو.

ويمي، :

اهو هي ته هن پرڻويءَ تي جيڪو به ملڪ يا راجا ڪنهن به لالچ يا لوپ ۾ اچي آريا لوڪن جي مدد ڪندو، سنڌ ملڪ انکي پنهنجو سڀ کان وڏو ويڙهي ۽ دشمن سمجهندو.

اک،

اهو ته ... انهن هوڙهن ۽ هٿيارن جي جانچ ڪرائي ويندي جن سان آريا لوڪن سڻام مٿان چڙهائي ڪئي آهي.

جڳ،

اهو ته.... هنن سڀني مول متن جو هن راج- سڀا ۾ گڏ ٿيل سمورن ملڪن کي سختي سان پابند رهڻو پوندو.

مول مٿا پڙهڻ کانپوءِ سنڌو جو پرڏيهي منتري سڄي راج سڀا آڏو وڌا ڪورنش ڪرڻ کانپوءِ پنهنجي جاءِ تي ويهي ويو هو ۽ راج- سڀا ۾ اوچتو سنڌوءَ جو راج رکوال لچمڻ ڄام سرواڻ اُٿي کڙو ٿيو هو. ۽ وڏو واڪو ڪندي چيو هئائين :
" آريا مهامنتري ترشتول، هن راج- سڀا ۾ اسين اوهان کان اهو ٿا پڇون ته اهي هوڙها ۽ ٻيڙا اوهان ڪٿان ۽ ڪئين هٿ ڪيا جن سان اوهان سڻام ملڪ مٿا ڪاه ڪئي؟ ... "
سنڌوءَ جي راج رکوال جي انهيءَ ڳالهه تي آريا لوڪن جو مهامنتري ترشتول جواب ڏيڻ لاءِ اُٿي بيٺو هو.

" اُهي هوڙا ۽ ٻيڙا اسان ٿامي نگر جي راجا ديوداسا کي سوين ڀلا ³² سيگهڙو ڏئي ٿامي جي پرڏيهي پٿين ۽ وڻجارن کان هٿ ڪيا ويا هئا. هاڻ اُهي هوڙا ۽ هٿيار اسانجو مال ۽ مڏي آهن."

آريا مهانترن جي ڳالهه تي ٿامي نگر جي راجا ديوداسا کان چرڪ نڪري ويو هو. هن راج-سيا ۾ وڏي رڙ ڪئي هئي ۽

" آريا ڪوڙا ۽ ڪُسيا ڪيا آهن. آريا لوڪن جي ڪنهن به ڳالهه تي ويساهه نه ڪيو وڃي."

سڀ راجا راڻيون وڏي اچرج ۾ اچي ويا هئا.

" ٿامي نگر جي راجا ديوداسا کي حڪم ڏنو ٿو وڃي ته هو ماڻڙي ڪري پنهنجي جاءِ تي ويهي رهي " سنڌوءَ جي مهاراجا شينهن جيان گجگوڙ ڪئي هئي. سڄي راج - سيا ۾ ڪن لاءِ وڏي چپ لڳي وئي هئي. ٿامي نگر جو راجا ڏاڍو تٽان وٽان ٿي پنهنجي جڳهه تي ويهي ويو هو. ۽ سنڌوءَ جو راج رکوال آريا اڳواڻن کان وري آڏي پڇان ڪرڻ لڳو هو ۽

" آريا؟... ڇا اوهان اهي هوڙا ۽ هٿيار خاص سئام دويپ مٿان ڪاه ڪرڻ لاءِ ورتا هئا؟... "

" ها، اسان اهي سئام ديوپ مٿان ڪاه ڪرڻ لاءِ ورتا هئا. انڪري ته آريا ديس ۾ رڳو برف ئي برف آهي. جتي سج رڳو هڪ ڀيرو ڏسڻ ۾ ايندو آهي. جتي رات اڌ ورهيه جيڏي ڊگهي هوندي آهي. ديوپ پتر هن پرڻويءَ کي نون ورشن ۾ ورهايو آهي ۽ نون ئي ورشن مٿان آريا لوڪ راج ڪندا. اسين آريا جتي به سهڻا پٽ ۽ سرڳ سمان ماڻهيون ڏسنداسين. انهن مٿان ڪاهون ڪنداسين. اهو اسانجو ڌرم ۽ جياپو آهي. جنهن ۾ ڪوبه رنڊڪ نٿو وجهي سگهي."

آريا مهانترن ۽ اها ڳالهه بنا هٻڪ جي ڏاڍي سورهيائيءَ سان چئي ڏاڍي ادب سان پنهنجي جڳهه تي ويهي ويو هو.

" ٿامي نگر جو راجا ڊوهي ۽ ڏوهي آهي." راج سيا ۾ سنڌوءَ جي مهاراڻي ڏاڍي چوه مان اٿي بيٺي هئي.

" ٿامي نگر جي راجا ديوداسا کي گرفتار ڪيو وڃي "

سنڌوءَ جو مهاراجا به شينهن جيان گجگوڙ ڪندي پنهنجي تخت تان اٿي کڙو ٿيو هو. مهاراجا ۽ مهاراڻيءَ جي اٿڻ سان سڄي راج سيا ۾ راجا ۽ راڻيون، پرڏيهي مهانترن ۽ جد اڳواڻ پنهنجي پنهنجي جڳهين تي اُڀرن پيرئين بيهي وڏا ڪورنش ڪرڻ لڳا هئا. مهاراجا

³² سيگهڙو : گهوڙا

موهن جو دڙو : علي بابا

۽ مهاراڻيءَ سوني ڦل وارين چاڪڙين سان راڄ سڀا جي ڏاکڻين تان هلندا پنهنجي راڄ
رتول ڏانهن وڃڻ لڳا هئا. چئني ڏسائن کان راڄ سڀا جي پڄاڻي جا گهندڙ ڍانگ.... ڍانگ
ڪري وڃڻ لڳا هئا.